

94. évfolyam, 2019/3.

Lelkipásztor

Evangélikus lelkészi szakfolyóirat

Fabiny Tamás \ Az egyházak szolgálata a mai Európában

Orosz Gábor Viktor \ A kognitív enhancement és az ember szakralitása

Seben Glória \ A Jóisten, a „rossz” Isten és az ördög. Luther Márton istenképe

Liska Endre \ A Német memorandum (1940) és fogadtatása. Ahogy a beadvány szerkesztője látta 1992-ben

Szabóné Mátrai Marianna \ „Merre jártál, püspök testvér?”

Kedves Olvasó!

Kelet-közép-európai perspektívából keres válaszokat Európai időszerű kérdéseire Fabiny Tamás püspök eredetileg a schauburg-lippe tartományi egyház éves központi rendezvényén elhangzott előadásában. Olyan témákat érint dolgozatában, mint az emberi méltóság eszméje, a vallási semlegesség erőltetése, gazdasági egyenlőtlenség kelet és nyugat között, a „pogány világgal flörtölő” egyház vagy a politikai kereszténység. Írásában megállapítja: Az európai kereszténységnek – akár csak Luther korában – ma is választania kell a theologia crucis és a theologia gloriae között.

Orosz Gábor Viktor tanulmánya az emberi méltóság elve kontextusában mutatja be az ember intellektuális képességeit fokozó, morális döntéseit befolyásoló és érzelmi világát pozitív irányba megváltoztatni kívánó farmakológiai és technikai eljárások erkölcsi megítélésének néhány szempontját.

Luther más korabeli teológusokhoz képest kifejezetten bőkezűen bánik a személyes életére tett utalásokkal. Ezzel ma is példakép lehet a lelkipásztorok és teológusok, de akár minden keresztény számára is, hogy Istennel való kapcsolatunkban törekedjünk teljes transzparenciára, őszinteségre és mély önvizsgálatra – állapítja meg írásában Seben Glória. A szerző munkájában arra keres választ, hogy a szülői háttér milyen hatással volt Luther istenképére és a reformátor személyiségén keresztül mutatkozó következmények miként szolgálhatják önismeretünket.

Az igehirdetési előkészítők *böjti második vasárnapjától virágvasárnapig* segítik az igehirdető készülését.

Örömteli olvasást kíván

a szerkesztő

Márciusi számunk szerzői

Fabiny Tamás püspök – Budapest

Gazdag Zsuzsanna lelkész, újságíró – Budapest

Jakab Béla lelkész – Budapest

Lázárné Tóth Szilvia lelkész – Sopron

Liska Endre fordító, tanár – Budapest

Molnár Lilla lelkész, doktorandusz – Chicago (USA)

Orosz Gábor Viktor lelkész, egyetemi docens, felelős szerkesztő – Budapest

Pángyánszky Ágnes egyetemi adjunktus, intézetvezető – Budapest

Seben Glória lelkész, doktorandusz, pszichológus – Budapest

Steindl-Papp Judit lelkész – Szombathely

Szabó Lajos egyetemi tanár, nyugalmazott lelkész

– Budapest

Szabóné Mátrai Marianna nyugalmazott lelkész

– Budapest

Sztojanovics András lelkész – Budapest

Lelkipásztor – Evangélikus lelkészi szakfolyóirat

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Orosz Gábor Viktor

A szerkesztőbizottság tagjai

Csáky-Pallavicini Zsófia

Fabiny Tamás

Kodácsy-Simon Eszter

Kondor Péter

Korányi András

Kőszeghy Miklós

László Virgil

Pángyánszky Ágnes

Percze Sándor

Szabó B. András

Varga Gyöngyi

Szerkesztőség

1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3.

Tel.: 469-1050

E-mail: gabor.orosz@lutheran.hu

Olvasó- és tördelőszerkesztő: Petri Gábor

Szöveggondozó: Miklósné Székács Judit

Műszaki szerkesztő: Török Andrea

Grafika: Bódi Kati

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója

www.lutherkiado.hu

1085 Budapest, Üllői út 24. Tel./fax: 317-5478, e-mail: kiado@lutheran.hu

Felelős kiadó: Kendeh K. Péter

Egy szám ára: 900 Ft. Előfizetési díj 1 évre: 10 800 Ft.

Külföldi előfizetések: szomszédos országokba (postaköltséggel együtt)

évi 18 300 Ft (68 €), egyéb külföldi országokba 21 100 Ft (78 €).

Nyomdai kivitelezés

Mondat Kft.

www.mondat.hu

Felelős vezető: Nagy László

ISSN 0133-2821

2 1 3 3 2 8 2 1 1 9 0 3 5

Hozzá való ragaszkodással

1Sám 7,3

■ MOLNÁR LILLA

Az Ószövetség korai koncepciója, hogy az ember felajánl valamit az istenségnek, amely cserébe védelmet, élelmet, boldogulást biztosít. Az ókori ember, amikor megpróbálta megérteni a kapcsolatát az őt körülvevő természettel és a természetfeletti valósággal, azt képzelhette, hogy a közte és a természetfeletti között fennálló viszony a valamit valamiért elvén alapszik. A kiszolgáltatottság, a kisebbség érzése készteti az embert arra, hogy együttműködjön egy ilyen viszonyrendszerben. Szükségem van valamire ahhoz, hogy életben maradjak és boldoguljak, de mit kell adnom ezért cserébe? Milyen áldozatot kell hoznom ezért? A nyelvezet szimbolikussá vált ugyan, de a kérdésselvetés lényege az évezredek alatt nem veszített relevanciájából.

A természetfeletti való kapcsolat változásáról, a megértés fejlődéséről beszélnek az ószövetségi történetek. A Genesis világosan tanúskodik arról, hogy az ember Isten teremtménye, a Lét leheletével az orrában, az Istenhez tartozással a szívében (Gen 9,5–6). Mégis hatalmas utat járunk be, hogy megértsük, kicsoda az Isten, kicsoda az ember, és mi dolgunk van egymással. Istennek be kell mutatkoznia Ábrahámnak, majd Mózesnek. Majd Sámuelnek, Ézsaiásnak, Jeremiásnak, Máriának, Pálnak... Istennek meg kell tanítania Ábrahámot, hogy nem követel emberáldozatot, mégis, az ígért földje vérontást kíván. Isten megmutatja Mózesnek, hogy nincs helye a közösségben a bálványimádásnak, más népek „bevált” gyakorlatának, mégis, a későbbi korok prófétáinak folyamatos igehirdetése, hogy ezekre nincs szükség. A szentírók világos törekvése, hogy megmutassák, az igaz Isten egyetlen, míg a teológiatörténet ezt az egy lényegét három személyben látja. Folyamatosan próbáljuk megérteni, hogy kicsoda Isten, kicsoda az ember, és mi dolgunk van egymással. Miért teremtettünk erre a világra, mi a feladatunk, mit vár tőlünk az Isten?

Cserébe semmit. Jézus maga mondja, hogy az Atya felhossa a napját jókra és gonoszokra, esőt ad nekik egyaránt (Mt 5,45). Isten gondot visel az életről, a világról. Jó és rossz dolgokban nem erkölcsösségünk vagy feddhetetlenségünk

mértéke alapján osztozunk. Egyáltalán, ki a jó és ki a rossz, ki mit érdemel, és ki mit miért kap?

Az ótestamentumi szövetségkötés lényege, hogy a boldogulás és prosperálás JHVH kizárólagos tiszteletéhez van kötve. Párhuzamos ideológiák vonulnak egymás mellett arról, hogy Isten minden embert egyformán számon tart, vagy van, akiket jobban, akiket kevésbé, akiket egyáltalán nem. A kiválasztottakat és a hűségeseket, akik nem fordulnak bálványokhoz, Isten győzelemre segíti a csatában, földet, növekedést ad nekik. Más helyütt viszont megkülönböztetés nélkül és csodálatos egyszerűséggel fogalmazódik meg a válasz életünk egyik legégetőbb kérdésére: „*Ember, megmondta neked, hogy mi a jó, és hogy mit kíván tőled az Úr! Csak azt, hogy élj törvény szerint, törekedj szeretetre, és légy alázatos Istennel szemben.*” (Mik 6,8) Jézus ezt úgy fogalmazza meg: szeresd Istent, és szeresd a másik embert! Nem azért, hogy ezzel valamit elérj, vagy valamit kapj cserébe, úgymint háborús győzelmet, vagyont, elismerést, biztonságot, szórakoztató pillanatokat... Hát akkor miért?

Talán azért, mert erre lettünk teremtve. Mert az élet természete alapvetően a kapcsolatban levésről szól a Más-sal és a Hasonlókkal. Az élhető kapcsolat pedig az igazságosságban, szeretetben gyökerezik, és abban a magunkhoz, Istenhez és másokhoz való őszinteségben, amit Sámuel első könyve tisztaszívűségnek hív. Az őszinteségre pedig Isten válasza a Jézus Krisztusban adott bűnbocsánat.

Márciusra talán már elkopott az újévi fogadalmak nagy része, a fizikai-lelki takarítás azonban sosem árt. Adja magát, hogy arra buzdítsak mindenkit, hogy keresse meg az astartékát az életében, azaz dobja ki mindazt, ami elválasztja Istentől, ami megkeseríti, tönkreteszi az életét. Le lehet szokni a tárgyak halmozásáról, cigiről, cukros ételekről, erőszakról, pletykáról, ítélkezésről, kapzsiságról, önteltségről... Milyen jó is lenne egy ilyen testi-szellemi-lelki minimalizmusban élni!

Isten azonban nem kenyereshető le semmilyen ókori vagy posztmodern felajánlással. Csak a hozzá való ragaszkodással.

Az egyházak szolgálata a mai Európában

■ FABINY TAMÁS

Ezekben a hónapokban mindannyiunkat foglalkoztat Európa, azon belül pedig Európa és a kereszténység sorsa. Úgy szeretnék erről az egyetemes kérdésről szólni, hogy abba egyértelműen belevigyem a magam kelet-közép-európai perspektíváját: mindazt a hol terhes, hol örömteli tapasztalatot, amely nekünk adatott.

Hogyan jellemezhetjük azt a nem egyszerűen földrajzi, hanem alapvetően történelmi-kulturális egységet, amelyet Európának nevezünk? Claus-Jürgen ROEPKÉnek, a Martin-Luther-Bund egykori elnökének kettős fogalmából indulok ki, aki Európával kapcsolatban egy mítoszt és egy álmodat idézett fel (2004).

A görög mitológiában Zeusz beleszeretett a tenger partján sétálgató föníciai királylányba, Európába. Fehér bika alakjában ment el a szép leányért, és szarvai közé kapta őt. A tengeren át magával ragadta Kréta szigetére, ahol magáévá tette. Európának aztán három gyermeke született Zeusztól. A mítosz erőszakot, kényszert és ármányt sugall. Magunk előtt látjuk a bika vadságát, azonosulunk a tengeren való hanyattatás gyötrelmeivel, és nem utolsósorban újra és újra átéljük a szégyent, amelyet Európának el kellett szenvednie.

De ismerünk egy álmodat is. Ez is Ázsiába vezet vissza bennünket, akár csak a mítosz. Az Apostolok cselekedeteiről szóló könyv szerint Tróászban váratlanul egy makedón férfi jelent meg Pál apostolnak álmában, ilyen szavak kíséretében: „Jöjj át, légy segítségünkre!” (ApCsel 16,9) Ez a jelenet nem más, mint a pogány Európa segélyhívása a kereszténységhez. Pál meghallja ezt a sikolyt, és elindul. Vele együtt pedig a Jézusról szóló jó hír, az evangélium is eljut Európába. A Szentlélek életet lehel a haldokló görög-római világba.

* Az írás a szerző Bückeburgban, a schaumburg-lippei tartományi egyház éves központi rendezvényén, valamint a salemi ökumenikus fórumon 2016 nyarán elhangzott előadásai alapján készült. Aktualitását a 2019 tavaszi európai uniós választások adják.

Idővel aztán ismét elhalványult ez az álmodat, és a mítosz újra utat tört magának. Az önfeláldozást felváltotta az önmegvalósítás vágya. A szelídséget az erőszak, a szegénységet a gazdagság, a szeretetet pedig a gyűlölet. Az elmúlt két évezred során többször megtörtént, hogy Európa – vagy annak egy része – nem a fenti álmodat, hanem sokkal inkább a mítosz jegyében élt, és újra a pogányságot választotta. Történeti áttekintésre most nincs módom. Nem a múlttal, hanem a jellel foglalkozom, ahol megint választhatunk az álmodat és a mítosz között.

Előadásomban az egyház ezzel kapcsolatos négy lehetséges modelljét szeretném felvázolni.

Újpogányság

Az első modell, amelyet röviden fel kívánok vázolni, Európa újpogánysága. Egészen pontosan a szolgálai hasonulás a világhoz, az európai álmodat feladása és visszatérés a mítosz világába. Ott pedig újra az erőszak és a vadság uralkodik, aminek eredménye az alávetettség és a szégyen.

Ferenc pápa 2014 novemberében az Európai Parlamentben mondott beszédében abból indult ki, hogy az Európai Unió elszakadt az alapító atyák álmától, amely a megosztottság helyébe együttműködést és békét kívánt hozni, és amely nemcsak gazdasági folyamatokban, hanem az ember transzcendens eredetű méltóságában gondolkodott. „Lehet-e méltóságról beszélni ott, ahol a férfit vagy nőt diszkrimináció éri?” – tette fel a kérdést a pápa, majd így folytatta: „Milyen méltósága van annak a személynek, aki nem jut táplálékhoz, aki a létminimum alatt él, vagy ami még rosszabb, nincs munkája, amely méltósággal ruházta fel?” Majd utalt arra, hogy be lehet programozni az emberek fogantatását, aztán el lehet őket dobni, amikor már nincs rájuk szükség, mert gyengék, betegek vagy öregek

lettek. Európában ma az egyik legelterjedtebb betegség a magány, az emberi kapcsolatok hiánya – állapította meg Ferenc pápa. Ez a magány tapasztalható a városainkat benépesítő szegények körében, ez tükröződik vissza a bevándorlók tekintetében, akik jobb jövőt keresve érkeztek ide.

Általános fáradtság és elöregedtség érzékelhető – „Európa nagymama” többé már nem termékeny és nem élénk. A nagy eszmények, amelyek Európát megihlették, látszólag elveszítették vonzerejüket, helyükbe az intézmények bürokratikus ügyintézése lépett. Ehhez járul sokak önző életmódja, amelyet a bőség habzsolása jellemez.

Hogyan élük át mindezt Kelet-Közép-Európa népei, közöttük mi, magyarok? Lényegében hét évtizede szenvedünk attól, hogy az egyén méltóságának helyébe a gazdasági és a politikai folyamatok dominanciája lépett. Hét évtizede tapasztaljuk, hogy mennyire nincs becsülete a gyengék felkarolásának, a szolidaritásnak és az önzetlenségnek, és mindannak, ami Pál apostol álmában elhangzott: „Légy segítségünkre!”

Átéltünk – a vesztes oldalán – egy háborút, majd negyvenévi szovjet elnyomást. Negyedszázaddal ezelőtt azt hittük, hogy a visszanyert szabadságban az ember méltósága helyére kerülhet, de meg kellett tapasztalnunk Bill Lomax angol történész mondásának igazát: „A kommunizmusban az a legrosszabb, ami utána következik.” A közelmúltban elhunyt Esterházy Péter a maga szarkazmusával így fogalmazott: „Az oroszok ugyan elmentek, de mi itt maradtunk.” Így lett Magyarország, az egykori „legvidámabb barakkból” a legszomorúbb szupermarket. A rendszerváltás idején szívesen használtuk azt a metaforát, hogy túl vagyunk a negyvenéves pusztai vándorlason, még a Vörös-tengeren is átkeltünk – ám Kánaánt nem találtuk meg.

A csalódott emberek pedig könnyen manipulálhatók: az indulatokat könnyen egy bizonyos csoport ellen lehet fordítani. Könnyen bűnbak lesz a romából, aki „nem akar dolgozni”, de a menekültből is, aki „el akarja venni a munkánkat, és nem tiszteli a hagyományainkat”, de bűnbak lehet a nyugati társadalmakból is, amelyek a szekularizációnak tett engedményekkel „elárulták a keresztény Európát”.

Ma azok hullatnak nálunk krokodilkönnyeket a keresztény Európáért, akik nem igazán tették be lábukat a templomba, legfeljebb csak formálisan kereszteltették meg gyermekeiket, és füttyülnek a jézusi tanításra. Gyakran azt érzem, hogy nem az álom, hanem a mítosz világában, újpogány korban élünk.

Európában gyakran találkozunk szünkretista jelenségekkel. Jó teológiával ezekre rá lehet mutatni. Talán nehezebb leleplezni a pogányságnak a domesztikált változatát, amely a kereszténységből számúzi a jézusi megbocsátás, irgalom és ellenségszeretet tanítását, és általában a szeretet radikalizálását, közben pedig a vallást olcsó moralizmussá vagy a politikát kiszolgáló tényezővé próbálja silányítani. Sajnos azt tapasztalom, hogy a nyugati kereszténység sem igazán őrzi

a jézusi radikalitást. Amit H. Richard Niebuhr az amerikai *social gospel*ről és a magát liberálisnak nevező teológia vadhajtásairól ír, az alighanem érvényes számos nyugat-európai egyházi megnyilvánulásra is: „Egy harag nélküli Isten a bűn nélküli embereket bevitte az ítélet nélküli országába egy kereszt nélküli Krisztus szolgálata által.”¹ Korábban láttuk, hogy a kelet-európai egyházak is milyen sok veszedelmes engedményt tettek. Arra azonban érdemes figyelni, hogy számos esetben hűek maradtak a kereszt vállalásához.

Az európai kereszténységnek – akárcsak Luther korában – ma is választania kell a *theologia crucis* és a *theologia gloriae* között. Gazdag országok gazdag egyházai mintha szégyellnék a keresztet, és általában a hagyományos biblikus-keresztény értékeket. Talán kisebbrendűségi érzésből fakad az az örök kompenzációs szándék, amely – a rossz tapasztalatok birtokában is – azt hangoztatja, hogy a nagykorú embert nem szabad misszionálni, amely kínosan ügyel arra, hogy a keresztény jelképek nyilvános használata ne hogy sértse a más vallásúak vagy a nem hívők érzékenységét. Ezért találkozunk azokkal a bizarr példakkal, hogy a hívők leteszik régi és megszentelt jelképeiket: lekerül a kereszt a nyakból, sőt adott esetben a templom tornyából is, egy-egy város főterén karácsonykor nem ajánlatos karácsonyfát állítani. A vallási semlegesség erőltetése egyrészt arctalanná tesz, másrészt az európai gyökerektől való elszakadást segíti elő. Mi, magyarok az említett negyven évben egyebek mellett azt éltük át, hogy karácsonyról csak mint a szeretet ünnepéről, húsvétról mint tavaszi ünnepéről volt ildomos beszélni, s a klerikálisnak minősített Mikulásból könnyen egy szovjet importú Téalapó lett. Ne csodálkozzatok, hogy akik egykor ösztönösen menekültek a keleti Gyegy Maróztól, azok ma könnyen elfogadják, hogy áldott karácsony helyett „season’s greetings”-et lehet csak kívánni... Egykor az antiklerikalizmus, ma a patikamérlegre helyezett politikai korrektség jegyében.

Ha helyes a meglátásom, és Európa – mind keleti, mind nyugati felében – elszakadt a jézusi tanítás radikalizásától, akkor alighanem érvényes ez a megállapításom is: szükség van újra az egykori álomban megfogalmazott segélykérés meghallására: „Siess segítségünkre!” A *Charta oecumenica* szavaival újra lelket kell adni Európának.

Fundamentalizmus

Tapasztalataim szerint a fenti modellnek mintegy ellenhatása lehet egy, a világtól elzárkózó, fundamentalista és konzervatív magatartás. A „pogány világgal flörtölő” egyház fölötti megbotránkozás sokakat bezárkózásra készítet, és arra tesz

¹ „A God without wrath brought men without sin into a kingdom without judgement through the ministry of a Christ without a Cross.” NIEBUHR 1988, 193. o.

hajlamossá, hogy csak önmagukkal foglalkoznak. Az apológia lesz a legfőbb eszköz, a cél pedig saját magunk tisztán tartása. Ez az önmagába visszahajló egyház, az *ecclesia incurvata in se*. Kisebbségi helyzetben és üldöztetés során vagy azt követően talán különösen kísért ez a magatartás. Kelet-Közép-Európa evangélikus egyházaira éppen ezért gyakran jellemző ez az állapot. A diktatúrák eleve a templom falai közé szorították az egyházat. A „sekrestyekereszténységnek” sok ereje volt befelé, hiszen a hívek egymás közti összefogását erősítette, a Bibliához és a hitvallási iratokhoz való ragaszkodást mindenek fölé emelte. Ez önmagában komoly érték volna – ha nem járna együtt bezárkózással.

A kelet-európai régióban az evangélikál ébredési mozgalmak általában kevés érdeklődést mutattak a világi kérdések iránt. Kétségtelen, hogy egyházellenes környezetben is sokat tettek a bibliai tanítás megőrzése érdekében. Mindeközben tudatosan és látványosan elfordultak „a bűnös világtól”. A korábban alapvetően apolitikus magatartást náluk ma gyakran felváltja egy olyan militáns magatartás, amellyel megfellebbezhetetlen módon foglalnak állást például a menekültekkel kapcsolatos kérdésekben. Talán a fent említett apologetikus szándék sodorja őket az iszlámellenes táborba. Ugyanígy jellemző rájuk – bibliaértelmezésük nyomán – a türelmetlen melegellenesség, a klerikalizmus vagy bizonyos országokban a női ordináció elutasítása. E modell képviselőinek igen komoly fenntartásai vannak az ökumenikus mozgalommal kapcsolatban is, társadalmi téren pedig folyamatosan bírálják azokat a teológusokat, akik érdeklődést mutatnak az ökotémák iránt.

Tudatában vagyok annak, hogy ezt a modellt is csak nagyon vázlatosan van módomban jellemezni. Arról nincsenek pontos ismereteim, hogy az általam hozott főleg kelet-európai példák mennyire jelennek meg például Németországban. Biztos vagyok abban, hogy ezekből a körökből is kap a páli teológia segítségnyújtást: „Siess segítségünkre!” Talán ha megjelenik köztük az az apostol, aki szenvedélyesen ragaszkodik az igéhez, ugyanakkor világpolgár is tud lenni, jó hermeneutikával rámutat a bibliai értelmezések gazdagságára, otthon érzi magát írók, tudósok és filozófusok között vagy éppen a színházban, illetve mer és képes vitatkozni és érvelni. Az pedig már bizonyára csakis az álom kategóriáját jelenti, hogy mindeközben Istentől kapott józansággal vállalja saját kulturális és keresztény identitását is...

Politikai kereszténység

A harmadik modell a politikai kereszténység, ahol az egyház a politika szolgálóleánya, *ancilla politicae* lesz. Ennek külső keretei akkor vannak jelen, amikor a hatalom igyekszik rátelepedni az egyházakra. Amikor eszközként akarja felhasználni őket saját céljai érdekében. Erre a magam részéről azért is érzékeny vagyok, mert tapasztaltam: éppen

elégge meg akarták nyomorítani az egyházakat a diktatúra idején, elvárva, hogy lényegében kritika nélkül támogassák a hatalmat. Szerencsére akkor is voltak, akik ellenálltak, ahogy korábban a kereszt vállalására utaltam. Ebben az összefüggésben őszintén remélem, hogy a kelet-közép-európai egyházak tapasztalata hozzájárulhat az egyházak útkereséséhez a mai világban. Ezekre a tapasztalatokra jó részt a diktatúrák nyomása alatt tettek szert az egyházak. Ugyanezek az egyházak a rendszerváltás után azonban ki vannak téve a triumfalizmus kísértésének.

A politikai kereszténységben összefonódik a politikai és a vélt egyházi érdek. Amennyiben ez az erő hatalomra kerül, szinte természetessé válik a paternalista egyházpolitika. Ebben az esetben az egyházak – főleg, ha addig elnyomva vagy félreállítva érezték magukat – talán észre sem veszik, mennyire kokettálnak politikai pártokkal. Amikor ráadásul hiányzik egy átlátható és parlamenti ciklusokon átívelő egyházfinanszírozási rendszer, akkor még nagyobb a kísértés arra, hogy az egyház anyagi érdekeltségéből is lepakáljon a hatalommal, a politikai erő pedig tenyeréből etesse az egyházakat. Cserébe pedig azt várja el tőlük, hogy társadalmi vagy akár politikai események kísérő liturgiáját szolgáltatassák. Mondanom sem kell, mennyire méltatlan az egyházakhoz ez a biodíszlet szerep.

Tapasztalataim szerint egyházi részről alapvetően két csoport válik ennek az irányzatnak a zászlóvivőjévé, sajátos szövetséget alkotva. Egyrészt azok a keresztények, akik korábban elnyomva érezték magukat, és úgy érzik, hogy „a történelem Urától” most nagy esélyt kaptak. Másrészt azok a neofiták, akik érdekből csatlakoztak az egyházakhoz, nem ritkán vezető pozíciót keresve maguknak. Őróluk is szólt Magyarországon a rendszerváltás *bon mot*-ja: „Nagy a tolongás a damaszkuszi úton.” Mondani sem kell, hogy ők nem tudták, hogy a damaszkuszi esemény nem Saul döntése volt, hanem a feltámadott Jézusé, továbbá hogy Pál éppen hogy nem a győztesek, hanem az üldözöttek oldalára állt. Nem a napfényes, hanem az árnyékos oldalra.

A politikai kereszténységnek nyilván sokféle formája van a világban. Kelet-Közép Európában ez a jelenség a Martin SCHULZE WESSEL által szerkesztett kitűnő könyv címével is leírható: *Nationalisierung der Religion und Sakralisierung der Nation* (2006). Számos példát lehetne erre hozni Lengyelországból, Oroszországból vagy Ukrajnából. (Hogy ezek a kísértések a nyugati világot sem kerültkék el, arra példa az egyházak számos megnyilvánulása az 1. világháború idején, sőt extrém példaként utalok a Deutsche Christen tanítására, amely a kelet-európai példákat is meghaladó módon szakralizálta a nemzetet és nacionalizálta az egyházat.)

A magam feladata a magyarországi helyzet elemzése lehet, megvizsgálva azt, hogy az evangélikusok adott esetben hol értik és magyarázzák félre Luther két birodalomról szóló tanítását, illetve a reformátusoknál hol jelenthet kísértést a predestináció tana, akár egy politikus számára.

Mindkettőről csak egy-egy gondolatot osztok most meg a jelenlévőkkel.

A kettős kormányzás egyébként rendkívül értékes tanítása azon a ponton torzítható, hogy az egyházak elfogadják: a közélet, a politika területén egy olyan felső hatalomnak vannak alávetve, amely Isten akaratát érvényesíti. Ebből aztán az következik, hogy az egyház a visszaélések kritikus szemléletét, akár leleplezését sem érzi feladatának.

A predestináció helytelen értelmezésén pedig akkor csúszhat el egy politikus, ha gondolkodásában összemossdik az a két terület, ahogy ő Istent és a közéletet szolgálja. Ilyenkor az a politikai szereplő kísértése, hogy önmagára úgy tekint, mint akinek transzcendens küldetése van, és ő Isten akaratának megvalósítója ebben a világban, s ezért bírálhatatlannak tartja önmagát.

A politikai kereszténység és az általa képviselt egyházpolitika félreérti Pál apostol álmát is. Azt gondolja, hogy a makedón férfi szava – „Jöj segítségünkre!” – arra jogosítja fel az egyházat, hogy a „most jövőnk mi” revansvágyával lépjen fel minden ellen, amit pogánynak tart, és valószínűs keresztes háborút hirdessen meg a neki nem tetsző irányzatok ellen.

Profétai szolgálat

Láttuk, hogy ez a három felvázolt modell (az újpogányság, a fundamentalizmus és a politikai kereszténység) nem lehet megoldás keresztény küldetésünk és a mai európai kihívások összefüggésében. Lássuk tehát azt a negyedik utat, amelyet a magam részéről járhatónak tartok! Ez az egyház profétai szolgálata. Az első három inkább a mítoszhoz tért vissza, ez a negyedik viszont a bibliai álom világába vezet minket.

Az egyház profétai szolgálatát akkor tartom hitelesnek, ha azt önkritika és bűnvallás előzi meg. Teljesen azonosulni tudok Bonhoeffer *Etikájának* következő mondataival: „Az egyház megvallja, hogy igehirdetése [...] nem volt kellően nyílt és meggyőző. [...] Megvallja féltékenységét, a nehézségek előli kibúvákat, veszedelmes engedményeit. Gyakran megtagadta őrállói és vigasztalói feladatát [...] néma maradt, amikor kiáltania kellett volna, mert az ártatlanok vére az égre kiáltott. Nem találta meg az igaz szót, megfelelő módon, a kellő időben.” (BONHOEFFER 1999, 138–141. o.)

Ennek jegyében a 21. század egyházainak szembe kell nézniük a diktatúrák örökségével. Ez egyszerre jelenti a nemzetiszocialista, illetve a kommunista időkben tanúsított magatartás, valamint az elmondott vagy éppen elhallgatott szavak következményeinek őszinte felmérését. A magunk területén van pozitív példánk is. Megemlítem Ordass Lajos püspök nevét, aki tiszta teológiájával és kimagasló morális érzékével egyházunk mai élete számára tájékozódási pontot jelent. Délvidéki svábként eredetileg Wolf Lajosnak hívták.

Budapesti lelkészként élte meg Magyarország német megszállását. Ezen a napon, 1944. március 19-én határozta el, hogy e megszállás elleni tiltakozásként leteszi a Wolf családnevet, és annak magyar megfelelőjét, az Ordasst használja. Amikor pedig immár a szovjet diktatúra érvényesült, akkor ugyanígy felemelte szavát az egyház autonómiájának csorbítása ellen, aminek következtében koncepciók per keretben bebörtönözték, majd megfosztottak püspöki szolgálatától. Egy másik példa arra, hogy egy evangélikus lelkész minden diktatúra idején tisztességes marad. Sztehlo Gábor szolgálata. 1944-ben élete kockáztatásával és nagy leleménnyel több ezer zsidó gyereket bújtatott egyházi intézményekben, majd a szovjet megszállás után azoknak a gyerekeknek szervezte meg Gaudiopolis (az öröm városa) néven a maguk köztársaságát, akiknek szüleit „a népi demokrácia ellenségeként” internálták vagy börtönbe zárták. A pozitív példák felmutatása mellett folytatjuk azt a gyakran fájdalmas tényfeltáró munkát, amely lelkészek és egyházi emberek titkosszolgálati kapcsolatát vizsgálja. Egy olyan közegben, ahol ez a múltban vállalt titkos tevékenység többnyire még mindig feltáratlan, és ezért zsarolásra ad alkalmat, szinte egyedülálló a mi egyházunknak ez a dokumentumkönyvekben is megjelenő vállalkozása.

A múlt megismerése kapcsán hadd szóljak még a magyarországi németek fájdalmas kitelepítéséről. A kollektív bűnösség jegyében pusztán a német családnév és származás alapján azokat is földönfutóvá tették, akik pedig semmilyen kapcsolatban nem voltak a Hitlerrel rokonszenvező Volksbunddal, a magyarországi németek akkori szervezetével. Idén számos gyülekezetben tartottunk megemlékező istentiszteleteket. Számomra is megrendítő élmény volt a találkozás azokkal vagy azoknak leszármazottaival, akiket annak idején marhavagonokban szállítottak el. Gyakran ugyanazokon a vonatokon, amelyeken néhány évvel korábban a zsidókat vitték Auschwitzba.

A távolabbi és közelebbi múlt eseményei arra kötelezik egyházunkat, hogy az evangélium hirdetése mellett a szolidaritás jegyében ma is az emberek védelmében álljon ki. Ezt igyekszünk tenni a menekültválság idején is.

Ez persze nem európai válság, hiszen a mi alapvetően jóléti világunkhoz képest Afrikában és Ázsiában sokkal nagyobb az ínség. Európa éppen ezért vizsgáljuk: engedi, hogy mint a hajdani mítoszban, az erőszak, a megaláztatás és szegény legyen emberek osztályrésze, vagy pedig engedi, hogy az álom jegyében a Lélek hasson? Az az Európa, amelyik azt gondolja, hogy e nélkül a Lélek nélkül is élni tud, meggyengül. Az igazi válságot ez jelenti. Egy gazdaságilag ugyan erős, ám lelkiekben és hitében gyenge Európa bizonyára nem tudja integratív módon befogadni a menekülteket. Az ilyen értelemben legyengült Európában aztán valóban könnyen alakulnak ki párhuzamos társadalmak. A menekültek fogadására ezért nem elég megfelelő stratégiával és jó logisztikával felkészülni, még a legőszintébb emberi

együttérzés és segítőkészség is kevés – elsősorban lelkileg kell megerősödni a kontinens népeinek. Az egyházak ezen a területen léphetnek fel alázatos, de keresztény identitáskat egyértelműen vállaló módon. Ugyanígy a felsőbbrendűség nélküli, másokat tiszteletben tartó egészséges nemzet-tudat is hozzájárulhat ehhez a kívánatos megerősödéshez.

A tapasztalatok azt mutatják: lehet azt válaszolni, hogy éppen elég sok a feladatunk, nem tudjuk magunkra vállalni mások gondját. Lehet azt mondani, hogy megtelt a hajó, illetve hogy az országok határát be kell reteszelni. Fennáll azonban a veszély, hogy ilyenkor az ember rosszabbik énjé kerül felszínre. Aki fél az idegentől, az könnyen démonizálja más kultúrák és más vallások képviselőit. Amíg a politikusok a bevándorlást – beleértve annak okait és következményeit – csak biztonságpolitikai és gazdasági kérdésnek látják, addig az egyházaknak a humanitárius szempontokat, a bajban levő egyén megsegítését kell szem előtt tartaniuk. Kétségtelen persze, hogy felelősök vagyunk saját közösségeink biztonságáért is, ám sok szép példa alapján merem mondani, hogy az emberekből felszínre hozható a segítőkészség és az önfeláldozás is. Mindenki tegye a maga dolgát: a rendőrség, a titkoszolgálatok, a civil szervezetek – és az egyházak is. Ebben a próbás helyzetben különösen is törekednünk kell arra, hogy a keresztények megerősödjenek a Krisztustól kapott küldetésükben, éljenek Isten ígéből, és tisztán hirdessék az evangéliumot. A lélekben így megerősödött egyház aztán már lendületesen tudja végezni munkáját a rászorulóknak, az üldözöttek, a háborúk vagy természeti katasztrófák elől menekülőknél is.

A menekültválságot csak *pars pro toto* említem. Az egyház prófétai szolgálata nagyon sok egyéb területre ki kell hogy terjedjen: egyebek mellett a korszellem különböző megjelenéseire, az erkölcsi értékek relativizálódására,

ra, az élménytársadalom különböző kihívásaira, valamint az üldözött keresztények és általában a szenvedő ember-társak melletti kiállásra. Meggyőződésem, hogy egy egyház társadalmi jelenléte és missziója csak akkor hiteles, ha ezekben a kérdésekben egyértelműen állást tud foglalni. Ezekre a kihívásokra adott válaszaink nemcsak kereszténységünk, hanem európaiságunk próbáját is jelentik. Ha ugyanis tudomásul vesszük – csak a fent vázlatosan megjelölt témáknál maradva –, hogy a korszellem népszerű, ám habkönnyű válaszai nyerjenek legitimációt, vagy engedünk a közbeszéd általános eldurvulásának, illetve nem állunk ki az üldözöttek és nélkülözők mellett, akkor egyre csak távolodunk Pál apostolnak a Cselekedetek könyvében bemutatott álmától.

Európa a makedón férfi segélykiáltása után erősödött meg lélekben. Az apostolok szolgálata által krisztusivá lett. A kereszténység beépült Európa lelki és kulturális szövetébe. Ennek felismerése adja a megmaradás esélyét.

A Lélek ma is ad esélyt. Hiszem, hogy nem a brutális és embertelen mítosz, hanem az isteni és emberi segítséget kérő álmom valósul meg a magunk korában is.

Hivatkozott művek

- BONHOEFFER, Dietrich 1999. *Etika*. Szentendre.
- NIEBUHR, H. Richard 1988. *The Kingdom of God in America*. Wesleyan University Press, Middletown.
- ROEPKE, Claus-Jürgen 2004. *Das Evangelium als bleibende Hilfe für Europa*. Bibelarbeit über Apostelgeschichte 16,6–15. *Lutherische Kirche in der Welt*, 51. évf. 16–30. o.
- SCHULZE WESSEL, Martin (szerk.) 2006. *Nationalisierung der Religion und Sakralisierung der Nation im östlichen Europa*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

A kognitív enhancement és az ember szakralitása

■ OROSZ GÁBOR VIKTOR

Istenképűség és megigazulás

Az utóbbi évek teológiai szakirodalmát összegezve Peter DABROCK megállapítja, hogy azok a teológusok, akik mértékadó forrásul a Szentírásra támaszkodnak, hogy az ember védendőségét és feltétlen elfogadását erkölcsileg alátámaszsják, a legtöbb esetben az istenképűség jelentéstartományában találják meg kiindulópontjukat (2015, 529. o.). Nem csupán Gen 1,27, hanem a zsoltárokból olvasható doxológiai (Zsolt 8,139) is kifejezik, hogy az istenképűség az ember

Isten általi megszólítottaságából fakad. Tartalmát tekintve pedig az istenképűség nem kizárólag a többi teremtménnyel szembeni felelős bánásmódról kötelez, de kifejezi minden ember alapvető egyenlőségét is. Ezzel az elképzeléssel elkülönül és sajátos karaktert jelenít meg, hiszen nemcsak az uralkodó, hanem minden ember Isten képmása, és ezáltal az emberek alapvető egyenlőségét mondja ki. Méltóságuk nem egyedi tulajdonságaikon, képességeiken, teljesítményükön nyugszik, hanem ezektől független. „Az emberi hasonlatosság részesedik Isten titokzatos voltából.” (Uo.)

Ehhez hozzátartozik, hogy a fenti, minden emberre érvényes teremtésteológiai megállapításokat megerősíti a megigazításról szóló keresztény tanítás, amely minden ember feltételek nélküli elfogadását hangsúlyozza. Dabrock ezzel kapcsolatban joggal állapítja meg, hogy nem feledkezhetünk el arról a protestáns hangsúlyról, hogy a megigazulás hitben, *mere passiva* valósul meg, és nem természetes képesség vagy magatartás. Megállapíthatjuk, hogy minden ember istenképiségének teremtésteológiai alapja megerősítést nyer a megigazításról szóló reformátori teológia által, azonban fennáll az abból fakadó veszély, hogy a megigazulást kizárólag a hívőkre érvényes állításként veszi számításba valaki. A teremtésteológiai megközelítés és a megigazulásról szóló reformátori tanítás kettőssége ugyanakkor arra a belátásra vezet, hogy komolyan vegyük az ember bűnösségét is, amelyet a filozófiai antropológiák gyakran nem elég alaposan vesznek figyelembe (*peccatum originale, totus peccator*). „Az evangélikus teológia nemcsak az ember ittléte teremtettség szerinti mulandóságának van tudatában, de az összes individuális és kollektív eredetű önmegvalósításra irányuló stratégiára is kételkedve tekint, amelyek az üdvösség igényével lépnek fel.” (Uo. 530. o.) A fentiekből következő felismerés gyakorlati és ismeretelméleti józanságra figyelmeztet a világi viszonyaink alakítása során. Az emberi élet védelmére, tisztelésére és elismerésére vonatkozó protestáns alapigazságokat az emberi méltóság transzcendens-rationális típusának nevezzük, amely eltér az immanens-rationális, az ember tulajdonságait előtérbe állító koncepcióktól (vö. uo. 531. o.).

Az ember értéke és a személy szakralitása

Míg a méltóság fogalma gyakran egyének vagy csoportok sajátos rangjára vagy hierarchikus alá- és fölérendeltségükre mutat, addig az emberi méltóság kifejezés éppen egyenlőségükre utal (vö. JOAS 2012, 1. o.). Az emberi méltóság tisztelete kivétel nélkül minden embert megillet, és független az ember teljesítőképességétől vagy annak hiányától. Az európai filozófiai, politikai és teológiai diskurzusban a fogalom központi szerepet tölt be, egyebek mellett azért is, mert számos ország alkotmányának posztulátuma, amely az antik római gondolkodástól kezdve kulcsszerepet tölt be a zsidó-keresztény istenképesség, a reneszánsz idején az emberi teremtőképesség, Immanuel Kantnál az ember morális természete, majd később egyre inkább az emberi értelem alapján (uo.). Göran COLLSTE meghatározása szerint az emberi méltóság az erkölcsi véleményalkotásnak egyszerre *orientációs háttere és eszköze* (2002, 19. o.). Betöltheti-e említett feladatát, ha a fogalom nem bír egységes jelentéstartalommal?

Az emberi méltóság elvét¹ az etikában gyakran *vezérelvnek* nevezzük. A szakemberek kreativitása azonban háttartalannak tűnik, amikor a fogalom pozitív vagy negatív tartalmi jelentéséről esik szó (SPAEMANN 2001, 109. o.). A vonatkozó irodalomban sokan az emberi méltóság fogalmát retorikai fegyverként aposztrofálják (SCHÖNE–SEIFERT 1990, 442. o.), mások „mindent vivő érvről” beszélnek (knock-down argument), vagy éppen szemantikailag üres frázisnak tartják (HOERSTER 2002, 28. o.). Dieter Birnbacher pedig a fogalom patetikus voltára utalva így fogalmaz: „Az emberi méltóság fogalma azáltal, hogy üres frázisnak tartják, egészen sajátos módon konfrontálódik. Hiszen éppen ennél a fogalomnál figyelhető meg – a német erkölcsi és politikai párbeszéd során ezért rendkívül sokat tesznek – az a pátosz, amellyel rendszerint megszólaltatják, és amely fordított viszonyban áll tartalmi rögzítettségével. Nem utolsósorban ezáltal tapad a fogalomhoz valami teológiai. Ahogyan az Istenről való beszédnél, úgy az emberi méltóságról szóló beszédnél is a leíróval szemben a kifejező és felhívó jelentéskomponensek kerülnek a háttérbe.” (BIRNBACHER 2004, 249. o.)

Birnbacher kritikájának nyomán számunkra is kérdés, hogy tartalmi megkérdőjelezhetősége, pusztán retorikai szerepe ellenére alkalmazható-e még a fogalom, vagy éppen ezért „ki kell vonni a forgalomból”. Vagy ennek fordítottja igaz: olyan normatív, irányt mutató fogalom-e az emberi méltóság, amely az erkölcs posztulátuma, és éppen ezért társadalmi viszonyaink alapja?

Az emberiméltóság-elv kritikusainak egy csoportja azt állítja, hogy az emberi méltóság „erősítheti a paternalizmust, ami inkompatibilis az önrendelkezés szellemiségével” (BEYLEVELD–BROWNSWORD 1998, 662. o.). Korlátozza az egyén autonómiáját és szabadságát, amennyiben az egyenlő méltóság egyenlő jogokat is jelent. Az egyenlőségen keresztül kifejeződik az emberi méltóság elvében meglévő normatív erő, amely az emberi jogokban és kötelességekben mutatkozik meg (STEPANIANS 2002, 111. o.). További kérdések merülnek fel a méltóság és a személy fogalmának szoros összekapcsolódásából fakadóan. Thomas A. SHANNON ezért azt a javaslatot teszi, hogy az emberi méltóság fogalma helyett inkább az „ember értéke” (human value) kifejezés legyen használatos a bioetikai párbeszéd során (2004, 113. o.). Ugyanis a fogalom elválaszthatatlanul összekapcsolódott a személy fogalmáról folytatott párbe-

¹ A *Menschenwürde* a német filozófiában, politikatudományban és etikában általánosan elterjedt fogalom, az angol nyelvben nincs kifejezett megfelelője. Általánosan a *human dignity* szavakkal adható vissza a jelentése, máskor a *sanctity of life* vagy a *security of person* kifejezések használatosak az emberi lény elidegeníthetetlen autonómiájának kifejezésére. A *personal security* különösen is a jogfilozófiával foglalkozó könyvekben fordul elő, míg a *sanctity of life* az etikai jellegű művekben, leginkább a szociális etikai művekben. vö. HAILER–RITSCHL 1996, 91. o.

széddel, és további használata ebből az összekapcsolásból fakadóan – különösen is az embrió státuszáról folytatott vitákban – félrevezetheti és hátráltathatja a párbeszédet, mivel önmagában is tisztázásra szorul (uo. 115. o.). Hans JOAS pedig megállapítja, hogy a „személy szakralitása” az emberi méltóság posztulátumát úgy fejezi ki, hogy közben az eltérő vallási, teológiai és filozófiai tradíciók találkozá- sát teszi lehetővé (2011, 10–14. o.). Ebből a szempontból alkalmasabb kifejezésnek tűnik az orvosi etikai, politikai és a társadalom egészét érintő párbeszédnek során.

Kétségtelen, hogy az emberi méltóság fogalmának használata sokrétű jelentése következtében egyrészt leértékelődött, és a kifejezés pontos meghatározása nehézkes. Másrészt a tapasztalati úton ellenőrizhető feltételek válnának dominánssá, amennyiben mellőznénk a fogalom transzcendens eredőt az etikai diskurzusokból. Bár a fogalom túlságosan tág jelentéstartománnyal bír, ám olyan alapjogok háttérét képezi, amelyeknek mindegyike nagy jelentőséghez jutott a II. világháború és a náciizmus embertelen borzalmait követően. 1948 óta az *Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának* és sok más konvenciónak és szerződésnek az emberi méltóság az alapelve. Előbbiben negatív meghatározása dominál, „barbár cselekmény”, „elnyomás”, „nyomor”, „zsarnokság” kapcsán hivatkoznak rá, úgy, mint ami valamivel szemben és valamitől megóv. Erre további példa a *Nürnbergi kódex*, amelyben az emberi méltóság az egyik érv az emberen végzett kísérletekkel vagy a val- latással szemben (lásd KERPEL-FRONIUS 2008, 94–96. o.). A fogalom negatív használatának meglátása azért lényeges, mert az érvelésnek ez a fajtája határozza meg a legtöbb egyházi állásfoglalás retorikáját is. A modern bioet-ikai párbeszédben ilyen esetekben az *emberi méltóság nem valamire szól, hanem valamitől óv*. Ez az intenció azonban részben eltér a Szentírásban megjelenő istenképűség és annak interpretációja alapstruktúrájától, ami elsősorban a ki- tüntettség, a mandátum és a dialógus fogalmain keresztül ragadható meg.

Kognitív enhancement

Napjainkban az ún. *neuroenhancement* öt olyan területet foglal magában, amelyek már reálisan elérhető eredményeket mutatnak: a testi teljesítőképesség növelése, az alaphangulat derűsebbé tétele, a kognitív képességek ki- terjesztése, morális hiányosságok korrekciója, valamint a transzshumán bővítés (NAGEL-ACHIM 2009, 20. o.). Peter J. Whitehouse és munkatársai a mentálisan egészséges emberek² kognitív képességeinek megjobbításáról írt ta-

nulmányukban szemléletesen így fogalmaznak: „Ádám és Éva almája után a kognitív enhancement legvitatottabb formái azok, amelyek bevehetőek, és nem azok, amelyeket feltalálunk vagy megszolgálunk: természetfeletti ajándé- kok, varázsigék vagy gyógyszerek, amelyek képességeink kiteljesedését ígérik, anélkül, hogy túlságosan meg kellene erőltetnünk magunkat.” (WHITEHOUSE et al. 2009, 213. o.)

A felsoroltakra tekinthetünk úgy, mint a kognitív fej- lesztés nem természetes módjai, amelyek az agy működé- sét, elsősorban a koncentrációs képességet, az emlékezetet, valamint a kedélyállapotot javítják. „A szellemi képességek, valamint a pszichikai tulajdonságok megjobbítása iránti tö- rekvés nem a neuroenhancementtel kezdődött. És nem is az általánosan elterjedt anyagokra kell gondolnunk, mint például a kávé vagy a különféle pszichodrogok. Sokkal in- kább az elterjedt módszerek széles spektrumára, amelyek magát a mentális munkát változtatják meg – a koncentrá- ciós gyakorlatoktól a közösségfejlesztő tréningig, a pszi- choterápiától a meditációig, az aszkézistől az önmenedzs- mentig.” (KIPKE 2010, 70. o.)

Az említett módszerek tudatosítása lényegesen járul hozzá a hagyományos módszerek és az új lehetőségek ösz- seghasonlítása során nyert megállapítások értékeléséhez. Davinia Talbot megállapítja: a neurofarmakológiai enhan- cement napjainkban „valós lehetőség, nemcsak fikció, ame- lyet nem csupán orvosi indikációk alapján alkalmaznak, hanem a kognitív és mentális teljesítmény fokozása érde- kében” is (TALBOT 2009, 69. o.). Tény, hogy a kognitív ké- pességek természetes módon megvalósuló formái szocio- kulturális elfogadottsággal bírnak, míg farmakológiai és in- gerületátvivő anyagok (neurotranszmitterek) használatával történő megvalósulásuk, még ha ugyanazon eredmények- hez vezetnek is, kritikus fogadtatásúak (vö. GROSS 2009, 94. o.). Dominik Groß azt a radikális kérdést is felveti, hogy a tanulás klasszikus formája egyáltalán időszerű és valóban alternatíva nélküli-e még (uo. 95. o.). A kérdés tulajdonké- pen nem a cél, tehát a kognitív tulajdonságok megjobbítá- sának és fejlesztésnek szükségessége felől merül fel, hanem a cél elérése érdekében alkalmazott eszközök, technikák és módszerek felől. Fennáll a lehetősége annak, hogy az em- beri test technológiai és tulajdonságainak farmakológiai megjobbítása során esztétikai mértékek alapján kell tájé- kozódni (RUNKEL 2010, 33. o.), mert az etikai kritériumok még nincsenek kellőképpen kidolgozva ahhoz, hogy akár csak a fentiekben röviden vázolt dilemma eldönthető len- ne általuk. Mivel a tervbe vett fejlesztés által elért eredmé- nyek láthatók és érzékelhetők, valamint a motivációk tuda- sítathatók, az esztétikai perspektíva kulcsszerephez jutása

² Paula Caplan a pszichológiai normalitás öt modelljét különböztet- ti meg, amelyeket Kovács József a következő csoportosításban mutat be könyvében: 1. A pszichés egészség mint szeretetre és munkára való

képesség; 2. A pszichés egészség statisztikai megközelítése; 3. A pszi- chés egészség fejlődési-fixációs modellje; 4. A pszichés egészség mint jó realitásteresztés; 5. A pszichés egészség aránytalansági modellje. Lásd KOVÁCS 2007, 73–86. o.

kétségtelen, de nem kizárólagos. Erre utal Jean-Pierre Wils is, amikor a következőképpen fogalmaz: „A tudatosított és közvetlen realizációhoz vezetett szemléletesség és megtapasztalhatóság azonban mindegyik esztétika ismertetőjege. Minden viszony pusztán esztétizálása nincs tervbe véve, azonban az etika nem marad érintetlen. A cselekvés elméletében az esztétika iránti érdeklődés ismertté válik az értelem és az értéktartalom iránti kérdésként, a konkrét cselekvés iránti motiváció horizontján, ami a modern eljárás-technikákban egyre kevesebbszer fordul elő.” (WILS 1990, 18. o.)

Az affektív életet befolyásoló antidepresszívumok nem csupán az egyén magatartásában idéznek elő változást, hanem a társadalmi interakciókra is lényeges hatással vannak (lásd TRINGER 2010, 448. o.). A „kozmetikai farmakológia” fogalmát Peter KRAMER használta először a *Listening to Prozac* (Hallgass a Prozacra, 1993) című könyvében. A gyógyszer mégsem azzal keltett figyelmet, hogy a depressziós betegeknél jó hatással alkalmazták.³ Ha olyan embereknek írta fel Kramer a gyógyszert, akik önértékelési gondokkal küzdöttek vagy introvertált személyiségeket mutattak, akkor ezek a páciensek a legtöbb esetben arról számoltak be, hogy érzelmi és közösségi életük nagymértékben változott meg: öntudatosabbak, akaraterősebbek és nyitottabbak lettek. A „betegek” többsége azt mondta, most érzi először, hogy önmaga. Mások arról szóltak, hogy végre tiszta a tudatuk. Tehát önmagukat új módon észlelték.

Elliott a problémát az *autentikus és nem autentikus* élet megkülönböztetésén keresztül értelmezi. „Félelmetes lenne, ha a Prozac a személyiséget megváltoztatná, akkor is, ha jobb személyiséghez segítene – félelmetes, mert az többé nem a saját személyiségem lenne. A személyiség megváltoztatásának ez a módja, úgy tűnik, szemben áll az autenticitás etikájával.” (ELLIOTT 2009, 241. o.) Nyilván mindez a korábbiakkal ellentétes állításnak tűnik, hiszen sok páciens éppen a Prozac szedését követően érezte személyiségét autentikusnak. Ha azonban a Prozac szedését abbahagyja valaki, és azt mondja, hogy elveszítette autenticitását, akkor „a Prozac nem annyira a személyiséget változtatta meg, mint inkább az igazi személyiséget tette szabaddá: a személyiséget, amelyet egy patológiás állapot elfedett vagy elrejtett” (uo.). Azaz segített a valódi én megmutatkozásában, hozzájárult az egyén önazonosságának előmozdításához.

Kortársaink jó része elveszítette konkrét értékrendszerét, és éppen ezért nem lehet biztos értékeiben és élete céljában. „A bizonytalanság egy egészen új és félelmetes érzés”, mert nem lehet tudni, hogy valamikor is bizonyossággá változhat. Ez az állapot különböző módon élhető át, kísérheti „szédülés, abszurditás, ürességérzet vagy szorongás” (uo. 237. o.). Ezzel Elliott kifejezi, hogy jórészt eltűntek azok

a kiszámítható és biztonságot jelentő keretek – hagyományok, szokások, vallási kötöttségek –, amelyek nélkül az ember saját életétől, de önmagától is elidegenedettnek érezheti magát. Kérdés, hogy az ilyen jellegű egzisztenciális problémákat lehet-e biológiai okokra visszavezetni. „Ha valaki az amerikai konzumtársadalomban életét üresnek és ezért nyomasztónak érzi, akkor félreérti a problémát, ha azt pszichiátriai betegségként fogja fel.” (Uo. 239. o.) Elliott hasonlata szerint ez olyan, mintha valaki az „eukarisztiát csupán dietetikai aspektusok szerint vizsgálná”, ami egy lehetséges értelmezés, de alapvetően teljes félreértése a helyzetnek.

Morális hiányosságok korrekciója

A pszichofarmakonoknak az erkölcsi viselkedés közvetlen pozitív befolyásolására (lásd SZEBIK 2014, 234–240. o.), illetve nem kívánt viselkedési formák elkerülésére történő alkalmazása még nem alakult ki, de a gyógyszerek indirekt hatásait vizsgáló eredmények alapján mégis beszélhetünk róla. Tény, hogy „a hétköznapi stimulánsok és kedélyjavítók már évtizedek óta befolyásolják tudatállapotunkat” (uo. 234. o.). Feltételezhető, hogy rövid időn belül már lehetségessé válik az erkölcsi viselkedés befolyásolására való közvetlen alkalmazásuk is, például az agresszió farmakológiai redukciójára személyiségzavaros vagy figyelemhiányos hiperaktivitás zavarát mutató betegeknél (NAGEL–ACHIM 2009, 28. o.). A morális viselkedés pozitív befolyásolására adott gyógyszereknek a jövőben ambivalens megítélése feltételezhető, mert amit eddig a nevelés mint hagyományos enhancement nem vagy csak nehezen volt képes elérni, arra az alkalmazott „gyógyszer” segítségével lehetőség nyílhat. Itt azonban kérdés, hogy mennyiben beszélhetünk enhancementról, hiszen a korábbi példákban említett alkalmazások betegeknél történtek, és nem egészséges emberek szociális kapcsolatai minőségének fokozása céljából. Davinia Talbot példaként a béta-blokkolók közé tartozó propranololra emlékeztet, amelyet a '90-es évek elején teljesítményfokozóként alkalmaztak, ugyanakkor a lámpaláz testi tüneteit csillapító hatása miatt zenészek, színészek, közszereplők is szedték. A propranolol azonban sajátosan olyan hatással is rendelkezik, amely a stresszsituációra való visszaemlékezés során az egyén érzelmi semlegességét eredményezi (TALBOT 2009, 72. o.).

Mint potenciális neuroenhancerek,⁴ az antidepresszán-

³ Érdemes megemlíteni az ún. természetes pszichofarmakonokat, amelyek évezredek óta ismertek, bár sok közülük csak a 20. század végén került forgalomba Európában. Jól ismert a koffein élnkítő hatása vagy az alkohol és a csokoládé szedatív hatásmechanizmusai. Meg lehet említeni a különböző gyógynövénykészítményeket, amelyek segítségével természetes módon lehet elérni a gyógyszerekhez hasonló hatásokat. A közelmúltban magyar tudósok a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott kutatás eredményeként fejlesztették ki a Anxiofit-1 nevű szorongáscsökkentő készítményt, amely természetes alapanyagból készül.

³ A Prozac fluoxetint tartalmaz, amely a szelektív szerotonin-visszavétel gátló depresszióellenes gyógyszerek közé tartozik.

sok elsősorban az emóciókra és a személyiségre hatnak, így pszichikai betegség hiányában is hangulatjavító hatással bírnak. Az antidepresszánsok jelentős részét sokszor nem azért írják fel, mert a páciens beteg, hanem azért, hogy hétköznapi problémáival sikeresen tudjon megbirkózni. A korábban említett „képernyőszolidaritás” képe is ezt fejezi ki: bár kívül háborúk dúlnak, katasztrófák történnek, az lehet meghatározható, de nem határozhatja meg az egyén lelkiállapotát. A pszichofarmakonok egészséges emberek életében olyan szerepet tölthetnek be, mint a szépségszobrászatban a technikai eszközök, amelyeket felhasználva a technológia segítségével módosítható az egyén kinézete. Farmakológiailag megváltoztatható az egyén hangulata vagy lelkiállapota úgy, hogy az társadalmilag és az egyén számára nemcsak elfogadható, de kívánatos is legyen. Ez az önazonosság érzetét nyújtja.

Esztétikai és erkölcsi hangsúlyok

Arthur L. Caplan kétségbe vonja, hogy valóban olyan szörnyű-e, ha azokat a gyógyszereket, amelyeket például Alzheimer-kóros betegeknek adnak emlékezetük javítására, egészséges embereknel is alkalmazzák ugyanabból a célból. Vagy ha hasonló gyógyszerek lehetővé teszik, hogy az agyi funkciók megjobbítása által magasabb teljesítményre legyen képes valaki a korábbiakhoz képest, vajon az így létrejött teljesítménycsökkenés erkölcstelen, tisztességtelen vagy természetellenes (CAPLAN 2009, 166. o.)? Caplan négy okot nevez meg és értékkel, amelyek alapján elutasítható lenne a pszichofarmakológiai fejlesztés. Ezek bemutatására és értékelésére vállalkozunk a következőkben.

Neuroenhancement és egyenlőség

A neuroenhancement az emberek közötti *egyenlőséget veszélyezteteti*, hiszen akik felhasználják, azok nagyobb elismeréshez, anyagi megbecsüléshez jutnak, jóllehet a tiszteltet nem függhet csupán a biológiai tulajdonságainktól (uo. 167. o.). A hagyományos módszerekkel megvalósuló korai fejlesztés – például óvodások zenei készségeinek fejlesztése vagy akár idegen nyelvű magánóvodákba küldése – olyan pedagógiai szemléletet tükröz, amely társadalmilag teljesen elfogadott. Az említett példák mindegyike olyan előnyökhöz vezet, amelyek éppen egyenlőtlenséghez vezet a zenei készségek és a nyelvismeret terén. A tehetséges gyermekek számára külön foglalkozások biztosítását vagy az ún. elitképzést pedig egyenesen társadalmi szükségszerűségnek tartjuk (vö. GROSS 2009, 95. o.). Az autogén tréning, a személyi coaching, a biofeedback is a kognitív képességek fejlesztéséhez sorolható, amelyek segítségével fokozható nem csupán a koncentrációs képesség, de az eredményesebb szellemi munkavégzés és feladatmegoldó képesség is. Ha

tehát az egyenlőtlenség érve kerül szóba a neuroenhancementtel kapcsolatban, az nem lehet olyan érvrendszernek az alapja, amely az enhancement ellen szólna, mert ebben az esetben a fejlesztés „természetes” formái is megkérdőjelezhetők lennének.

Neuroenhancement és igazságtalanság

Az *igazságtalanság* érve társadalmi összefüggésekben jelenik meg, hiszen bizonyos emberek meg tudnák engedni maguknak, hogy farmakológiailag „optimalizált aggyal” éljenek (feladataikat nagyobb hatékonysággal tudnák így ellátni), mások pedig nem. Hagyományos példával illusztrálhatjuk, hogy ez már most is így van, hiszen egy felvételi előkészítő vagy magántanár megfizetése is tekinthető igazságtalanságnak azokkal szemben, akik mindezt nem biztosíthatják gyermekeiknek, hiszen többnyire nagyobb eséllyel nyer felvételt valamelyik egyetemre az, aki magántanárhoz is járt. Caplan ennek okán a *fair hozzáférés biztosítását* javasolja mind az oktatás, mind pedig az enhancement területén, hiszen azt sem állítja senki, hogy a jobb képzéssel megvalósuló esélyegyenlőség biztosítása erkölcstelen lenne (CAPLAN 2009, 167. o.). Éppen ezért jelentős a Sabin és Daniels szerzőpáros véleménye, akik az egészségügyi rendszert olyan eszköznek fogják fel, amelynek feladata a társadalmon belüli esélyegyenlőség biztosítása.⁵ Ez azonban nem válhat olyan politikai céllá, amely mindenki egységessé formálását, uniformizálását tűzné ki célul, hiszen ekkor éppen azok kirekesztése valósulna meg, akik természetüknél fogva jobb mentális képességekkel rendelkeznek társaiknál (vö. WHITEHOUSE et al. 2009, 223. o.).

Az igazságtalansággal kapcsolatban felmerülő másik kérdés lehet, hogy az enhancementet elősegítő szerek bevételeinek szabadsága mikor és milyen mértékben korlátozható. Egyrészt e szerek mellékhatásai és azok következményeinek tudatosítása húzhatja meg azt a határt, amely korlátozza az egyén szabadságát, elsősorban a saját érdekére való tekintettel. Ám mi történik akkor, ha az egyén érdeke az egészségügyi kockázat ellenére is az, hogy alkalmazza a kognitív képességei fokozására szolgáló szereket, mert csak azok által képes megvalósítani számára akár az egészségénél is fontosabb céljait? Bizonyos mértékben és hatással a kávéfogyasztás vagy a dohányzás is hasonló célokat szolgál, bizonyos ideig segítenek jobban koncentrálni vagy az éberséget fenntartani. Tény viszont, hogy ismert egészségkárosító hatásai ellenére is a társadalom jelentős része él ezekkel a lehetőségekkel.

Az igazságtalanság érzékeltetésének sajátos példáját fogalmazza meg az alábbi idézet: „Különösen is az amerikaiaknak az a véleményük, hogy amink van, azt meg is kell

⁵ Idézi WHITEHOUSE 2009, 220. o. Lásd SABIN–DANIELS 1994.

szolgálni. Egy tableta, egy technikai chip vagy egy implantátum által nagyobb teljesítményre képes aggyal bírni olyan, mintha valami meg nem érdemelt módon hullana ölünkbe.” (CAPLAN 2009, 166. o.)

Az utóbbi évek felismerését fogalmazza meg Armin NASEHI *Az igazság utolsó órája* című kötetében (2015), miszerint „a mai információs társadalomban az egyének és a közösségek, intézmények a valóság olyan komplexitásával találkoznak, amelynek feldolgozása meghaladja az emberi agy kapacitását, s ugyanúgy az intézmények tanulásképeségeit” (idézi MÁTÉ-TÓTH 2017, 103. o.). Ez a folyamat a komplexitás egyszerűsítéséhez vezet, mert csak így válunk képessé arra, hogy döntéseket hozzunk. Az igazságot is leegyszerűsítjük, mert senki sincs abban a helyzetben, hogy életvilágunk összetettségét egy mindent átfogó alapról szemlélje, ezért egyszerűsítéseink relatív értelemben nevezhetők igazságnak. A fogalom „hagyományos filozófiai és teológia értelmében nem beszélhetünk igazságról” – állapítja meg Máté-Tóth András (uo.), csak stratégiai értelemben. A stratégiai igazság pedig a fejlesztés céljával függ össze, amelynek érdekében akár hagyományos, akár pszichofarmakológiai eszközöket használunk fel. Jóllehet a tanulási folyamat és az elsajátított ismeretek az egyént az eredményesség és a siker érzésével tölthetik el, amelyet „saját magának köszönhet”, és ezért értékesebb lehet számára a „mesterséges” módon „elsajátított” ismeretnél (vö. GROSS 2009, 98. o.).

Neuroenhancement és természetellenesség

Az általánosan elterjedt felfogás szerint képességeink hagyományos módszerekkel való kiterjesztése – ilyen például a tanulás, a testezés vagy akár a távcső használata – *természetes*, míg a gyógyszeres segítségével való megjobbításuk vagy annak elősegítése *mesterséges* (lásd WHITEHOUSE et al. 2009, 226. o.). A természetellenesség problémája a neuroenhancementtel kapcsolatban kétféleképpen határozható meg. Az egyik megközelítés szerint nem az elérni kívánt cél természetellenességét vitatjuk, hanem az ahhoz szükséges eszközöket, amelyek bizonyulhatnak emberietlennek. Robert Spaemann helyesen állapítja meg egyik korai írásában: „Az erőszakos bánásmód az emberérettel megfelel a természet többi részével való erőszakos bánásmódnak. Az alábbi példák ugyan eltérő minőségűek, de az, ahogy a megsemmisítő táborok tömeggyilkosai vagy a KZ-orvosok eltárgyasították az embert; a kínzások tudományos tökéletessége, az abortusz szabaddá tétele, az emberélet erőszakos meghosszabbítása és végül újabban az emberi időalakzatnak a mesterséges megtermékenyítéssel történő szétrombolása mind a fokozódásra utal. Egyidejűleg azonban növekszik az ellenérzés; annak tudatosítása, hogy itt már rég túllépték azt a határt, amit emberinek szokásos nevezni.” (SPAEMANN é. n.)

Természetellenessé ezek szerint akkor válik a neuro-

enhancement, ha emberietlennek bizonyul, tehát megsérti az ember méltóságát azáltal, hogy eredeti tulajdonságait vagy képességeit lerontja vagy túlzott mértékben feljavitja, ami identitásának elvesztését okozza. Ha valaki azért kezd el szorongásoldót szedni, mert az átlagosnál még nyitottabb, vidámabb vagy közvetlenebb kíván lenni, fokozni akarja szociális kapcsolatainak minőségét, akkor ezt a javulást nem saját erőfeszítésének köszönhetően valósítja meg, hanem a változás „folyamatát átugorva” éri el. Ekkor azonban nem beszélhetünk arról, hogy méltósága sérült volna, de egy pozitív cél – a derűsebbé válás, társadalmi kapcsolatainak javítása – megvalósult. Ezért identitásfejlődésről szubjektív értelemben nem lehet szó, csak „identitásfejlesztésről”, amely egy bizonyos gyógyszer szedésének köszönhetően alakult ki, és csak azáltal tartható fenn. Így az egyén énképe és identitástudata addig állandó, amíg hozzájut az elért állapot fenntartásához szükséges gyógyszerhez. A fenti kritériumok alapján azáltal válik természetellenessé az egyén helyzete, mert derűs állapota a gyógyszertől függ, vagyis identitása kiszolgáltatott.

Másrészt az elért cél vagy eredmény felől is megközelíthető a természetesség összetett kérdésköre: a tulajdonságok megjobbításával vajon elveszíthető-e az ember természetessége, illetve hol van az a határ, ameddig az ember emberi, és hol kezdődik valami egészen más? Caplan eleve tévesnek ítéli az ilyen és ehhez hasonló felvetéseket, mert szerinte a természetellenesség-érv gyenge pontja, hogy „olyan emberek vetik fel, akik szemüveget hordanak, inzulininjekciót adnak be maguknak, mesterséges csípő- vagy szívbillentyű-proteízisekből profitálnak, repülőgéppel utaznak, festik a hajukat, telefonálnak, elektromos lámpa fényében ülnek, és vitamintablettákat szednek” (CAPLAN 2009, 167. o.).

Ilyen lehet a pszichofarmakonok alkalmazása által elért koncentrációképességnek köszönhető ismeretszerzés, ami a versenysportban elterjedt fogalom analógiájára akár „agydoppingnak” is nevezhető. A neuroenhancementtel elért teljesítményt többen leértékelik, mert azt valaki nem saját erőfeszítése, szorgalma által érte el, hanem „egyszerűen bevett egy gyógyszert”, amely fokozta koncentrációs képességét és kitartását. A saját szorgalom által és az enhancement segítségével elért eredmény közötti különbségtétel azonban mennyiben tartható racionálisnak? Ha az emberi civilizáció történetében olyan nagy horderejű változásokra gondolunk, mint az állattartás, az úthálózatok építése, a könyvnyomtatás elterjedése, a benzinmotor használata vagy a számítástechnika ugrásszerű fejlődése, akkor megállapíthatjuk, hogy ezek mindegyike éppen a fáradtságos emberi munkát könnyítette meg, és ezáltal csökkentette a „a saját erőbefektetést”, de nem az elért cél feletti örömet vagy annak elismerése mértékét. Saskia Nagel megállapítja: az idegen nyelv elsajátítása szorgalmas tanulásal valósítható meg. Ha létezne egy másik lehetőség, például egy implantátum, amely biztosítaná a nyelv ismeretét és hasz-

nálatát, ráadásul beültetése biztonságos lenne, akkor egyre többen használnák, és feltételezhetően csak egy átmeneti ideig lenne ambivalens (vö. NAGEL–ACHIM 2009, 40. o.).

Neuroenhancement és kényszer

Mások attól tartanak, hogy a neuroenhancement olyan kényszerként fog megjelenni, amely elől nem lehet kitérni. A politikai vagy a gazdasági érdek elhitheti, hogy „a családunkat vagy a társadalmat tesszük tönkre, ha nem a lehető legjobb agyunk van. Azok is úgy érezhetik, hogy enhancementre szorulnak, akik másképpen nem jutnának munkahelyhez.” (CAPLAN 2009, 168. o.) A szóban forgó kényszer ugyanakkor pozitív módon is megjelenhet, és mindig is megjelent, hiszen ha a kognitív képességek javítása ahhoz vezet, hogy az emberek feladatukat pontosabban, körültekintőbben és ebből következően kisebb hibaszázalékkal tudják elvégezni, akkor az enhancement erkölcsi kötelesség. Ha az orvos betegeit kognitív képességeinek farmakológiai fokozása által magasabb színvonalon és hatékonyabban lenne képes ellátni, ez olyan pozitív következmény lenne, amellyel a legtöbb páciens és hozzátartozóik egyetértenének. Bár a fenti példa kapcsán is kérdés marad, hogy a pozitív eredmény mennyiben legitimálhatja az eléréséhez szükséges eszközök használatát. Ezzel elérkeztünk ahhoz a kérdéshez, hogy milyen határok meghúzásával kell számolnunk akkor, amikor a fejlesztés esztétikai és erkölcsi korlátaira vagyunk kíváncsiak.

Összefoglalás: a kognitív enhancement határai

Elidegenedés

Az elidegenedés fogalmát Paul Tillich *Rendszeres teológiájában* az ember megromlott állapotának kifejtése során használja, az esszenciális létből az egzisztenciális létbe vetettség szimbólumaként. Így fogalmaz: „...az ember, ahogy létezik, nem az, ami lényegileg az, vagy kellene, hogy legyen. Az ember elidegenedett a saját igazi lététől. Az elidegenedés fogalmának kimeríthetetlen mélysége abban van, hogy az ember lényegileg ahhoz tartozik hozzá, amitől elidegenedett.” (TILlich 1996, 272. o.) Jóllehet a tillichi szóhasználat kifejezetten az ember bűnös állapotát, elidegenedtségét jelzi, az idézett szöveg alkalmas arra is, hogy a kognitív fejlesztés határaként az elidegenedettséget úgy határozzuk meg, mint amikor valaki elveszíti lényegi (esszenciális) létét, és mássá válik, tehát radikálisan más állapotba kerül. De még ekkor sem, az egzisztencia állapotában sem szakad el teljesen az ember a maga esszenciális lététől (Isten kegyelmében marad). Ezért az *elidegenedés* a kognitív fejlesztés területén inkább folyamatként fogha-

tó fel, olyan változás, amelynek mértéke van, de soha sem jelenthet teljes *elszakadást* a személy lényegi lététől.

A kognitív enhancement határának feltárásához az egyik lehetséges kiindulási pont azon emberek eseteinek vizsgálata, akik értelmi képességeik egy részét vagy egészét elveszítették (WHITEHOUSE et al. 2009, 218. o.). Alzheimer-betegeknél az emlékezet, a beszédkészség, az elővigyázatlanság, a koncentráció elvesztése olyan változásokat okozhat, hogy a saját rokonok és az ápolók azt a kérdést tehetik fel maguknak: vajon hozzátartozójuk valóban „ugyanaz a személy-e”, akit egykor ismertek (uo.). Az egészséges ember megnövekedett kognitív képességei szintén elvezethetnek a fenti kérdéshez, hiszen a bekövetkezett változás lehet olyan mértékű, hogy teljesen új személyiségjegyek mutatkoznak. Az e példa által felvetett lehetőség azonban szükségszerűvé teszi a személy és a személyiség közötti különbségtételt. Tudatosítani szükséges, hogy nem a személy, hanem annak személyisége változott meg, esetleg annyira, hogy többé már korábbi személyiségjegyei alig felismerhetők fel.

Az *elidegenedés* ténye akkor is bekövetkezhet, ha valaki akár pszichofarmakonok, akár neuroimplantátumok segítségével úgy ér el fejlődést, hogy közben azért szinte „semmit sem tesz”, fejlődésében tevékenyen nem működik közre. Dominik Gross álláspontjával egyetértve (2009, 99. o.) a „nem tevékeny közreműködés” ellenérve a konzervatív álláspont sajátja, és a technikával szembeni kriticismussal áll korrelációban.

Peter J. Whitehouse és társai az említett személyiségváltozás szubjektív oldalával kapcsolatban arra hívják fel a figyelmet, hogy az érintett személy kognitív képességeinek megjobbítását, akárcsak a tanuláshoz, fejlődésként éli át (WHITEHOUSE et al. 2009, 219. o.). Ez a belső, szubjektív tapasztalat azonban a neuroenhancementtől függetlenül is átélhető. Ez a mondás: „olyan, mintha kicserélték volna” éppen valakinek a személyiségében bekövetkezett nagymértékű változásra utal, amit környezete érzékel és visszatükröz az egyén számára. Ezért – akárcsak a szépségsebészettel kapcsolatos kérdésekben – itt is jelentékeny szerepe van a társadalom által felmutatott értékvilágnak, mivel az értékek azok, amelyek irányt mutathatnak az esetleges optimalizálás számára, de annak határait is meghúzzhatják.

Visszafordíthatatlanság

A visszafordíthatatlanság kérdése a neurobionikus⁶ és farmakológiai enhancementtel kapcsolatban is lényeges etikai kérdésként jelentkezik. Számos orvosi beavatkozás visszafordíthatatlan jellegű, ezért az érv jól ismert akár a művi meddővé tétel, akár a védőoltások körül kialakult vitákból.

⁶ Az agy és a gerincvelő információtovábbításának tanulmányozása és alkalmazása.

A neurobionikus enhancement esetében az implantátum testbe vagy testre helyezése olyan operatív eljárás, amely a test sérthetlenségének elvét nem orvosi indikációk miatt haladja meg, hanem bizonyos tulajdonságok megjobbítása érdekében. Bár a neurobionikus implantátumok „kikapcsolhatók” vagy leállíthatók, akár explantálhatók, de „ezáltal nem várható restitutio ad integrum, mert úgy az implantáció, mint az explantáció sérülésekhez vezet” (GROSS 2009, 100–101. o.). A farmakológiai enhancement pedig sok esetben olyan hosszú távú következményekkel jár, amelyek után az eredeti állapot már nem vagy alig állítható vissza, például bizonyos gyógyszerekkel kapcsolatban kialakult addikciók miatt. Evolúcióteoretikus szempontból nézve (lásd uo. 107. o.) a neuroenhancement által elért fokozott képességek egyénekhez kötöttek, nem örökletesek, tehát a következő generációk számára alkalmazásuk olyan lehetőség, amelyről felelősséggel kell dönteniük.

Felhasznált irodalom

- ANSELM, Reiner 2003. Die Kunst des Unterscheidens. In: uő – Ulrich Körtner (szerk.): *Streitfall Biomedizin. Urteilsfindung in christlicher Verantwortung*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Az emberi génállomány és az emberi jogok egyetemes nyilatkozata. Ford. Krizsán Andrea. *Világosság*, 1999/2. 5–11. o.
- BEYLEVELD, Deryck – BROWNSWORD, Roger 1998. Human Dignity, Human Rights, and Human Genetics. *The Modern Law Review*, 61. évf. 5. sz. 661–680. o.
- BIRNBACHER, Dieter 2004. Menschenwürde – abwägbar oder unabwägbar? In: Mathias Kettner (szerk.): *Biomedizin und Menschenwürde*. Frankfurt am Main. 249–271. o.
- CAPLAN, Athur L. 2009. Ist besser das Beste? Ein renommierter Ethiker plädiert für Enhancement des Gehirns. In: SCHÖNE-SEIFERT – TALBOT 2009, 165–168. o.
- COLLSTE, GÖRAN 2002. *Is Human life Special? Religious and Philosophical Perspectives on the Principle of Human Dignity*. Peter Lang, Bern.
- DABROCK, Peter 2015. Bioethik des Menschen. In: Wolfgang Huber – Torsten Meireis – Hans-Richard Reuter (szerk.): *Handbuch der evangelischen Ethik*. C. H. Beck, München. 517–584. o.
- DABROCK, Peter – KLINNERT, Lars – SCHARDEN, Stefanie 2004. *Menschenwürde und Lebensschutz. Herausforderungen theologischer Bioethik*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh.
- EIBACH, Ulrich 2002. *Gentechnik und Embryonenforschung. Leben als Schöpfung aus Menschenhand? Eine ethische Orientierung aus christlicher Sicht*. R. Brockhaus, Wuppertal.
- ELLIOTT, Carl: Die Tyrannei des Glücklicheins. Ethik und kosmetische Psychopharmakologie. In: SCHÖNE-SEIFERT – TALBOT 2009, 235–248. o.
- GEDDERT-STEINACHER, Tatjana 1990. *Menschenwürde als Verfassungsbegriff. Aspekte der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts zu Art. 1 Abs. 1 Grundgesetz*. Duncker & Humblot, Berlin. (Tübinger Schriften zum Staats- und Verfassungsrecht 5.)
- GEIER, Michael – SCHRÖDER, Peter 2003. The Concept of Human Dignity in Biomedical Law. In: André den Exter – Judit Sándor (szerk.): *Frontiers of European Health Law. Yearbook 2002*. Erasmus University Press, Rotterdam. 146–147. o.
- Kirchenamt der Evangelischen Kirche in Deutschland und vom Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz 1989. *Gott ist ein Freund des Lebens. Herausforderungen und Aufgaben beim Schutz des Lebens. Gemeinsame Erklärung des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland und der Deutschen Bischofskonferenz in Verbindung mit den übrigen Mitglieds- und Gastkirchen der Arbeitsgemeinschaft christlicher Kirchen in der Bundesrepublik Deutschland*. Gütersloh.
- GROSS, Dominik 2009. Neuro-Enhancement unter besondere Berücksichtigung neurobiologischer Maßnahmen. In: Albrecht Wienke et al. (szerk.): *Die Verbesserung des Menschen. Tatsächliche und rechtliche Aspekte der wunscherfüllenden Medizin*. Springer Verlag, Berlin–Heidelberg, 2009. 85–118. o.
- HAILER, Martin – RITSCHL, Dietrich 1996. General Notion of Human Dignity and the Specific Arguments in Medical Ethics. In: Kurt Bayertz (szerk.): *Sanctity of Life and Human Dignity*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- HARRIS, John 1997. Is cloning an attack on human dignity? *Nature*, 387. évf. 754. o.
- HÄYRY, Matti 2004. Another Look at Dignity. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, 13. évf. 7–10. o.
- HESELBERGER, Dieter 2000. *Das Grundgesetz. Kommentar für die politische Bildung*. Bundeszentrale für Politische Bildung, Bonn. 69. o.
- HOERSTER, Norbert 2002. *Ethik des Embryonenschutzes. Ein rechtsphilosophischer Essay*. Reclam, Frankfurt am Main.
- HUBER, Wolfgang – TÖDT, Eduard 1971. *Menschenrechte. Perspektiven einer menschlichen Welt*. Kreuz Verlag, Stuttgart–Berlin.
- JOAS, Hans 2011. *Die Sakralität der Person. Eine neue Genealogie der Menschenrechte*. Frankfurt am Main.
- JOAS, Hans 2012. Würde und Menschenwürde. In: „Werte und Politik“. *Ein Beitrag für den Kongress der Friedrich-Ebert-Stiftung 18/19. 10. 2012*. www.werteundpolitik.de/pdf/Beitrag_Wuerde_Joas.pdf. (Letöltés: 2018. január 31.)
- KAHN, Axel 1997. Cloning, dignity, and ethical revisionism. *Nature*, 388. évf. 314–322. o.
- KANT, Immanuel 1991. *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája*. Gondolat, Budapest.
- KARJALAINEN, J.-M. 1995. Justice, dignity, autonomy. A letter to an old friend on the quality of life. In: Viggo Mortensen (szerk.): *Life and Death: Moral Implications of Biotechnology*. Lutheran World Federation and WWC Publications, Geneva. 69–85. o.
- KERPEL-FRONTIUS Sándor 2008. A nürnbergi orvosper. A kényszereutanázia-program örök érvényű társadalmi tanulságai. *Legis Artis Medicinae*, 18. évf. 2. sz. 94–96. o.
- KIPKE, Roland 2010. Was ist so anders am Neuroenhancement? Pharmakologische und mentale Selbstveränderung im ethischen Vergleich. *Jahrbuch für Wissenschaft und Ethik*, 15. évf. 1. sz. 69–100. o.
- KNOEPFFLER, Nikolaus 2004. *Menschenwürde in der Bioethik*. Springer, Berlin.

- KOCH, Traugott 1991. Menschenwürde als Menschenrecht – Zur Grundlegung eines theologischen Begriffs des Rechts. *Zeitschrift für evangelische Ethik*, 35. évf. 96–112. o.
- KÖRTNER, Ulrich 2001. *Unverfügbarkeit des Lebens? Grundfragen der Bioethik und der medizinischen Ethik*. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn.
- LABIB, Karim 1997. Don't leave dignity out of the cloning debate. *Nature*, 388. évf. 15. o.
- MÁTÉ-TÓTH András 2017. Fides et mores. *Lelkipásztor*, 92. évf. 3. sz. 103–105. o.
- MIETH, Dietmar 1999. Präimplantationsdiagnostik im gesellschaftlichen Kontext – eine sozialetische Perspektive. *Ethik Med*, 11. évf. 77–86. o.
- NAGEL, Saskia K. – STEPHAN, Achim 2009. Was bedeutet Neuroenhancement? In: SCHÖNE-SEIFERT – TALBOT 2009, 19–48. o.
- NASSEHI, Armin 2015. *Die letzte Stunde der Wahrheit. Warum rechts und links keine Alternativen mehr sind und Gesellschaft ganz anders beschrieben werden muss*. Murmann, Hamburg.
- RITSCHL, Dietrich 2002. Ethical Maxims from Theological Concepts of Human Dignity? In: David Kretzmer – Eckart Klein (szerk.): *The Concept of Human Dignity in Human Rights Discourse*. Kluwer Law International, The Hague – London – New York.
- RUNKEL, Thomas 2010. *Enhancement und Identität. Die Idee einer bomedizinische verbesserung des Menschen als normative Herausforderung*. Mohr Siebeck, Bonn.
- SCHÖNE-SEIFERT, Bettina 1990. Philosophische Überlegungen zu „Menschenwürde“ und Fortpflanzungsmedizin. *Zeitschrift für philosophische Forschung*, 44. évf. 430–448. o.
- SCHÖNE-SEIFERT, Bettina – TALBOT, Davinia (szerk.): *Enhancement. Die ethische Debatte*. Mentis, Paderborn, 2009.
- SCHUBERT, Hartwig von 2000. Das Dilemma der „angewandten Ethik“ zwischen Prinzip. Ermessen und Konsens am Beispiel von „Bioethik-Konvention“ und kirchlichen Stellungnahmen. *Ethik Med*, 12. évf. 46–50. o.
- SCHWEITZER, Albert 1966. *Die Lehre von der Ehrfurcht vor dem Leben. Grundtexte aus fünf Jahrzehnten*. Szerk. Hans Walter Bähr. München.
- SHANNON, Thomas A. 2004. Grounding Human Dignity. *Dialog*, 43. évf. 2. sz. 113–117. o.
- SINGER, Peter 1994. *Praktische Ethik*. Reclam, Stuttgart.
- SPAEMANN, Robert 2001. Über den Begriff der Menschenwürde. In: uő: *Grenzen. Zur ethischen Dimension des Handelns*. Klett-Cotta, Stuttgart.
- SPAEMANN, Robert é. n. Vége az újkornak? Ford. Tillman János. <http://www.c3.hu/~tillmann/forditasok/tobbiek/spaeman.html>. (Megtekintés: 2016. 12. 17.)
- STEPANIANS, Markus 2003. Gleiche Würde, gleiche Rechte. In: Ralf Stoecker (szerk.): *Menschenwürde. Annäherung an einen Begriff*. öbv & hpt, Wien.
- SZEBIK Imre 2005. Az emberi génterápia etikai kérdései. *Világosság*, 46. évf. 1. sz. 24–38. o.
- SZEBIK Imre 2014. A hasztalanság fogalma a medicinában. Egy értékterhelt fogalom. In: Fazakas Sándor – Ferencz Árpád (szerk.): *Ideje van az életnek, és ideje van a meghalásnak. Életvégi döntések keresztyén etikai megközelítése*. Debrecen. (SZIK 6.) 151–158. o.
- TALBOT, Davinia 2009. Pharmakologisches Enhancement. Eine Einführung in nichtmedizinische Anwendungen von Arzneimitteln zu Verbesserungszwecken. In: Albrecht Wienke et al. (szerk.): *Die Verbesserung des Menschen. Tatsächliche und rechtliche Aspekte der wunscherfüllenden Medizin*. Springer, Berlin–Heilderberg. 69–78. o.
- TILLICH, Paul 1996. *Rendszeres teológia*. Ford. Szabó István. Osiris Kiadó, Budapest.
- TRINGER László 2010. *A pszichiátria tankönyve*. 4. kiad. Sémelweis Kiadó, Budapest.
- VERSPIEREN, Patrick 2003. Menschenwürde in der politischen und bioethischen Debatte. *Concilium*, 39. évf. 143–152. o.
- VÖGELE, Wolfgang 2000. *Menschenwürde zwischen Recht und Theologie. Begründungen von Menschenrechten in der Perspektive öffentlicher Theologie*. Chr. Kaiser, Gütersloh. (Öffentliche Theologie 14.)
- WHITEHOUSE, Peter J. – JUENGEST, Eric – MEHLMAN, Maxwell – MURRAY, Thomas H. 2009. Verbesserung der Kognition bei intellektuell normalen Menschen. In: SCHÖNE-SEIFERT – TALBOT 2009, 213–234. o.
- WILS, Jean-Pierre 1990. „Ästhetische Güte”. *Philosophisch-theologische Studien zu Mythos und Leiblichkeit im Verhältnis von Ethik und Ästhetik*. Wilhelm Fink Verlag, München.

A Jóisten, a „rossz” Isten és az ördög

Luther Márton istenképe

■ SEBEN GLÓRIA

Elég jó szülők – elég jó Isten

A pszichológiában Sigmund Freudot tartják annak az úttörő személyiségnek, aki a vallás individuálpaszichológiai alapjait kutatva ahhoz a feltételezéshez jutott, hogy az istenképet a szülőkről – elsősorban az apáról – alkotott belső

kép (imago) külső kivetülése, projekciója hozza létre. Ritkán szoktunk Jézusra úgy gondolni, mint ennek a gondolatnak az előfutárára, pedig a Hegyi beszédben ő maga biztat minket, hogy az isteni Gondviselésre az emberi szülők gondviseléséből következtessünk (még hozzá nem is annak hiányos, töredékes jellegéből, hanem pozitív vonásaiból):

„Vagy ki az közületek, aki fiának követ ad, amikor az kenyeret kér tőle, vagy amikor halat kér, kigyót ad neki? Ha tehát ti gonosz létekre tudtok jó ajándékokat adni gyermekeiteknek, mennyivel inkább ad jót a ti mennyei Atyátok azoknak, akik kérnek tőle?” (Mt 7,9–11) Szintén Jézus emlegeti Istent lépten-nyomon a tanítványok előtt „Atyátok”-ként, és számos példázatban a földi apa szerepét hívja segítségül, hogy Isten szeretetét megvilágítsa.

Freud kiindulópontja és végkövetkeztetése is más volt: számára egy mindenható istenség illúziója csupán kárpótlás a gyermekkori illúziók elvesztéséért. A (fiú)gyermek ugyanis az ödipális konfliktusból az apa idealizálásának és a vele való azonosulásnak a segítségével kerül ki, kamaszkorára azonban már rendszerint csalódik az apa mindenhatóságában, és többször frusztrálódik azon igénye, hogy apja védje meg őt. Az illúzióvesztés gyászáért Freud szerint a vallás nyújt kárpótlást, az érett felnőtt azonban képes szembenézni a valósággal (egyedüllet az univerzumban, kiszolgáltatottság és halál gondolata), ezért elutasítja Isten létét. Bár az ördögről nem sokat beszél Freud, annyit elárul róla, hogy a lehasított ösztönén külső projekciójának tartja (SZÉKELY 2006, 19–20. o.).

Ana-María Rizzuto argentin származású amerikai pszichoanalitikus egy úttörő munkájában továbbfejlesztette és egyben meg is haladta a korábbi pszichoanalitikus elméleteket. Rizzuto a tárgykapcsolat-elméletek reprezentációfogalmát hívja segítségül, különösen sokat hivatkozik Donald Winnicott amerikai gyermekorvos-pszichoanalitikus elméletére. Winnicott szerint a baba és elsődleges gondozója (rendszerint az anya) közötti átmeneti tér teszi lehetővé az első tárgyrepresentációk kialakítását. Az átmeneti tér attól „átmeneti”, hogy mind a belső, intrapszichés, mind pedig a külső világ törvényszerűségeitől független. Potenciális térnek is nevezhetjük, mert itt válik lehetővé

a képzelet, a mese, a játék, amelyek megalapozzák a gyermek későbbi absztrakciós képességét. Mindaz, ami sajátságosan emberi: a kultúra, a művészetek, a tudomány és a vallás, az átmeneti térben alakuló szimbolizációs képességünknek köszönhető. Winnicott szerint tehát – és ebben radikálisan szembehelyezkedik Freud vallásméleteivel – a tudomány és a vallás nem egymás ellentétei, hanem épenséggel egy töről fakadnak, legalábbis ami a fejlődéslélektani eredetüket illeti (uo. 26–41. o.).

Rizzuto klinikai kutatásában azt találta, hogy nemcsak az apa, hanem az anya (esetenként pedig más gondozó személyek, például a nagymama) reprezentációja is hatással volt az istenreprezentációra. Freud statikus imago-elképzeléséhez képest, amely az ödipális kor lezárulta után (6–7 éves kor) már nem fejlődik tovább, a Rizzuto-féle tárgyrepresentációk, különösen az istenreprezentáció egy életen át dinamikusan fejlődik, ráadásul a szelfreprezentációval (az ember önmagáról alkotott képzetével) párhuzamosan, azzal szoros kölcsönhatásban (RIZZUTO 1979, 13–84. o.).

Winnicott az anyai bánásmód tekintetében mindkét szélsőségtől óv. Sem a bántalmazás-elhanyagolás, sem pedig a túlvédés nem biztosít optimális feltételeket a gyermek fejlődéséhez. Megfigyelései alapján azonban a legtöbb anya szakképesítés nélkül, mintegy ösztönösen, spontán módon képes megfelelő módon reagálni gyermeke szükségleteire. Ennek a jelenségnek az érzékeltetésére vezette be Winnicott az elég jó anya (good enough mother) fogalmát. Az az anya elég jó, aki nem fél hibázni, és nem akar tökéletesen gondoskodni, hanem a gyermek szükségleteihez és önállósodási fokához finoman igazodva segít annak belső regulációs folyamatait is kialakítani. Hasonlóképpen az apa feladata az „elég jó környezet” biztosítása a kora gyermekkorban (WINNICOTT 1999, 1–19. o.; SZÉKELY 2006, 26–33. o.).

Freud és Rizzuto istenképről alkotott elméletének főbb eltérései

Szempont	Freud	Winnicott nyomán Rizzuto
Az istenkép forrása	Apai imago (statikus)	Anyai és apai tárgyrepresentációk (dinamikus)
Az istenkép viszonya az éhez	Projektált szülői elvárások (szuperegóból)	A szelf- és istenreprezentáció párhuzamosan fejlődik egy életen át
Az istenkép pszichés előnye	A vallás illúzió, amelyet a tudomány le fog győzni; a vallás kollektív kényszerneurózis, amely az egyéni neurózistól védi az embert	Az istenreprezentáció a legfontosabb átmeneti tárgyrepresentáció; az illúzió a szimbólumalkotási képesség alapja: ez teszi lehetővé a tudományt, kultúrát, művészetet és vallást

Az elméletek alapján várható, hogy az elég jó anyához (és apához) hasonlóan elég jó Istenről is beszélhetünk. Az „elég jó Isten” fogalmán azt értem, hogy a felnőtt személy olyan istenképpel bír, aki képes számára szükségleteiben támaszként funkcionálni, nem lép fel bántalmazó vagy elhanyagoló istenségként, de nem is túlvédő, nem óvja meg a személyt minden rossztól. A „bántalmazó” Isten gondo-

lata szinte elviselhetetlen terhet ró a személyre, mivel egy transzcendens lény kielégíthetetlen elvárásainak próbál megfelelni, aki őt szinte kizárólag bünteti. A „túlvédő” isten a személyt érzelmi burokban, egyfajta kiskorúságban tartja, ahol ő nem tanul meg szembenézni a nehézségekkel, nem tanul meg fájdalmat tűrni, hiszen az ő szemében Istennek csakis a jóhoz van köze. Az ilyen istenkép-

pel rendelkező személyeknél feltételezek egyfajta dualizmust, amely minden rossz érzést és tapasztalatot az ördög munkájának tulajdonít.

Luther gyermek- és ifjúkorának főbb eseményei az istenkép fejlődésének szempontjából

A tanulmány további részében arra teszek kísérletet, hogy Luther Márton istenképének lehetséges fejlődési folyamatát rekonstruáljam. Luther gyermekkoráról szegényes adataink vannak, legfőbb forrásunk ő maga, ahogyan visszaemlékezik szülei bánásmódjára, iskolai emlékeire, és ezek is elsősorban az *Asztali beszélgetések* részleteiben kerülnek elénk, amelyeket nem maga Luther írt, hanem előszóban mondott el, és asztaltársai rekonstruálták. Bár egy ilyen utólagos és rendkívül személyes visszaemlékezés történeti tények szempontjából megkérdőjelezhető, a pszichológiai vizsgálódás szempontjából mégis érdekes (ERIKSON 1991, 67–68. o.). Jelen tanulmány tárgya szempontjából ugyanis nem elsősorban az objektív tényeknek van jelentőségük, sokkal inkább annak, ahogyan Luther visszaemlékezik ezekre az eseményekre és élete szereplőire. Luther maga vall arról, milyen lélektani folyamatok játszódtak le benne, mielőtt szerzetesből reformátorrá lépett elő, és ezek a szubjektív beszámolók sokat elárulhatnak nekünk az istenkép formálódásának természetéről.

Luther visszaemlékezéseiben többször említi, hogy szülei meglehetősen szigorúsággal bántak vele. Édesanyja részéről is érte testi fenytés: „Édesanyám egyszer egyetlen szem dió miatt véresre vert. Ezzel a kíméletlen fegyelmezéssel végül is a szerzetesrendbe üttek. Igaz ugyan, hogy ők ezt szívbeli jószándékkal tették, én azonban így félénkké lettem.” (VIRÁG 1988, 16. o.) És édesapja sem vette meg a verést: „A gyermekeket nem helyénvaló túl keményen megvesszőzni, mert egyszer az én apám is oly keményen megvesszőzött, hogy elszaladtam tőle, és haragudtam rá, míg újból magához nem édesgetett. Nem szívesen adnék nagy verést az én Hansomnak, mert attól csak elkeseredne és meggyűlölné, és az nagy szívfájdalmam lenne.” (LVM 8: 229. o.)

Márton elsőszülött fiúként elsősorban apja kívánságára iskolába járt, a családi küldetés ugyanis arra szólította fel őt, hogy a jogi tanulmányok útjára lépve felemelkedjen a társadalmi ranglétrán. Ez a küldetés Hans Luder számára nagyon fontos volt, anyagi áldozatokat is hozott az érdekében, és annál nagyobb volt csalódottsága és dühe, amikor fia az ő akarásával szembeszegülve kolostorba vonult.

Az iskolában a testi fenytés, a megszegényítés és az árulkodás mindennapos volt. A kor kultúrájához ez szerzetesen hozzátartozott, a gyermek Márton érzékeny lelkére mégis rossz hatással voltak ezek az élmények, különösen az igazságtalan büntetés. „A tanítók egy része olyan

kegyetlen, mint a hóhér. Egyszer én is egyetlen délelőttön tizenötöt kaptam ki egészen ártatlanul.” (VIRÁG 1988, 19. o.) Felnőttkori pedagógiai álláspontját is befolyásolták ezek az emlékek.

A szülői és tanítói rossz bánásmóddal összhangban a középkor az Istenről és Jézus Krisztusról szóló tanításban is a büntetés, az ítélet és a kárhoz volt előtérben. „Gyermekkoromtól fogva úgy szoktattak, hogy el kellett sápadnom és meg kellett rémülnöm, ha Krisztus nevét hallottam. Mert engem csak arra tanítottak, hogy őt szigorú és haragos bírónak tartsam.” (Uo. 16. o.) Nehéz megmondani, hogy vajon az általános teológia és antropológia (különösen az eredendő bűnről szóló tanítás) vezetett-e a testi fenytést szorgalmazó pedagógiához, vagy fordítva történt, a két hatás mindenesetre erősítette egymást, különösen Luther életében.

A haragvó Istentől való félelem a Stotterheim melletti viharélmény során kézzelfoghatóvá válik a fiatal egyetemista számára. A villámcsapástól való rettegetésében Szent Annánál, a bányászok védőszentjénél keres menedéket, és neki teszi a meggondolatlan fogadalmat, hogy kolostorba vonul. Édesapja ellenezte tettét, haragudott is rá sokáig, teljes megbékélést csak Luther későbbi családalapítása hozott kettejük között. A szerzetesi fogadalom ugyanis örökre szétrombolta az apa ambícióit fia jogászai jövőjével kapcsolatban. Hans Luder egyenesen arra ragadtatta magát, hogy ördögi hatásnak tulajdonítsa a viharélményt, és Márton döntésével szemben a Tízparancsolatra hivatkozott (FRIEDENTHAL 1973, 60. o.). Márton viszont szerzetesként igyekezett ennek az istenképnek „megfelelni”, az isteni ítéletet elhárítani a gyónás, vezeklés eszközeivel. Önsanyargató életmódja azonban nem segített aggályain. Rendfőnöke és lelkiatyja, Johann von Staupitz azonban mind szóban, mind kapcsolatukban megjeleníti számára azt az irgalmas Istent, akit a fiatal ember keresett. „Staupitz ezt mondotta: »Nekünk arra a férfiúra kell feltekintenünk, akit Krisztusnak hívnak.« Staupitz ezzel már elkezdte nekem hirdetni az evangéliumot.” (Uo. 70. o.)

A szóbeli igehirdetés mellett Staupitz legfőbb érdeme, hogy Luther számára korrektív lelki kapcsolatként szolgált. Miután apja kitagadta, a fiatal Márton egyedül maradt, kiszolgáltatva saját kétségeinek és melankóliájának. Staupitz valódi apafiguraként egyfajta pótkötődést alakított ki védencével. Bár a későbbi reformátori tevékenységétől a rendfőnök elhatárolta magát, Luther évekkel később is szeretettel emlékszik vissza kapcsolatukra. A Staupitz-cal való mély lelki kapcsolat helyreállító folyamatokat indíthatott el a fiatal szerzetes istenképében, és ez a lélektani fejlemény gyakorlatilag „megágyazott” a Szentlélek által inspirált teológiai felismerésnek. Luther maga is kétféleképpen idézi fel a benne lezajlott változásokat: a toronyélmény során a Szentírás értelme revelációszerűen tárult fel előtte, hirtelen és intenzív érzésekkel kísért lelki élmény-

ként (uo. 71–75. o.). Másrészt a reformátori teológia „fokról fokra” érlelődött ki benne.

Luther megváltozott istenképének fő jellegzetessége, hogy a kíméletlen ítélőbíró felváltja a kegyelmes Atya képe. Jézus Krisztus elsősorban az ő keresztjében és feltámasztásában már nem mint szigorú törvényadó, hanem mint a bűnösök barátja és megváltója tűnik fel. A Szentlélek, a hit ébresztője és az egyház összegyűjtője vigasztalóként jelenik meg. Az istenkép további jellegzetessége, hogy képes a Lutherre továbbra is jellemző ambivalens élményeket egyazon istenképbe belefoglalni. Luther ugyanis reformátorként nem egy „Jóistent” kezd el hirdetni, hanem a rossz megnyilvánulásait, a szenvedést, de még a kísértést is az Istennel való kapcsolaton belül fogja fel, méghozzá nem egyszerűen úgy, mint Isten büntetését vagy ítéletét a bűnök felett, hanem mint a Jézus Krisztussal való azonosulás páratlan lehetőségét.

A kereszti teológusaként Luther hangsúlyozza, hogy Istent nem a szenvedésen átnézve, a dicsőségben, a teremtett világ szépségében szemlélhetjük, hanem éppen a szenvedésben, a keresztszenvedésben foghatjuk fel. Isten szépsége, dicsősége és kegyelme, az evangélium lényege ugyanis éppen az emberi szemmel nézve legborzasztóbb jelenetben: egy fára függesztett, kivégzett férfi testében tárul fel a hívő számára. A kereszti teológusa éppen ezért a saját kereszttjétől sem menekül, hiszen az az egyház jele, Krisztus követésének nélkülözhetetlen eleme, sőt lényege (FORDE 2005, 22–23., 74–103. o.).

Luther és az ördög

Luther istenképének mintegy „féregnyúlványaként” említést kell tennünk az ördöggel való sajátos kapcsolatáról is. Luther nemcsak fiatal szerzetesként, de még idős korában is rengeteget küzdött különböző kísértésekkel, amelyek nagyon érzékelhetően, személyes kísértőként jelentek meg számára (ERIKSON 1991, 68. o.; FRIEDENTHAL 1973, 43–45. o.). Koránt sincs arról szó, hogy Luther dualista lett volna, számára ugyanis az ördög, bár valóságos, mégis mindig Istennek alárendelt, már legyőzött, de még vergődő lényként jelenik meg. Az ördöggel szemben a fegyverek változatosak: a keresztségre mint Krisztushoz tartozásra való

hivatkozás („baptisatus sum”), a tintatartó falhoz vágása (Luther-ábrázolásokon gyakran megjelenő legenda), vagy ahogy egy asztali hozzászólásban kifejti: a humor és esetleges alpári gesztusok is helyénvalóak lehetnek a kísértő elűzésére (LVM 8: 231. o.).

Zárszó

A pszichohistória, mint minden visszatekintő vizsgálat, sok spekulatív elemet tartalmaz. Ha töredékes visszaemlékezésekből kell dolgoznunk, nem pedig összefüggő önéletrajzi narratívából, akkor még nehezebb a helyzetünk. Mindazonáltal hasznos lehet Luther istenképe szempontjából is végiggondolni életeseeményeit és életművét. Luther a középkor alkonyán nemcsak az Istenről való nyilvános gondolkodást újította meg, hanem végigküzdötte magát egy izgalmas spirituális úton, amely a pszichológus szemében identitáskrizisaként, egy nagy szellem elhúzódo moratóriumaként jelenhet meg. Luther más teológusokhoz – például Kálvinhoz – képest kifejezetten bőkezűen bánik a személyes életére tett utalásokkal. Ezzel ma is példakép lehet a lelkipásztorok és teológusok, de akár minden keresztény számára is, hogy Istennel való kapcsolatunkban törekedjünk teljes transzparenciára, őszinteségre és mély önvizsgálatra.

Felhasznált irodalom

- ERIKSON, Erik H. 1991. *A fiatal Luther és más írások*. Gondolat, Budapest.
- FORDE, Gerhard O. 2005. *Ki a kereszti teológusa? Gondolatok Luther Heidelbergi disputációjáról*. Magyarországi Luther Szövetség, Budapest.
- FRIEDENTHAL, Richard 1973. *Luther élete és kora*. Gondolat, Budapest.
- RIZZUTO, Ana-Mária 1979. *The Birth of the Living God. A Psychoanalytic Study*. The University of Chicago Press, Chicago.
- SZÉKELY Iлона CSJ (szerk.) 2006. *Pszichoterápia és vallás – újraközeledés*. Animula, Budapest.
- VIRÁG Jenő 1988. *Dr. Luther Márton önmagáról*. Ordass Lajos Baráti Kör, Budapest.
- WINNICOTT, D. W. 1999. *Játszás és valóság*. Animula, Budapest.

A Német memorandum (1940) és fogadtatása

Ahogy a beadvány szerkesztője látta 1992-ben

■ LISKA ENDRE

A második bécsi döntéssel egyidejűleg, 1940. augusztus 30-án aláírt német–magyar kisebbségi megállapodás különleges előjogokat biztosított az 1938-ban megalakult Volksbundnak, a Magyarországi Népi Németek Népi Szövetségének, amelynek szerepéről megoszlik a történészek véleménye. A bécsi egyezmény adta lehetőséget kihasználva néhány hazai német evangélikus lelkész és világi értelmiségi késlekedés nélkül akcióba lépett, ennek eredményeként 1940. november 4-én egy *Memorandum evangélikus német gyülekezeteink égető kérdéseinek megoldásáról* című beadványt nyújtottak át Kapi Béla püspöknek. A dokumentumot a családi okokból Ausztriából Magyarországra áttelepült Spiegel-Schmidt Frigyes, a Dunántúli Egyházkerület missziói lelkésze szövegezte meg. Spiegel-Schmidt maga is Volksbund-tag volt (86. o.),¹ de a visszaemlékezések szerint nemzetiszocialistának csak rövid ideig, még németországi egyetemi hallgató korában vallotta magát (34. o.).

A memorandumra számos reagálás látott napvilágot a Magyarországi Evangélikus Egyház sajtójában (lásd MIRÁK 1999, 2: 250. o. 2. jegyz.). A hosszan elhúzódó vitáról Ordass Lajos ezt írja: az egyetemes presbitériumban „hosszú időn át – mondhatnám azt is: évekig – nem volt ülésünk, amelynek a tárgysorozati pontjai között ne szerepelt volna a Német Memorandum ügye. Az egyház vezetői azonban láthatóan nem is törekedtek az ügy elintézésére, csupán arra, hogy amennyire lehet, elodázzák az állásfoglalást.” (ORDASS 1985, 130. o.)

Tilkovszky Loránt eredményesnek tartja az evangélikus egyház vezetőinek magatartását a memorandumügyben: „Bár magyarországi számarányánál fogva az evangélikus németiség megközelítően sem volt olyan jelentős,

mint a katolikus [...], kétségtelen, hogy a memorandum elfogadtatásának a német evangélikusok körét meghaladó jelentősége lett volna. A magyarországi evangélikus egyetemes egyház vezetői, Kapi Béla, Raffay Sándor püspökök ellenállása folytán azonban a memorandum nem ért célt. A német származású, de magyar érzelmű falusi lelkészek is ellenállást tanúsítottak.” (TILKOVSKY 1978, 121. o.)

Norbert Spannenberger 2002-ben megjelent könyvében (magyarul: *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között*, 2005) állásfoglalás nélkül számol be a memorandumügyről: „Ennek a kezdeményezésnek a jelentőségéről teljes mértékben megoszlik a kutatók álláspontja. Míg Tilkovszky a történetekben újabb bizonyítékát látja a nemzetiszocializmus egyre erőteljesebb behatolásának a magyarországi németek közé, Spiegel-Schmidt azt állítja, hogy »német-keresztény érületről szó sem volt. Kapi püspök maga utasított el egy ilyen irányú demagóg kísérletet az 1941-es soproni kerületi konventen.«” (SPANNENBERGER 2005, 233. o.)

Harmati Béla *A Német memorandum (1940) és a Magyarországi Evangélikus Egyház* címmel tartott előadást Bonyhádon 2009-ben, amelyben a beadvány fogadtatását ismerteti és értékeli. Az előadás a *Németek a Kárpát-medencében* tárgykörben rendezett konferencián hangzott el.²

KORÁNYI András Sólyom Jenő professzorra emlékező írásában a professzor és a memorandum szerkesztője közötti sajtópolémiát idézi fel (2016).

Úgy vélem, érdemes meghallgatni, hogyan írja le az eseményeket mintegy hetven év távlatából a főszereplő, SPIEGEL-SCHMIDT Frigyes *Lernprozess – Ein Leben*

¹ A hivatkozás nélküli oldalszámok a SPIEGEL-SCHMIDT 1992 1. kötetéből származnak.

² <https://archiv.evangelikus.hu/teologia/nemet-memorandum/>. (Megtekintés: 2019. február 13.)

zwischen Kirche und Politik című önéletrajzában (1992). Magyarországi tevékenységéről a munka első kötetében számol be a szerző, az alábbiakban az általa leírtakat próbálom ismertetni.

Spiegel-Schmidt és elvbarátai szervezkedését felgyorsította az a hír, hogy Theodor Heckel, a Deutscher Evangelischer Kirchenbund, a Német Protestáns Egyházszövetség külügyi hivatalának püspöke hamarosan Magyarországra látogat. A német püspököt már kész memorandumtervezettel várták, és ennek megvitatására Spiegel-Schmidt találkozót hívott össze néhány „ön tudatosan evangélikus és német” (bewusst evangelisch und deutsch) barátjával. A megbeszélésre Heckelt is meghívta. A szervezkedés indiszkrécio folytán Kapi püspök tudomására jutott, és Spiegel-Schmidt kénytelen volt színt vallani. Kapi „volt olyan bölcs” (war viel zu weise), és nem mondott ellent, de a beadvány sürgős előterjesztését kérte. (94. o.)

A Heckel püspök részvételével megtartott találkozóról és a memorandum szövegének megvitatásáról így számol be a szerző (94–97. o.):

A helyszín Gündisch Guidó budapesti ügyvéd, a pesti német egyházközség felügyelőjének lakása volt. Az aktív lelkészek közül a szerzőn kívül csak Schrödl Mátyas (Levél) írta alá a memorandumot, továbbá két nyugalmazott esperes, Scholtz Ödön (Ágfalva) és Zimmermann János (Rajka), valamint Weidlein János. Ez utóbbi eredetileg a szarvasi evangélikus gimnázium tanára volt, majd 1940 őszétől a Budapesten létesített Volksbund-gimnázium igazgatója. Weidleint későbbi írásai alapján TILKOVSZKY a „Volksbund-apologetika történész igénygelő legharcosabb művelőjének” nevezi (1978, 356. o.) Weidlein hangnemt SPIEGEL-SCHMIDT is agresszívnek minősíti, megjegyezve, hogy Tilkovszky viszont a másik oldalon elfogult (1992, 2: 228. o.).

A találkozó többi résztvevője közül Mühl Henrik bonyhádi orvost, országgyűlési képviselőt, Reitingert Henrik gyönki orvost és Weitzelt Henrik gyönki ügyvédet említi meg a szerző (95. o.). Tilkovszky szerint a nemzetiszocialista beállítottságú (108–109. o.) Karl Molitoris, az erdélyi szász egyház püspöki jogkört gyakorló vezéresperese (Generaldechant) és a külföldi német evangélikusok iskoláinak támogatásával foglalkozó Gustav-Adolf-Werk egyik küldöttje is jelen volt (TILKOVSZKY 1978, 121. o.). Spiegel-Schmidt cáfolja ezt, továbbá Heckel püspöknek azt az állítását is, hogy neki, Heckelnek döntő része volt a memorandum megfogalmazásában (97. o.), valamint azt, hogy Basch Ferenc, a Volksbund magyarországi vezetője befolyásolta volna a résztvevőket. Elmondása szerint a megbeszélés folyamán valóban érkezett telefonhívás Baschtól, aki a szervezet központjába rendelte őket, és az egybegyűlteket eleget is tettek a felszólításnak, de már kész, egyházas, független szellemben

megfogalmazott (in kirchlicher Unabhängigkeit) dokumentummal a kezükben tárgyaltak a Volksbund-vezérrel, aki áldását adta rá (95. o.). (Bascht 1946-ban háborús bűnösnek halálra ítélték, kivégzése tizedik évfordulóján Spiegel-Schmidt tartott megemlékezést az ulmi városházán.) (92. o.)

A húsz gépelt oldalt kitevő memorandumban megfogalmazott javaslatokat három pontban foglalja össze a szerző:

1. A „német lelkészeket a német gyülekezetekbe” elv fokozatos megvalósítása.
2. Három német esperesség létesítése egy központi szervezettel, élén egy „bizalmi férfival”.
3. Az érettségiig terjedő német evangélikus iskolahálózat.

A memorandumot Spiegel-Schmidt és Weidlein nyújtotta át Kapi püspöknek.

Kapi több fórumnak adta ki az anyagot megvitatásra, majd a Dunántúli Egyházkerület presbitériuma elé terjesztette, ezután továbbította báró Radvánszky Albert egyetemes felügyelőnek. Radvánszky védelmébe vette a kezdeményezőket, jóhiszeműségüket nem vonta kétségbe, felszólította az illetékes testületeket, hogy a beadványt valóban testvéri jó tanácsnak tekintsék, és alaposan fontolják meg a benne foglaltakat (99. o.).

A beadványra 1941. április 28-án érkezett hivatalos válasz Kapi és Radvánszky aláírásával. A válasz 12 pontban reagál a memorandumban felvetettekre, 11 pontban megoldást ígér, csak a 12. pont elutasító: az igényelt iskolák átadásáról szó sem lehet.

Az április 29-én kelt viszontválaszt a szerzőn kívül már csak Gündisch, Schrödl és Weidlein írta alá (101–102. o.).

Raffay püspök 1941-es újévi üzenetében elhibázott fejleménynek nevezte, hogy egyházunkban a nemzetiségi kérdés előtérbe került (104. o.). 1941. januári püspöki körlevelében, majd ugyanez évi püspöki jelentésében Kapi is foglalkozott a memorandummal. A püspöki jelentés Spiegel-Schmidt szerint több ponton félreérthetően idézi a szöveget (104–105. o.)

A memorandum aláírói 1942-ben lábjegyzetekkel kiegészítve önálló kiadványként nyomtatásban is megjelentették a dokumentumot, és elküldték minden gyülekezetnek (SPIEGEL-SCHMIDT 1942). A lépésre Ordass (akkor még Wolf) Lajos *Válasz egy német Memorandumra* című, ugyancsak nyomtatásban megjelentetett írásban reagált (Budapest, 1942), amelyben rendkívül határozott hangot üt meg, és azt javasolja, amennyiben bebizonyosodik, hogy a memorandum benyújtói nem egyházi érdekekért küzdenek, „tiltassanak el az egyházban a tanítói hivataltól” (126. o.).

Spiegel-Schmidt nyílt hadüzenetnek nevezi Wolf Lajos válaszát, amelyre nem kívántak reagálni, mert – úgymond – teljesen megmérgezte volna a légkört, ha ezen a szinten folytatják küzdelmüket céljaik eléréseért.

Ezt követően KAPI püspök is újra hallatta hangját, szintén önálló kiadványban (1942). Spiegel-Schmidt elismeréssel adózik Kapi visszafogottságának, mert ez megkönnyítette számukra, hogy ne válaszoljanak Wolf Lajosnak (126. o.).

Közben 1942 márciusában egy, az egyházvezetés által összehívott különbizottság megvitatta a német gyülekezeteket érintő problémákat. Jóllehet a bizottságban többen voltak a memorandummal egyet nem értők, a szerző véleménye szerint (a másik oldalt Gündisch és ő képviselte) a felmerült kérdéseket a bizottság alaposan és tárgyyszerűen vitatta meg (126. o.).

A különbizottság jelentése az egyetemes presbitérium elé került, amely ezek után szükségesnek látta a Tolna-Baranya-Somogyi Egyházmegye kettéosztását. (A trianoni Magyarország területén itt volt a legnagyobb a németiség számaránya, a területet német szóhasználatban „schwäbische Türkeinek”, sváb Törökországnak is nevezték. Az egyházmegye mindazonáltal elutasította a tervet, miután az előzőekben megtartott tisztújításnál nem Spiegel-Schmidt „német barátait” (meine deutschen Freunde), Schmidt János györkönyi lelkészt és Mühl Henrik bonyhádi orvost választották meg esperesnek, illetve felügyelőnek, hanem a németül nem tudó Fábian Imre sárszentlőrinci lelkészt, felügyelőnek pedig Pesthy Pál volt minisztert (127. o.). Teljesült viszont a memorandum azon igénye, hogy létesüljön a teológián egy német tanszék. Ennek vezetője Budaker Oszkár lett.

A továbbiakban volt még egy kezdeményezés, amely a memorandum által felvetett problémák megvitatására egy munkaközösséget kívánt létrehozni. A terv megvalósítását azonban a „végéhez közeledő háború egymásra torló eseményei” megakadályozták (130. o.).

Spiegel-Schmidt emlékiratai szerint a *Lelkipásztor* élén 1942 nyarán bekövetkezett szerkesztőváltás is a memorandumüghöz kapcsolódik. A következőkről tudósít (128–129. o.):

SÓLYOM Jenő professzor egy *Népi elv és egyházi szervezet* című cikkkel kapcsolódott be a memorandumvitába (1940). A cikk abból indul ki, hogy hitvallási irataink az egyházi szervezet kialakításában nem teszik kizárólagossá sem a népi elvet, sem a területi elvet, végül azonban mégis arra következtetésre jut, hogy meg kell őrizni a Magyarországi Evangélikus Egyház hagyományos egységét, a memorandum aláíróit pedig azzal vádolja, hogy meg akarják bontani ezt az egységet – foglalja össze a cikk tartalmát Spiegel-Schmidt (128. o.).

Túróczy Zoltán püspök, a *Lelkipásztor* főszerkesztője, akit S. „atyai barátjának” (128. o.) nevez, lehetőséget adott neki a válaszra. A válasz a lap 1942. áprilisi számában jelent meg *Területi és népi tényezők az egyházi szervezetben* címmel. Saját cikkéből a szerző a következőket idézi:

„Ezekben a történeti tényekben nem találjuk a területi elvnek azt a harmadik fajtáját, amely szerint az egyházat egy területen nem lehet népek szerint különosztani vagy egy átfogó szervezet alatt népi tényezők figyelembe vételével tagolni. Igaz, nem találjuk bennük a népi elvet sem, amely – kiélezve – körülbelül azt jelentené, hogy két néphez tartozó evangélikusok nem szervezkedhetnek együtt. Ellenben találjuk azt a krisztusi szeretetet, amely már az őskereszténység idejében döntő befolyással volt az egyházi szervezet kérdéseire, azt a gyakorlati érzéket, amely ebből a szeretetből folyik és feleslegessé teszi a valódi léttől mindig távolodó elveket. Őseink meglátták és komolyan vették azt, hogy a magyarhoni Sion három nyelven hirdeti az egy Isten dicsőségét, meglátták és komolyan vették azt is, hogy a közös földön a közös szenvedés és a közös hivatás közösségbe kényszerít minket. De egyikből sem kovácsoltak hitvallásszerű kötelező erővel bíró »elvet«.” (129. o.)

Az önéletrajz tudósítása szerint a szerzőnek ez a cikke nagy felháborodást váltott ki a Dezséry László – ekkor egyetemi lelkész – körül csoportosuló budapesti lelkészek „klikkjében”. A felháborodás olyan mértékű volt, hogy Túróczy püspöknek le kellett mondania a *Lelkipásztor* főszerkesztőségéről. Utódának, Molitorisz János cell-dömölki lelkész, vasi esperesnek „nem volt sietősebb dolga” – így Spiegel-Schmidt –, mint hogy Sólyom professzor *Egyházi szervezet és népi tényezők* című viszontválaszának megjelentetése (1942. június) után lezárja a vitát (129. o.).

Megjegyzések

1. A leírtak itt mindenképpen pontosításra szorulnak. Sólyom Jenő viszontválasza a lap 1942. júniusi számában jelent meg a következő megjegyzéssel: „ezzel a cikkel a vita le van zárva”, Molitorisz János (csak névrokona az erdélyi szász vezéresperesnek) pedig a lap augusztusi számában van először feltüntetve mint felelős szerkesztő és kiadó.
2. A Spiegel-Schmidt által leírtak hitelessége mellett szól, hogy ugyancsak a *Lelkipásztor* 1942. júniusi számában olvasható, miszerint Kapi püspök sajnálattal közli: „Túróczy püspök úr többszöri tárgyalásunk dacára nem volt hajlandó tovább vállalni a *Lelkipásztor* felelős szerkesztői és kiadói tisztségét.”
3. A memorandumügyről Spiegel-Schmidt már egy korábbi művében is beszámol, mintegy kétoldalnyi terjedelemben. Szépfalusi István, Ordass önéletrajzi írásainak szerkesztője a könyv 85. lábjegyzetében németül közli ezt a két oldalt. A *Lelkipásztor* élén történt főszerkesztőváltás történetét egy többszörösen összetett körmondat foglalja össze, amelynek tartalma megegyezik az 1992-es emlékiratban közöltekkel: „Als Bischof Túróczy Pfarrer Spiegel-Schmidt Gele-

genheit gab im Pfarrerblatt *Lelkipásztor* auf einen Angriff von Prof. Sólyom durch sachliche Darlegung dieser Fragen in der ungarischen kirchlichen Vergangenheit zu antworten, brachte es der Kreis um Dezséry, der schon als Theologiestudent die Deutschen und die Juden in einem Vortrag als Erzfeinde des ungarischen Volkes bezeichnet hatte, fertig, Túróczy zum Niederlegen der Schriftleitung zu bringen.”³

Hivatkozott művek

KAPI Béla 1942. *Megjegyzések az „evangélikus német gyülekezeteink égető kérdéseinek megoldásáról” írt „memorandumra”*. Győr.

³ „Miután Sólyom professzor támadást intézett a Memorandum szerzői ellen, majd Túróczy püspök lehetőséget adott Spiegel-Schmidt lelkésznek arra, hogy a Lelkipásztor hasábjain válaszoljon és kifejtse tényekre alapozott véleményét a szóban forgó, a magyar egyháztörténetben gyökerező kérdések megoldására, Túróczy püspöknek le kellett mondania a lap felelős szerkesztői tisztéről. Túróczy lemondásának hátterében Dezséry és köre állt, aki már teológushallgatóként is egy előadásban a németeket és a zsidókat a magyar nép legfőbb ellenségeinek nevezte.”

- KORÁNYI András 2016. Az evangélikus egyház és a nemzeti, nemzetiségi kérdések a bécsi döntések után. In: Szabó Lajos (szerk.): *Teológia és nemzetek*. Luther Kiadó, Budapest.
- MIRÁK Katalin (szerk.) 1999. *Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus közelmúltról*. 1–2. köt. Mevisz, Budapest.
- ORDASS Lajos 1985. *Önéletrajzi írások*. EPMSZ, Bern.
- SÓLYOM Jenő 1940. Népi elv és egyházi szervezet. *Lelkipásztor*, 18. évf. 61–65. o.
- SPANNENBERGER, Norbert 2005. *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között*. Lucidus, Budapest. (Kisebbségkutatás Könyvek.)
- SPIEGEL-SCHMIDT Frigyes (szerk.) 1942. *Memorandum evangélikus német gyülekezeteink égető kérdéseinek megoldásáról*. Győr.
- SPIEGEL-SCHMIDT, Friedrich 1992. *Lernprozess. Ein Leben zwischen Kirche und Politik*. 1–2. köt. Evangelischer Presseverband in Österreich, Wien.
- TILKOVSKY Loránt 1978. *Ez volt a Volksbund. A német népcsoportpolitika és Magyarország 1938–1945*. Kossuth Kiadó, 1978.
- WOLF (Ordass) Lajos 1942. *Válasz „Evangélikus német gyülekezeteink égető kérdéseinek megoldásáról” írt „Memorandum”-ra*. Budapest. = Uő: *Válogatott írások*. Szerk. Szépfalusi István. Bern, 1982. 58–69. o.

K Ö N Y V A J Á N L Ó ◀

„Merre jártál, püspök testvér?”

■ SZABÓNÉ MÁTRAI MARIANNA

FABINY Tamás: *Testvéreim és a nyáj. Körkép a világ evangélikusságáról*. 1. köt. Luther Kiadó, Budapest, 2018.

Fabiny Tamás írásait jó olvasni. Könnyed, élvezetes stílusa magával viszi az olvasót, aki szívesen rábízta magát a szavak, utalások, képek kellemes hullámaira. Megnyugtató egyensúlyban érkezik információ és érzelem, adat és vélemény, ez a harmónia pedig megint csak kényezteti az olvasót. Aktualitások, kényes kérdések sorozata kerül napirendre az írásokban, finom, diplomatikus stílusban, ami korunk hivatalosan elfogadottá vált, bántóan vulgáris beszédstílusának környezetében nagy érték. S ha az olvasó felismer néhányat a gyakran rejtett, fel nem fedett irodalmi és művészeti utalások közül, még büszke is lehet magára. Elég komoly hát Fabiny írásainak élvezeti értéke.

Testvéreim és a nyáj címmel jelent meg Fabiny Tamás legújabb kötete, amely csak könyvként új, egyébként az *Evangélikus Élet*ben megjelent írások füzére. A szerző szereti a bibliai címet, Jákób mondását, amellyel testvéreihez küldi a fiatal Józsefet (1Móz 37,14). Bevallom, szá-

momra még mindig nem zökkenőmentes ez a cím, pedig a könyv olvasása közben sokszor találok a mondattal és magyarázatával. Nem biztos, hogy telitalálat, ha egy könyvcím magyarázatra szorul, bármennyire is kedves a szerző számára.

Három kötetben készül kiadni Fabiny Tamás azon cikkek gyűjteményét, amelyeket utazásai kapcsán írt az *Evangélikus Élet*nek. A most megjelent első kötet a földrajzilag legkisebb körben, az 1984-es Magyarországon és a környező országokban, legfőképp a magyar lakta területeken mozog. A Lutheránus Világszövetség régióért felelős alelnökeként Fabiny Tamás végiglátogatta Kelet-Közép-Európa egyházait Csehországtól az oroszországi inkeri egyházig. A kötethez Munib Younan püspök, az LVSZ korábbi elnöke írt ajánlást, a szerző pedig dicséretesen tömör és lényeglátó, pici bevezetőkből mutatja be az adott régiót, azaz az 1984-es budapesti LVSZ-nagygyűlést, Erdélyt, a Felvidéket, Kárpátalját, egy csokorban Csehországot, Lengyelországot, Szlovéniát, majd az osztrák–magyar határ vidékét és annak történelmi eseményeit, végül pedig a Baltikumot és Oroszországot.

Gazdag hely- és helyzetismerettel rendelkezik a szerző, biztos kézzel kalauzolja az olvasót a régióban és a történelem eseményei között. Vannak témák, amelyekkel több írás is foglalkozik, számottevő időbeli különbséggel. Ilyen téma a budapesti nagygyűlés, amelyről korabeli, majd tíz és húsz évvel későbbi írások szólnak. Figyelemre méltó a különbség ezen írások között. Az első kör egy huszonöt éves fiatalember lelkesedését, odaadását, vidámságát tükrözi. Ezekben az írásokban is sok az adatközlés, de rengeteg a kirobbanó, pozitív érzelem. Aki szintén részese volt ennek az eseménynek, cseppeket sem csodálkozik. *Érettségi találkozó?* címmel jön a folytatás, a tíz évvel későbbi visszatekintés. Egészen más a stílus, egészen más a mondanivaló! Mintha nem ugyanaz a szerző írna nem ugyanarról az eseményről. Mintha egy korabeli elvárásnak engedne, csak úgy árad a sötét kritika, sorjáznak a kérdőjelek. Aztán megint eltelik tíz év, és ekkor már sem az egyik, sem a másik végletben nem járunk. Józan, reális, értékeket és gyengeségeket elemző, szeretetteljes írás ez. Megvallom, örülök neki. Mert aki annak idején, gyertyával a kezében énekelt a Deák téri udvaron – „Jubilate Deo omnis terra” –, annak pontosan tisztában kell lennie az esemény súlyával, egyházépítő értékével és a kor számos tehertételével, valamint azzal a kérdéssel is, hogy mit tudunk kezdeni az átélt élményekkel, és mire használtuk őket.

Ezen kívül is tartalmaz a kötet olyan írásokat, amelyek ugyanazt a témát bizonyos idői eltéréssel tárgyalják. Csupán két hét különbséggel jelenik meg két cikk a határon túli magyarok állampolgárságáról szóló népszavazással kapcsolatban. Ám az egyik december 5. előtt, a másik rögtön utána. A korábbi írásban „nyíltan szavaz” a szerző, vagyis elmondja, miért fog igent mondani arra kezdeményezésre, hogy magyar állampolgárságot kapjanak a határon túl élő magyarok. Nagyon politikai a téma, de Fabiny kultúrával érvel és történelemmel, az összetartozásról szóló Bocskai-idézettel, a trianoni döntés után elszenvedett evangélikus veszteségekkel, a finn Paa-vo gazdával, Reményik Sándorral, és csak úgy sorjáznak a személyek: ismerősök és szívbe markoló történetek főszereplői. Mert mégsem egyszerűen politikai kérdés ez, hanem emberekről szól, és pont emiatt nagy a felelőssége annak a bizonyos iksznek. Mi is a dolga egy keresztény embernek egy ilyen jellegű témával kapcsolatban? Pontosan ez: hogy meglássa és megmutassa az embert, aki a főszereplője, nyertese vagy áldozata politikai játszmáknak és döntéseknek! Két héttel később biblikus írásban reagál a kudarcba fulladt népszavazásra. Kain és Ábel a paradigma, a Bibliából és Tamási Árontól, s a szenvedés

délyes érzelmeket követően mégiscsak a remény hangja győz. Vajon szükséges feltenni a kérdést: foglalkozzon-e a kereszténység politikai kérdésekkel? Amíg ilyen markánsan tudunk a szokványostól eltérő, keresztény mondanivalót megfogalmazni közéleti és politikai kérdésekben, addig – úgy vélem – fölösleges feltenni a kérdést, mert magától értetődik a válasz.

Rengeteg embert ismer a szerző a régióban. Az az olvasó érzése, hogy mindehnyütt otthon van, és mindenkit ismer. Ez bizonyos fókig érthető, hiszen húszéves kora óta mozog a nemzetközi ökumene porondján. Ám töméntelen az ismerőse gyülekezeti körökből is, roppant könnyen barátkozik sosem látott emberekkel, és egyforma természetességgel mozog EU-biztosok, nagykövetek és gyülekezeti gondnokok világában. A személyes kapcsolatok területéről emeljünk ki kettőt! Az egyikkel a legszomorúbb fejezetben, Kárpátalján találkozunk, ahonnan mára szinte eltűntek az evangélikusok. A szerző mégis rengeteg helyszínt,

emberi történetet, épületelemeket ismer és szeret három kapcsolat – Józsa Márton, Koren Emil és Kinczler Irén – révén. Ismét az olvasó a nyertes: ismerősként mozog olyan szögletekben, események erdejében, amelyekbe egyedül nem jutott volna. A másik a Felvidék fejezete, ahol családi kapcsolatok révén valóban otthon van a szerző. S ha elfogynak a diplomácia, az egyház, a család és a történelem révén közeli ismerősök és rokonok, és újakat sem tudunk hirtelen szerezni, akkor sincs veszve semmi. Találunk egy oltárképet a kis kükemezei templomban, amelynek két főalakjához – Mária és Márta – Fabiny püspök nagymamája és annak húga állt modellt hajdanán. Tényleg otthon vagyunk Európának ebben a szegletében!

Ugyanilyen jártassággal kapunk alapvető információkat a régió templomairól, a települések látványosságairól, gályarab lelkészek emlékeiről, kiemelkedő történelmi személyiségekről, szívet melengető és drámai történetekről, üldözésről, szétszóratásról, elkobzott Bibliákról, mégis hűségéről. Talán a precizitást kérhetjük számon itt-ott a színes forgatagban. Kié is lett Ungváron a Drugeth téri hajdani evangélikus templom? A baptistáké (86. o.) vagy a hetednapos adventistáké (92. o.)? A gyenesdiási üdülő ebédlőjében kit is ábrázol pontosan a három fenyőfa? A finneket és az észteket, valamint a magyarokat (126. o.)? Vagy mégis inkább úgy van, hogy a finnek és mi vagyunk a két erősebb fenyő, s a teljes Baltikum lenne a megtépzott harmadik (127. o.)? Nem is fontos ez, hiszen egy festmény szimbolikáját lehet szabadon értelmezni! Ám amikor egy cikk úgy kezdődik, hogy van a festményen három fenyőfa (126. o.), és úgy végződik, hogy meg-

simogatjuk a festményen szereplő három nyírfát (128. o.), akkor már számon kéri az olvasó a pontosságot... Egyéb-ként is vannak ismétlések, ez nem baj, hiszen egymástól független cikkek gyűjteményét foglalta a szerző egy kötetbe. Mégis azt gondolom, nem ártott volna – legalább lábjegyzetek erejéig – belenyúlni a régi szövegekbe. Leginkább azért, mert több írásban vannak felvetések, indítványok, amelyekről joggal kérdi az olvasó: mi lett a sorsa az időnként gyújtó hangú kezdeményezéseknek? Például a frissen beiktatott erdélyi püspök ötletét ragadja meg Fabiny Tamás az akkori egyházvezetés három hónapnyi hallgatása után egy magyarországi és erdélyi integrált szervezetről. Az olvasó joggal kérdezheti, mi lett ennek az ötletnek a sorsa. Több olyan felvetődő gondolat van az írásokban, amelyek folytatásért kiáltanak, a mai

olvasók tájékoztatásáért. Ezért kellett volna véleményem szerint legalább néhány magyarázó szót fűzni a régi vagy újabb szövegekhez.

Mindezek ellenére vagy mindezekkel együtt ezt a könyvet olvasva rengeteg mindent tudunk meg a régió evangélikus múltjáról és jelenéről, barátságot kötünk templomokkal, emberekkel, elsíratunk áldozatokat, megemlékezünk hősookról, tiszteletet érzünk a nehéz körülmények között küzdők iránt, észrevesszük a nagyon nehéz pillanatokban is erőt adó Isten jelenlétét, és azt érezzük, felemelő dolog egy ilyen nagy családba tartozni. Jól tette hát Rusznyák Dezső, akkori sajtókörmöri lelkész, hogy feltette a címben szereplő kérdést – „Merre jártál, püspök testvér?” – Fabiny Tamásnak, mert egy kötetnyi izgalmas, érdekes, ismeret adó és hitet erősítő választ kaptunk a kérdésre.

Szembenezés a gyással

■ GAZDAG ZSUZSANNA

BÖRÖNTE Márta: *Veled vagyok, fogom a kezed! Csendes percek gyászolóknak*. Csillaggyertyafény Alapítvány, Budapest, 2015.

„A halál olyan, mint a nap: nem tudunk szembenézni vele.” François de La Rochefoucauld francia herceg, író és moralista (1613–1680) 26. maximájának ellentmondva Börönte Márta, a Rákosszentmihály-Sashalmi Evangélikus Egyházközség lelkésze, mentálhigiénés szakember, erőszakmentes kommunikáció társtréner „mégis” ezzel próbálkozik a *Veled vagyok, fogom a kezed! Csendes percek gyászolóknak* című könyvecske és a hozzá tartozó CD segítségével.

Ugyan a mű 2015-ben jelent meg a Csillaggyertyafény Alapítvány gondozásában magyarul, majd angolul is, témája, a halálfélelem és a gyász miatt napjainkban is aktuális. Hiszen korunk embere sokszor nem egyszerűen csak eltagadja, hanem egyenesen tabuként kezeli mindezeket.

Mi sem mutatja ezt jobban, mint az a tény, hogy míg korábban a halál „az élet szerves része” volt, és ezért a távozni készülőkhöz tartozóiktól elbúcsúzva, általában otthon, családjuk körében hunytak el, mára azonban a legtöbben a többé-kevésbé személytelen kórházi falak közt halnak meg úgy, hogy utolsó óráikban, percekben vagy teljesen egyedül vannak, vagy idegenek állnak az ágyuk mellett.

Egy azonban bizonyos: a gyászolók vesztesége ma is egészen személyes kérdés. Mondhatni csontig hatoló, lé-

nyeges kérdés. Ha nem a leglényegesebb. Már csak kettős tartalma miatt is: egyrészt eltávozott az, akit szerettem, és ez fáj, másrészt egyszer én is meg fogok halni, és előbb vagy utóbb szembe kell hogy nézzek ezzel – és ez ijesztő...

A haldoklás öt szakaszáról Elizabeth Kübler-Ross (1926–2004) svájci származású, Amerikában élt pszichiáter írt elsőként, aki nem kerülte a haldoklókat, hanem beszélgetett velük, és tapasztalatait a ma is alapműnek számító könyvében, *A halál és a hozzá vezető út* (eredeti címe: *On Death and Dying*) című munkában foglalta össze.

Ezek a stációk – amelyek egyúttal a gyász szakaszai is – a következők: *tagadás, harag, alkudozás, depresszió, elfogadás* (ezek hossza és sorrendje azonban egyénekenként változhat). A gyász természetesen nem csupán egy haláleset után következhet. Hiszen gyászt visel az is, aki munkahelyet vált, aki nyugdíjba vonul, akinek párkapcsolata ér véget, akinek baleset után kell újraterveznie az életét, és így tovább.

„Tudatosul bennem, hogy a gyász folyamatát élem? Ki merem beszélni a fájdalmaimat? El tudom mondani valakinek, hogy kétségbeestem? Hol akadtam el? Vannak a szívem mélyén elrejtett érzések? Végigmegyek az elengedés útján?” – fogalmazta meg kérdéseit a szerző, amelyek a mi kérdéseink is egyben.

Börönte Márta szándéka az volt a könyvvel, hogy végigkísérje az olvasót a gyász útján. Kettős felépítésű munkája, amelyben az ember hangjára mindig érkezik Isten válasza,

valóban segít, támogat és vigasztal. A sorokból árad a megértés és az empátia, az olvasó érzi, hogy ezeket a gondolatokat olyasvalaki vetette papírra, aki tudja, mit jelent elveszíteni valakit, érti, milyen a gyász kezdeti szakaszában a bénultság és a tehetetlenség, a vágy, hogy bárcsak még egyszer, utoljára láthatnánk-hallhatnánk az eltávozottat, és milyenek később a váltakozó, hullámzó érzések. Tudja, hogy nem csak el kell, el is lehet jutni a gyásztól – amely természetes válasz a veszteségre –, az egyénenként változó hosszúságú búcsúzástól a feloldódásig.

Nagyon lényeges ez, hiszen emberekkel foglalkozó hivatás végzőiként minden lelkész tudja azt, amit az *Aján-dék levélben*, *Neked* címet viselő utószóban a szerző így fogalmaz meg: „A ki nem mondott érzések a feldolgozatlan gyász elindítói.”

A könyvön és a hozzá tartozó CD-n kívül Tagai Péternek a könyv szövege alapján dróntechnikával készült filmje segít abban, hogy ki legyenek mondva a nehezen kimondható érzések, legyen feldolgozva a feldolgozhatatlannak tűnő veszteség is, hogy ne a halál győzedelmeskedjék, hanem az élet.

A Bibliából vett igeversek, valamint Kiss Viktória grafikus egyszerű, de igényes illusztrációi is nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy ki-ki foglalkozni tudjon ezzel a nem könnyű témával.

Szükség is van a segítségre, arra, hogy gyászolókként szembesüljünk érzéseinkkel, fájdalmunkkal. Arra, hogy

szembenézzünk azzal, hogy a gyászolók mellett álló segítőként sokszor nem tudjuk, mit mondjunk. Azzal, hogy inkább nem mondunk semmit. Azzal, hogy gyakorta csupán közhelyeket emlegetünk.

Ezért a lelkésznek is útmutatásra van szüksége a fájdalom, a gyász, a halál és az elmúlás súlyos terhének elviselésében, és abban, hogy érzelmi támaszt tudjon nyújtani e nem könnyű teher elhordozásához.

Börönte Márta segíteni akart abban, hogy felismerjük és meglássuk a reményt. A reményt arra, hogy még ha végig is kell mennünk a halál árnyékának völgyén (Zsolt 23,4), a mélységben és a fájdalomban sem vagyunk teljesen magunkra hagyva. Ott is támaszkodhatunk a menyeyi Atyára, erőt meríthetünk gondviselő szeretetéből. Mő-dunkban van „szeretetlenben végigmenni az úton, elengedni mindent a halál pillanatában, azzal a bizonyossággal, hogy átlépünk a Fénybe”.

Börönte Márta Isten vigasztalását kívánta közvetíteni az olvasók felé. Hangsúlyozni akarta, hogy az élet és a halál Ura támogató szeretetével áll mindnyájunk mellett a gyász fájdalmában, vezet a feneketlennek tűnő mélységtől egészen a belenyugvásig, az elfogadásig. Velünk van abban a küzdelmes folyamatban, amelynek során eljuthatunk addig, hogy kimondjuk: most, miután sírva-szenvedve magunkba építettük az emlékeket, a múltat, új ajtók nyílnak meg előttünk, új utakon megyünk tovább Isten felé, önmagunk felé, mások felé – egy új, mélyebben megélt élet felé.

KRISZTUSBAN MINDNYÁJAN ÉLETRE KELNEK ◀

Emlékezés Keveházi Lászlóné Czégényi Klára evangélikus lelkész szolgálatára

1930–2019

■ PÁNGYÁNSZKY ÁGNES

Keveházi Lászlóné Czégényi Klára testvérünk 1930. szeptember 16-án született Czégényi Károly rendőr ezredes, Kőszeg városparancsnoka és Róth Sarolta gyermekeként. A kőszegi nyomdász és könyvkereskedő Róth család házában nőtt fel a város Fő terén. A kőszegi Gyurátz Ferenc leánynevelő intézetében, akkor gimnáziumában tanult. Itt járt egy iskolába Saródy Valériával, a későbbi dr. Fabiny Tibornéval. Életre szóló barátság kötötte őket össze, és megrendítő közelségben hívta el mindkettejüket a Mindenható ebből a földi életből.

Gimnáziumi éve alatt Balikó Zoltán lelkész igehirdetése hatott rá, és eldöntötte, hogy Krisztust akarja szolgálni. 1949-ben felvételt nyert az Evangélikus Teológiai Akadémiára, öt éven át Sopronban és később Budapesten ennek az intézetnek volt hallgatója.

Tanulmányai végeztével a beledi gyülekezetbe került kántori és hitoktatói szolgálatra, hiszen akkoriban a leányokat még nem szentelték lelkésszé. Már az említett öt teológiai év alatt megismerkedett későbbi férjével, Keveházi Lászlóval, aki 1955-ben végezte el tanulmányait,

és békéscsabai esperesi segédlelkész lett. Czégényi Klára is Békéscsabára került, annak egyik városrészében volt segédlelkész.

1956. augusztus 12-én kötöttek házasságot a kőszegi templomban az akkori lelkész, Fliegenschnee Frigyes szolgálatával és áldásával.

Az alföldi Gerendáson kezdték szolgálatukat, és innen kerültek Pilisre 1958. október 23-án. Keveházi Lászlóné akkor még nem nyerte el a lelkésszé szentelést, „civilként” végezte papi szolgálatát. Hittant oktatott, látogatott, és ő kezdte el a pilisi akkori ifjúság összegyűjtését is. Szolgálatát Isten megáldotta, ebből nőtt ki évekkel később a pilisi gyülekezet ifjúsági csoportja és a ma is szolgáló Izsóp énekkar. Ki tudja, hány látogatást végzett el hitoktatási beíratások előtt is! Hála Istennek, Pilisen a hitoktatás a legkeményebb évek alatt sem szűnt meg, és folyik a mai napig. A szomszéd papnéval, Roszík Mihálynéval ketten kezdték el a nők világitanapja magyarországi bevezetését. A későbbi években a MEÖT Női Bizottságának elnöke lett, és

a világot bejárva konferenciákat szervezett és azokon vett részt angol és német nyelven.

1996-ban, harminchét pilisi szolgálati éve után vonultak nyugdíjba, és mentek „haza” Kőszegre, ahol tizenhat évig laktak kis házukban. Persze a szolgálatból itt is kijutott neki, nem túlzás azt mondani, hogy végigjárta szolgálatával az egyházmegye gyülekezeteit.

2011-ben költöztek férjével a budai Sarepta szeretetotthonba, itt élt békességgel és már betegségével is küzdve.

2019. január 12-én hajnali 4 órakor a maga megszo-
kott, csendes módján utolsó lélegzett, és lelkét visszaadta teremtő Urának.

Hisszük, hogy Isten megáldotta szolgálatát, és azt is, hogy befogadja őt az örök otthonba, ahol nem kell többé betegséggel küzdenie. Isten megáldotta életét, gyümölcsözővé tette szolgálatát, és reméljük, hiszük, hogy beteljesedik énekünk és imádságunk: „Ott álljunk üdvbe öltözötten / Én és szeretteim köröttem! / Uram, tehozzád, / Hol fénylik orcád, / Vágyódom én.”

Igehirdetés Keveházi Lászlóné Czégényi Klára temetésén

Ézs 40,31

■ PÁNGYÁNSZKY ÁGNES

„Akik az Ūrban bíznak, erejük megújul, szárnyra kelnek, mint a sasok, futnak, és nem lankadnak meg, járnak, és nem fáradnak el.” (Ézs 40,31)

Gyászoló gyülekezet! Testvéreim az Ūr Jézus Krisztusban! Klári néni gazdag életútját hallva önkéntelenül arra gondol az ember, milyen áldás az, amikor egy ember nyolcvankilenc éves korában, az élettel betelve kerül át Isten egyik kezéből a másikba. Hatvanhárom évnyi, szeretetben leélt házasság után férje, három gyermeke, unokák és dédunokák népes csapata, illetve a hozzá ragaszkodó gyülekezetek, lelkésztársak és barátok kísérik el őt utolsó földi útjára. Klári néni most felelevenített életútja izgalmas történelmi fordulatokról, megharcolt és megküzdött új helyzetekben való helytállásról és a ragaszkodni tudás képességéről tesz bizonyosságot. Most hamvai mellett megállva és visszagondolva életére, életútjára és a sok áldásra, amelyben életében részesülhetett, már-már azt gondolná az ember, hogy egy olyan erős személyiség, mint ő, saját erejéből egyedül is meg tudta valósítani ezt a sok szépet és jót.

De az az ige, amely Klári nénit felnőttkorában elkísérte, nem egy egyedül és önerőből megvalósított eletről tanúskodik. Sokkal inkább arról a fiatal lányról, akit magával

ragadott a háború utáni evangélizációk hitébresztő ereje, és az akkori hittudományi fakultás egyik leányhallgatója lett. Tudta, hogy nem szentelik lelkésszé, hivatalosan szolgálatba sem állítják, ezért ő a külső megerősítés hiányában a belső megerősödést választja. Ézsaiás próféta szavai bátorítják: „Akik az Ūrban bíznak, erejük megújul, szárnyra kelnek, mint a sasok, futnak, és nem lankadnak meg, járnak, és nem fáradnak el.” Az Istenbe vetett bizalom nyomán egyre bátrabb szolgálati területek nyílnak meg előtte, majd 1980-ban a belső megerősödéshez és a soha nem szűnő belső elhíváshoz megérkezik a külső megerősítés is, a lelkésszé avatás ünnepe, ahol most már Isten hangos szóval hirdetett ígéjeként is elhangzik ez az ézsaiási ige, amelyet Klári néni maga választott.

Akik az Ūrban bíznak, megújuló erővel és reménységgel futják meg életük pályáját. Ūgy töltik be életük hivatását, hogy életük forrása az Isten, aki bőségesen nyújtja szeretetét. Ū adja a megújulni tudás képességét, ő terel helyes útra az életben való botlásaink után. Mindazok, akik részesültünk Klári néni szeretetéből, házastársi, anyai, nagymamai, dédmamai, családi, rokoni, baráti és lelkési szeretetéből, az Isten erejéhez való ragaszkodásnak ezt a szép példáját kaptuk meg tőle. Azt az önfeláldozó és bátor hitet,

amely az Isten erőt adó szeretetét felismerte Jézus Krisztusban, akiben maga Isten hozta egészen emberközelbe az emberi élet minden titkát és Istenre szorultságát.

Klári néninek ez az erős, Krisztus-követő istenhite mindenütt jelen volt. A Szeged–Pilis–Kőszeg tengelyben, az Amerika–Magyarország–Ausztrália viszonylatban, a legnehezebb időkben is hittanra járó gyermekek szentesti csillogó tekintetében, a hit erejére kamasz szívvel ráérző és egy életre lelki muníciót kapó fiatalok életében, a megbecsült evangélikusságot büszkén vállaló gyülekezeti tagok szívében, evangélikus egyházunk gyermek-, ifjúsági és ökumenikus női imanapi szolgálataiban.

De azt hiszem, ez az erős bizakodó hit leginkább abban mutatkozott meg, ahogyan, kedves Laci bácsi, ti Klári nénival összesen hatvannyolc évig a leghűségesebb, legodaadóbb társai voltatok egymásnak. Nehéz ezt a szeretetköteléket másnak szavakban megfogalmaznia. Azt, hogy milyen volt ennek a hatvannyolc évnek minden ünnepe és minden egyszerű hétköznapija. Hogy milyen érzés volt ennyi időn át minden egyes napnak a vége, amikor az éjszakai pihenés előtt hálát tudtatok adni egymásért, családotokért, a rátok bízottakért, a sok-sok megtapasztalt áldásért és a nehézségek feletti szelíd és alázatos győzelmekért. Ezek a fohászok és imádságok mennyi helyen elhangzottak: a parókiákon, ahol éltetek, gyermekeitek otthonaiban, a kőszegi kis házban és a csendes, bensőséges sareptai otthon kis lakásában, ami most már egyben a búcsúzás fájdalmasan emberi pillanatának is helyet kellett hogy adjon.

És most ez a Klári néni számára erőt adó ézsaiási ige vi-

gasztalni szeretne bennünket, mert itt, ebben a földi életben felfoghatatlan veszteség ért minket. De hitünk kapjon most olyan erőt, amelyet Klári néni is kapott földi életében, és tudjuk, hogy megkapja most is Isten országában. Mert úgy fogadja a hozzá térőt a mindenható Isten, ahogyan a szülő várja haza gyermekét.

Ezért most búcsúzzunk tőle szelíden, a feltámadás és az örök élet reménységében megbékélt szívvel. Ámen.

Mindenható, örök Isten! Te jó vagy minden teremtményedhez, és erőt és vigasztalást kapunk tőled életünkben és halálunkban is. Hálát adunk neked Keveházi Lászlóné Czégényi Klára testvérünk életéért, akit elszólítottál ebből a világból. Hálát adunk minden áldásért, bánatért és örömeért, minden megpróbáltatásért és vigasztalásért, amellyel megajándékoztad őt földi életében. Hálát adunk mindazért a jóért, amit általa adtál övéinek.

Könyörgünk hozzád, légy hozzá irgalmas, és láttasd meg vele örök szeretetedet.

Könyörgünk hozzád a gyászolókért. Vigasztald meg őket örök életet adó szavaddal, hogy teljes szívvel reménykedjenek benned. Könyörgünk mindnyájunkért, vond magadhoz szívünket végtelen szeretetteddel, hogy békeséggel fogadjuk el akaratodat.

Könyörgünk id. Fabiny Tiborné Saródy Valéria testvérünk családjáért, hogy a gyászban is megtapasztalják Isten vigasztaló szeretetét.

Add nekünk Szentleked erejét, hogy a bűn ellen harcoljunk, a szeretetben növekedjünk, és a hitben megálljunk mindvégig, Jézus Krisztusért, a mi élő Urunkért és Megváltónkért. Ámen.

Böjt 2. vasárnapja (Reminiscere)

► Mk 12,1–12

Igehirdetési előkészítő

Hogy meglássuk az Atya szeretetét

A vasárnap jellege

A böjt nem a kereszténység sajátja, minden világvallásban megtalálható valamilyen formában. A muzulmánoknál az egy hónapig tartó ramadán a legismertebb formája, de a hinduizmus, a buddhizmus, a taoizmus és egyéb más vallások követői is tartanak böjti napokat, illetve rövidebb-hosszabb böjtöket. A zsidóságban évente többször is böjtöt tartanak, az Ószövetségben számtalan esetben olvasunk erről.

A nem szakrális gondolkodástól sem idegen az önmegtartóztatás e formája; vannak, akik az egészséges élet egyik részének látják az ételek megvonását rövidebb-hosszabb ideig, vagy éppen a bizonyos ételektől, italoktól, élveztektől való teljes tartózkodást. Az utóbbi néhány évben a környezetvédők részéről felvetett és propagált gondolat a marhahús étrendünkből való elhagyása, mert a szarvasmarha tenyésztése világméretben jelentősen hozzájárul a Föld felmelegedéséhez.

Nekünk, keresztényeknek a böjt a bűnbánat, a megtérés jele (Jóel 2,12–13). Jézus a Hegyi beszédben a böjtölés személyes jellegét emeli ki, az egyén és az Úr kapcsolatát.

Böjt második vasárnapjának alaphangját a 25. zsoltár adja: „Gondolj, Uram, irgalmadra és kegyelmedre, melyek öröktől fogva vannak.” Ez a fohász akkor releváns, hogyha mi elesett, bűnös állapotunkra gondolva imádkozzuk.

Amit a textusról tudni kell

Kijelölt igeszakaszunk kicsit szokatlan példázat. Példázat, ugyanakkor az allegóriához közelít a Jézus által elmondott történet. Akkor lenne allegória, ha a történet minden egyes eleme pontról pontra megfeleltethető lenne valamilyen valós entitásnak. Bár ez nincsen így, ugyanakkor sok-sok részlete világosan érthető volt a kortársaknak, és ma is az. A példázat mindhárom szinoptikusnál megtalálható, a Márk evangéliumában feljegyzett tartják az írásmagyarázók a legősibbnak. Egyes vélemények szerint Jézus a példázatot eredetileg tömörebben, egyszerűbben mondta el, s azután az őskereszténység idején allegorikusabb, bővítettebb formában fogalmazták át, megerősítendő a lényeges üzenetet: akit a választott nép vezetői megöletnek, az Isten Fia!

A példázat képanyaga az Ószövetségben gyökerezik, Ézsaiásnál olvasunk a terméketlen szőlőről, amely minden gondoskodás ellenére csak vadszőlőt termett. El is pusztítja a gazda. Egyértelműen Izraelről van szó itt is (Ézs 5,1–7), de Jeremiásnál is (Jer 2,21), a 80. zsoltárban is. Palesztinában gyakran előfordult, hogy jelentős földbirtokok nem zsidó tulajdonban voltak. Ezeknek a tulajdonosai nem művelték meg a földjüket, hanem bérbe adták azt a helyi zsidó lakosoknak. A bérleti díjat azután, amely leggyakrabban a föld termése volt, a megbeszélt időben és módon a földművelők megfizették a tulajdonosnak. A szőlő leírása mindenben megfelel a helyi viszonyoknak, a kerítés, a prészház, az őrtorony magától értődő részei voltak a szőlőbirtoknak. Hangsúlyos a példázatban, hogy a tulajdonos mindent megtett, ami elvárható.

A szüret idején a tulajdonos részesülni kíván a termésből. Szolgáit azonban sorra megverik, megölik. Az 5. vers egyes írásmagyarázók szerint későbbi betoldás. Ha így is lenne, ez a vers még jobban kiemeli az Úr emberileg megmagyarázhatatlan viselkedését, érthetetlen türelmét, jóhiszeműségét. A tulajdonos végül a fiát küldi, hátha őt meg-

becsülik. A munkások azonban a fiút meglátva eldöntik, hogy megölik – arra is gondolhattak, hogy az eredeti tulajdonos már meghalt, a fiú az örökös, akit ha megölnék, birtokukba kerül a szőlő az akkori jogrend szerint. A fiú halála tudatosan kitervelt és végrehajtott gyilkosság. Megbecsülés helyett megbecstelenítés lett a Fiú sorsa.

A perikópa megértése

Jézus szokása szerint hallgatóit bevonva kérdez a példázat végén. Mi fog most történni? Nem vár választ, ő felel. Hiába gondolják a nép vezetői, hogy ők képviselik az igazságot, ők híven ragaszkodnak a vallásos előírásokhoz, és felelősen hordozzák a rájuk ruházott vezetői tisztséget, ez nem menti meg őket, ítélet alá kerülnek. Választottságukban vakon bízva megtagadják az Isten iránti engedelmisséget. Ezzel azonban az Isten népét elveszítik, az Úr másoknak adja.

Jézus második kérdése megszégyeníti ellenfeleit, akik pedig büszkék arra, hogy ők ismerik az Írásokat. A 118. zsolnárból vett idézetet is ismerniük kellett. Ez a zsolnáridézet elevenbe talált, ez bizonyítja tévedésüket. Az Igazat elutasították, hamis önteltségük okozza vesztüket.

A néptől való félelmük miatt – pedig az Atyától kellett volna megrettenniük – most még nem fogják el őt. Előítéletük, meggyőzhetetlen makacsságuk megpecsételte a sorsukat, hiszen értették Jézus szavait, de nem értették meg. Jézus az, akin fölépül, s aki összetartja Isten új épületét, az az népét. Értették, de nem megtérésükre, hanem ítéletükre.

Igehirdetési vázlat

Példázatokban szólt, hogy meglássuk az Atya szeretetét

A szőlősgazda gondos szeretettel ültetett, préházatot épített, fallal védte a szőlőjét. Odaadta bérlőknek a szőlőt, s várta a bő termést, a jó bort. Szüret idején küldi a szolgáját, akit üres kézzel zavarnak el. A következőt megverik, az utána jövőt megölik. A gazda újabb és újabb szolgákat küld. A sorsuk ugyanaz. A gazda türelme már naivitás, már esztelenség, már életek pazarlása, hiszen semmi jele, hogy megváltozna a munkások gondolkodása. De nem számít, még remél, még vár, még bíz. Hátha... Mikor fog el a szeretete? Meddig lehet visszaélni vele, megcsúfolni, negligálni a szelíd megszólítást?

Egyszer egy lelkipásztortól azt kérdezte gyülekezetének egyik ifjú tagja: Ugye elég, ha a halálom előtt egy órával megteérek? Még nincs időm Jézussal foglalkozni. A válasz így hangzott: Böven elég lenne, ha tudnád, mikor következik be. A hívás most szólít téged.

A Fiút megbecsülik – ez a remény él a gazdában, a mennyei Atyában –, de személye csak még jobban feltü-

zeli a munkásokat; megölik, kidobják a kerítésen túlra. Most fog el a türelem, itt ér véget a kegyelem, ez az a pont, amelyet nem lehet túllépni, ez büntetést, halált hoz. A végtelennek tűnő kegyelem ideje egyszer véget ér. Ha nem az eredetileg megbízottak töltik be a gazda akaratát, találni fog másokat, akik ezt megteszik.

Szolgálati helyemből következik (Sarepta szeretetotthon), hogy sok haldoklóval találkozom. Tapasztalom, hogy a halál gyakran gyorsan, váratlanul érkezik. De azt is, hogy aki évtizedeken át elutasította az Úr kegyelmes hívását, az az utolsó napokban már nem biztos, hogy meghallja, nem képes arra, hogy megválaszolja.

Példázatokban szólt, hogy megértsük Jézus útját

Az Atya hosszú türelméről szólva Jézus saját sorsáról is beszél. Előre tudja, látja, mi fog vele történni. Tudja, hogy a Fiút, azaz őt sem fogják megbecsülni. Előre látja a szenvedését, a Golgotára vivő utat minden fájdalmával, kínjával, megaláztatásokkal. Tudja, hogy kivetik a városon kívülre, s római szokás szerint hal majd meg – a kereszten. Mindez nem véletlen és nem váratlan. Tudatos döntés ez, egyértelmű elfogadása az Atya akaratának. Mert hátha mégis megbecsülik a Fiút. Mert a szeretet, az irgalom még remél. Hátha elég a szó, a most elhangzott példázat. Hátha elég lesz a szenvedése, a halála. A római századosnak elég volt, ő már ott, a Golgotán kimondta: Isten Fia az, aki meghalt a kereszten. Az irgalom, a szeretet remél, hátha a feltámadt Úr győzi le a tagadás bűnét, ahogy Tamás térdre kényszerült. Az irgalom, a szeretet döntése, hogy azokért hal meg, akik elvetették őt. A Krisztusban kínált bűnbocsánat, a kegyelem még elfogadható. A példázat ma is szól, személyünkre értett, személyünkre alkalmazott kifutása még megváltoztatható.

Példázatokban szólt, hogy megtaláljuk a helyünket

Bőjt annak az alkalma is lehet, hogy felismerjük saját szerepünket Jézus áldozatában. Milyen könnyű azt gondolni, hogy Jézus halála régen történt, zsidók és rómaiak a vétkesek! S milyen nehéz Péterrel mondani egyes szám első személyben: bűneimet maga vitte fel testében a fára, az ő sebei által én gyógyultam meg (2Pt 2,24)!

Nehéz meghallani a vétkeinkről szóló üzenetet, pedig már milyen sokszor jött Jézus, hogy odaadjuk, ami jár neki; a hitünket, a szívünket, a szeretetünket. S nem adtuk. A kísértés, hogy a vallásosságunk, a tradícióink, az eddigi teljesítményünk, adakozásunk, a magam módján való hit elég lesz, jó lesz. Majd én megmondom, hogyan és kinek hiszek.

Jobb lenne, ha Jézust hagynánk szóhoz jutni, aki már sokszor jött a jó hírrel, hogy részesedhetek az Atya javaiból. Meggazdagítani jön, vagy ha nem kell, akkor mindent elveszítünk. Ha kemény is a szava, megtérésünkre szól, hogy életünk legyen, sőt bőségben éljünk.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

1Thessz 4,1–8

A lekción és a textus kapcsolata figyelemre méltó. A theszsalonikái gyülekezetnek írt figyelmeztetés (1Thessz 4,8) szerint ugyanaz a veszély fenyeget minket, mint a zsidó vezetőket, elvetni az Istent. A textus hangsúlyos, figyelemfelkeltő felolvasása lényeges lenne.

Énekek

EÉ 192, 191

Illusztráció**KÖZMONDÁS**

„Vigyázz a gondolataidra, mert azok szavakká lesznek, vigyázz a szavaidra, mert azok cselekedetkékké lesznek, vigyázz a cselekedeteidre, mert azok szokássá lesznek, vigyázz a szokásaidra, mert azok az egyéniségeddé lesznek, vigyázz az egyéniségedre, mert az lesz a sorsod.”

(Zsidó közmondás)

GONDOLAT

„Készen állni – sok,
várakozni tudni – még több;
de a megfelelő pillanatot kihasználni – minden.”

Arthur Schnitzler (1862–1931) osztrák orvos, drámaíró

VERSAdy Endre: *Krisztus-kereszt az erdőn*

Havas Krisztus-kereszt az erdőn
Holdas, nagy, téli éjszakában:
Régi emlék. Csörgős szánkóval
Valamikor én arra jártam
Holdas, nagy, téli éjszakában.

Az apám még vidám legény volt,
Dalolt, hogyha keresztre nézett,
Én meg az apám fia voltam,
Ki unta a faragott képet
S dalolt, hogyha keresztre nézett.

Két nyakas, magyar kálvinista,
Miként az Idő, úgy röpültünk,
Apa, fiú: egy Igen s egy Nem,
Egymás mellett dalolva ültünk
S miként az Idő, úgy röpültünk.

Húsz éve elmúlt s gondolatban
Ott röpül a szánom az éjben
S amit akkor elmulasztottam,
Megemelem kalapom mélyen.
Ott röpül a szánom az éjben.

Felhasznált és ajánlott irodalomDÓKA Zoltán 1977. *Márk evangéliuma*. MEE Sajtóosztálya, Budapest.*Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata*. 1–3. köt. Kálvin Kiadó, Budapest, 1995.WALVOORD, John F. – ZUCK, Roy B. (szerk.) 1997. *Máté – János*. Keresztény Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest. (A Biblia Ismerete kommentársorozat 6.)

■ SZTOJANOVICS ANDRÁS

Böjt 3. vasárnapja (Oculi)

▶ Mt 10,38–39

Igehirdetési előkészítő

Kire vagyok tekintettel?

A vasárnap jellege

Az istentisztelet bevezető zsolttára után – „*Szemem állandóan az Úrra néz*” (Zsolt 25,15a) – a böjti idő 3. vasárnapjának a neve Oculi. Böjt derekán járunk, egyre közelebb a Golgotához, ahol az Isten Báránya győzedelmeskedett a gonosz, a bűn és a sötétség hatalma felett. Az értünk, helyettünk, örök életünkért önmagát feláldozó Jézus keresztje tájékozódási pont és erőforrás a földön vándorló és küzdő, a Sátán támadásaitól szenvedő egyháznak. Az a tanítvány, aki viszont szemét leveszi a keresztről, nagyon könnyen elbizonytalanodik, kétségbe esik, meggyengül a hite, és irányt téveszt. Mire, kire nézünk? Kire vagyunk tekintettel? Textusunk tükrében szemlélve nem kevesebb, mint élet-halál kérdése ez.

Amit a textusról tudni kell

A kijelölt igehirdetési alapige egy nagyobb beszéd (10. fej.) befejező gondolatai közé tartozik, amelyben Jézus a hozzá legközelebb álló tanítványi körhöz, a tizenkettőhöz szól.

Jézus bejárva a városokat, a falvakat, tanított a zsinagógákban, és azt tapasztalta, hogy Izrael népe meggyötört, irányt vesztett, olyan, mint a pásztor nélkül maradt nyáj (9,35kk). Jézus a messiási korszak beköszöntével ugyanazt az eltévelyedést látja ismétlődni, ami ellen Isten már

panaszt emelt (vö. Ez 34; Zak 10,2).¹ Ő azonban nem prófétákat bíz meg, hogy figyelmeztessék az irányt vesztett pásztorokat, hanem tanítványokat hív el és küld Izrael népéhez (10,6), hogy megtérésre hívó munkáját folytassák, és hirdessék, hogy elközélt az Isten királysága.²

Miután Jézus arról beszél, hogy hogyan végezzék a tanítványok a missziói feladatukat (10,5–16), a tanítványi sorsra irányítja a figyelmet (10,17–25). Felkészíti őket arra, hogy őmiatta sok nehézséggel, üldöztetéssel és még családon belül is ellenszenvvel fognak találkozni. A következő szakaszban (10,26–39), amelynek utolsó két verse az alapige, nyílt vallástételre is szólít, és kereszthordozásra való készséget kíván övéitől. Jézus nem rejti véka alá, hogy a tanítványra sem vár jobb sors, mint a Mesterre, de bátorítja is övéit azzal, hogy Isten a hajuk utolsó szálaig gondot visel róluk. Aki pedig mindvégig hű marad öhozá, az üdvösségre jut, részesül Isten szabadításának örök érvényű ajándékából. Jézus beszéde ígérettel zárul, majd kiemeli a tanítványi küldetés fontosságát és méltóságát. Ebbe a kontextusba ágyazódik be vasárnapunk két igeverse. Jézus világossá teszi, hogy a tanítvány útja a kereszthordozás útja, majd az öhozá való hűség vagy éppen hűtlenség következményét vázolja fel.

Az „*aki nem veszi fel a keresztjét, és nem követ engem, az nem méltó hozzám*”³ (38. vers) kitételnek előzménye van, amelyet nem hagyhatunk figyelmen kívül. Előzőleg azt mondja Jézus, hogy nem méltó hozzá, aki jobban szereti, jobban vonzódik szülőjéhez vagy gyermekéhez. „Jézushoz csak az méltó, aki teljes elszántsággal melléje áll, annyira, hogy tud akár legközelebbi hozzátartozóival is szakítani, de ragaszkodik Urához és Krisztusához. Ez a szülőkkal és gyermekekkel is szakító Krisztushoz ragaszkodás teszi kereszthordozássá Krisztus követését.” (KARNER 1935, 71. o.) A nagy vacsora példázata után, amikor a kereszthordozásról szól, Lukács keményebben fogalmazza meg Jézus szavait (Lk 14,25k). Ott Jézus az utána igyekvő sokaságnak beszél azokról az akadályokról, amelyek miatt Izrael fiai közül sokan nem tudják követni őt.

A 39. versben⁴ az élet elvesztéséről és megtalálásáról szóló paradoxon a hitben való állhatatosság és a Krisztus meg-

tagadásának következményeit vázolja fel, ami nem kevesebb, mint az örök élet elnyerése vagy elvesztése. Az találja meg az életet örökre, aki életét fenntartás nélkül Krisztus rendelkezésére bocsájtja, és nem azt mondja, hogy „követlek, Uram, de...” Figyelmeztet a heti evangéliumi ige is: „*Aki az eke szarvára teszi a kezét, és hátratekint, nem alkalmas az Isten országára.*” (Lk 9,62) A Krisztusért elvesztegetett élet nyitja meg az örök élet távlatát. Krisztus vállalta a keresztet, és az élet útjává tette, ami nem egy út a sok közül, hanem az egyetlen kapocs a mulandó és a maradandó között.

A perikópa megértése

Máté evangéliuma különösen hangsúlyozza, hogy a hitnek meg kell mutatkoznia az engedelmisségben. Mit sem ér a tanítás, az ügybuzgalom az egyházért, Isten országáért, ha hiányzik belőle az élet minden szegmensét átjáró Isten iránti engedelmisség, istenfélelem. Istennek az engedelmeskedik, aki Jézust követi. Jézust követni, tanítványnak lenni pedig kereszthordozást jelent.

Alapigénk egy „dubletta”, a 16,24–25 versekben is előke-rül. Az evangéliumnak ezen a pontján már Jézus szenvedésének bejelentéséhez kapcsolódik a tanítvány kereszthordozásáról szóló kijelentés, ahogy Márknál és Lukácsnál is (vö. Mk 8,34k; Lk 9,23k). Ezek szerint Jézus tanítványának lenni önmegtagadást jelent. Naponként önmagunk kívánságainak, vágyainak, indulatainak, reményeinek a feladása, figyelmen kívül hagyása, háttérbe szorítása, halálba adása a Krisztus ügyéért. A világ ezzel ellentétben önmegvalósításra hív.

Amikor kereszthordozásról beszélünk, akkor nem valamiféle erkölcsi példakövetésről vagy bárminemű szenvedésről – betegség, szegénység, fájdalom –, aszkézisről, öszszeférhetetlenségünk miatti üldözésről van szó. Az a kereszthordozás, amikor valaki a hitéért szenved, Krisztusért éri gyalázat, ellenségeskedés. Semmi különöset nem tesz a tanítvány, ha hordozza a keresztjét, hanem betöltve hivatását, felvállalja szavaiban és tetteiben is, hogy teljes mértékben Krisztushoz tartozik.

Igehirdetési vázlat

Szemem az Úrra néz szüntelen

Előttünk áll a böjti idő közepén az ősi zsoltár iránymutatató szava: „*Szemem az Úrra néz szüntelen.*” Nem néha-néha, amikor belefér, hanem szüntelen. A forgolódás, az ide-oda tekingetés nem célravezető. Sőt! Célt, irányt téveszt, aki így cselekszik. Vannak helyzetek, szakmák, hivatások, amelyekben súlyos következménye van annak, élet-halál kérdése, ha megosztott és nem koncentrált a figyelem. Súlyos a következmény, ha operáció közben másfele tekinget az orvos; ha nem figyel teljes odaadás-

¹ A 23. fejezet arra világít rá, hogy a kiválasztott nép milyen mértékben tévelyedett el hamis pásztorai irányításával.

² Máté, aki evangéliuma végén a missziói parancs szavaival (28,19–20) minden néphez küldi a tanítványokat, itt nyilván úgy értelmezte ezt az ígét, hogy az adott helyzetben érvényes, azaz ott és akkor Jézus életében. Az a közeg, amelyben Máté él, minden bizonnyal zsidókeresztény világ, de evangéliumának sorai azt sugallják, hogy közössége átmeneti állapotban van, és többségében pogánykeresztényénné válik. Máté közösségében nem beszélhetünk eszményi állapotokról, kívülről pedig az üldözések egyre erőteljesebbek.

³ ἄξιός: 'méltó, azonos súlyú, egyenértékű'. λαμβάνω: 'felvesz, megfog, megragad, elfogad'. ἀκολουθῶ: 'követ, kísér, csatlakozik'.

⁴ εὕρισκω: 'talál, felfedez, nyer'. ψυχή: 'lehelet, lélek, élet'. ἀπόλλυμι: 'elveszt, elpusztít, megöl'.

sal a műszerfalat a pilóta; ha szétszórtsága miatt rosszul gyógszerel az ápoló.

Isten minden időben világos iránymutatást adott a kiválasztott nép, Izrael fiai számára, hogy melyik út az, amelyen járniuk kell. Nemegyszer prófétái által arra is figyelmeztette őket, hogy a kétfelé sántikálásnak istenítélet a következménye. Utalhatunk az ószövetségi lekción (1Kir 19,1–8) alapján Illés történetére, akinek küldetése volt az irányt vesztettek figyelmeztetése. Annak ellenére, hogy Illés átélte Isten mindenek felett való erejét, az ellenséges közegben még az amúgy bátor, céltudatos próféta is elcsügged, megfárad és megtorpan. Azonban a pusztába kimenekülve megtapasztalja Isten gondoskodó szeretetét, és az Istentől kapott eledel által új erőre kap. Így az erő feletti út megtétele mégis lehetségessé válik számára.

Szemem a Golgotára néz szüntelen

Isten Jézus Krisztusban új utat készített minden ember számára, mivel a régi elégtelennek bizonyult. Ez az út a kereszt útja. A kereszt kikerülhetetlen, bár Péter próbálta óvni Jézust tőle, de a mindenkori tanítványnak meg kell tanulnia, hogy nincs élet halál nélkül, és nincs élet kereszt nélkül. Jézus többször beszél arról, hogy aki őt akarja követni, aki az élet útján akar járni, annak fel kell vennie, méghozzá naponta a maga keresztjét. Mire is gondol a ma embere, amikor a maga keresztjéről beszél?

Amikor Jézus követésre, kereszthordozásra hívja a tanítványokat, világosan szól, tényeket közöl, életre szóló döntésre hív, és elköteleződést, tanúságtételt kíván. Keresztény emberként élni, követésben járni éberséget, koncentrátságot igényel. Szüntelenül! Naponként, mindig az adott élethelyzetben Krisztus akaratát, útmutatását keresni és kutatni. Jézus nem azt akarja, hogy megmutassuk, vallásosak vagyunk – alkalmanként Isten házába belépve igényeljük áldását –, hanem azt kéri, hogy hitvallók legyünk. Akinek lankad a figyelme, az könnyen irányt téveszt. A gonosz kimeríthetetlen tárházzal azon mesterkedik – akár hozzánk közel állókon keresztül is –, hogy iránymutatást adjon, és így halálos csapdába csaljon.

Megtalált élet

A levélbeli lekciónban Pál apostol féltő hangú sorai is elénk kerülnek. Az apostol mélyen megjárta az óember útjait, de a feltámadott Úrral való személyes találkozás után minden átértékelődött az életében, és a kereszt Krisztusa lett az egyedüli igazodási pont számára. Felismerte, hogy egyedül az Úrral való szoros közösségben maradhat meg a világon útján. Egyedül így tud győzedelmeskedni naponként az óember felett. Krisztus megelőző szeretete, amely kiemel a hiábavaló életből, nem olcsó kegyelem. Pál tudja ezt, és apostoli szeretettel inti az efezusi híveket, vigyázzanak, nehogy méltatlanokká váljanak, könnyűnek, langyosnak bizonyuljanak. Az Úrra nézve, neki hálás és a felebarát javát szolgáló életet éljenek.

A világból, amelyben harsog a gonosz hangja, ki nem vonulhatunk. Böjt ideje azonban különösen figyelmeztet, hogy vonuljunk el a csendbe, és figyeljünk, hallgassunk az értünk meghalt, de feltámadt és Lelke által ma is jelen levő Úrra, aki az igében és a szentségben önmagát adja táplálékkul, hogy az erőnk feletti út mégis lehetségessé váljon.

Javaolatok az istentisztelethez

Lekció

Ef 5,1–9; 1Kir 19,1–8

Énekek

EÉ 180, 370, 416, 461

Imádság

Követlek, Uram! (EÉ 692. o.); Péntek délben (EÉ 726. o.)

Illusztráció

GONDOLAT

„Buzdítsuk azért a keresztyéneket, hogy fejüket, Krisztust bűnhődésen, halálon és poklon át is követni igyekezzenek, és abban bízzanak, hogy inkább sok szorongattatáson át, mintsem a béke biztonságán át jutnak be a mennybe.”

Luther Márton: 95 tétel

Reiner Strunk *Krisztus követése* című könyvének bevezetésében, amelynek a *Gátlásos követés* életrajzi címet adta, így fogalmaz: „Legyen a nevem Fél szívű. Isten iránti hűségben fél szívű... Ötvenhárom évet számlállok... Gyermekünk felnöttek és kiröpültek a házból. Két fiú úgy döntött, hogy teológiát tanul, mint én. Vagy pontosabban: másképpen, mint én... Zavarban vagyok, ha azt kérdezem, hogy megelégedett ember vagyok-e. Természetesen kevés okom van panaszra. Megvan a megélhetésem, hivatalom van, nem pusztán hivatásom, és a személyes tanúságtételem kimeríthetetlen forrását találok meg ebben. A rám bízott gyülekezetben az emberek kevés kivétellel becsülnek, és nem kevesen szeretnek. Tehát a dolgok állása szerint megelégedettnek kellene lennem. De van valami különös. Az ugyanis az érzésem, hogy nem vagyok megelégedve a megelégedettségemmel. Jézus követésére megvan a felhívás, és meghallottam, de ki is tértem előle, élet vettem. Bebeszéltem magamnak, hogy szükségszerű, hogy e kihívásnak élét vegyem, és felpuhítsam. Tekintettel az élet valóságára, amely elől nem lehet elmenekülni, tekintettel a saját emberi gyengeségeimre is...”

Reiner Strunk (1941–) német evangélikus teológus: *Krisztus követése*

Felhasznált és ajánlott irodalom

- JÁNOSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitás, Veszprém.
- KARNER Károly 1935. *Máté evangéliuma*. Keresztyén Igazság, Sopron.
- LOEWENICH, Walther von 2000. *Theologia crucis. A kereszt teológiája Luthernél*. Evangélikus Sajtóosztály – Magyarországi Luther Szövetség, Budapest.
- LUTHER Márton 1995. *Jer, örvendjünk, keresztyének!* Evangélikus Sajtóosztály, Budapest.
- SPINETOLI, Ortensio da 1998. *Máté. Az egyház evangéliuma*. Agapé, Szeged.
- VARGA Zsigmond 1992. *Újszövetségi görög–magyar szótár*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.

■ STEINDL-PAPP JUDIT

Böjt 4. vasárnapja (Laetare)

▶▶ Lk 12,22–31

Igehirdetési előkészítő

Isten gondviselése

A vasárnap jellege

Laetare Jerusalem: et conventum facite omnes qui diligitis eam. „Vigadj, Jeruzsálem: jöjjetek össze mindnyájan, kik szeretitek őt.”

Öröm a böjtben. Ez a tömör fogalmazás nyilván meglepő. Mert vágyódunk örömré, de ekkor eszünkbe sem jut a böjt. Ha pedig böjti úton járunk, úgy érezzük, hogy már elvesztettük örökre szívünk örömét. Lehetséges a kettő együtt? Öröm a böjtben? Így áll elénk Jézus, aki örömet ad a böjtben, nyugalmat az aggodalmaskodó szívűnek Isten iskolájában (BALIKÓ 1999, 275. o.).

Az ige üzenete

A Hegyi beszédből (a 32–33a kivételével) ismert elemeket Lukács tökéletes tartalmi kapcsolatba állítja egymással és az előzményekkel. Jézus a hit logikájának egy gyakran elhanyagolt, de sarkalatos tételére mutat rá: aki hitében tudja és vallja, hogy életét Istennek köszönheti, az nem gondolkozhat úgy, hogy azt már nem várhatja Istentől, ami ennek az életnek a fenntartásához itt a földön szükséges.

Ha az állatvilág és a növényvilág tagjait sajátos adottságaiknak megfelelően olyan gazdag bőséggel tartja el Isten, mennyivel inkább számot tarthat akkor erre az ember, ha a maga adottságaihoz híven keze munkájával dolgozik meg a kenyeréért!

Jézus nem szent henyélésre buzdítja a tanítványokat, hanem attól óvja őket, hogy nyugtalanul kérdezzessék: mit hoz a holnap, mintha életük gazdátlan élet volna, és ki volna szolgáltatva valami vak végzet szeszélyének, amely fölött önjelőlünk kell úrrá lenniük.

Isten azért visel gondot különösképpen is az emberre, mert életének nagyobb és drágább tartalmat adott: az ő uralkodásának megtalálását és megélését a földön (*Jubileumi kommentár* 1982, 2: 12. o.).

A perikópa megértése

Jézus nem vitatja beszédében azt, hogy az aggodás, aggodalmaskodás voltaképpen az emberi lét alapvető sajátossága. Az aggodás az Istentől elidegenedett és az őseredeti környezetéből, az Édenből kirekesztett és a nagy idegenségbe taszított ember ősmagatartásává lett. Ezzel az ősbizalom helyét elfoglalta az őssaggódás.

Jézus érvelésében túlmegy az általános emberi bölcsesség és belátás adta válaszokon, és teológiailag alapozza meg az aggodalmaskodástól óvó intelmes tanítását Istenre mint teremtőre és gondviselőre, valamint mennyei Atyára való hivatkozással.

Tanításával először is tanítványait szólítja meg, akik mindent elhagytak érte, és követték őt, valamint a palesztinai „kisembereket”, akik szegénységükből fakadólag napi megélhetési gondokkal küszködnek. De Jézus tanítása mindezeket túl egyetemes érvényű, hiszen az aggodás az Istentől elidegenedett ember életének kényszerű sajátossága lett.

Jézus a hangsúlyt az embert nyomorító aggodásról áthelyezi az Isten hűségére és gondoskodására. A tanítás végső kicsengése: Isten mindig ott van mint gondviselő Atya az életünkben, és országa is mindig akkor lesz nyilvánvalóvá számunkra, ha teljes bizalommal engedjük, hogy megragadjon, átjárjon, áthasson.

Az aggodalmaskodás „pogány” magatartás, nem illelő, nem méltó Krisztus tanítványához. Krisztus tanítványa, követője ugyanis abban a bizonyosságban kell hogy éljen: Isten a mi Atyánk, aki jól tudja, mire van szüksége gyermekeinek.

A „ne aggodjatok” voltaképpen a szabadság nagy ígéje, amely kiemel a lét gúzsbakötöttségének, a megkötöttségnek az állapotából, és megajándékoz Isten fiainak szabadságával (DERENCSENYI 2009, 412. o.).

Igehirdetési vázlat

Több az élet aggodalmaskodásnál

Több az élet, mint aggodalmaskodás, annak ellenére, hogy az emberek jó részének olyan érzése és megtapasztalása

van, hogy a földi lét nem áll másból, mint merő aggodalmaskodásból.

Este alig tudunk elaludni az aggódó, félelmet keltő, nyugtalanító kérdések, problémák miatt, reggel pedig együtt ébredünk félelmeinkkel, aggodalmaikkal. Az aggodalmaskodás az életkortól független, minden korosztály sajátos jellemzője kisgyermekkortól a késő öregségig.

Minden gond és minden aggodalom hozza magával az élet- vagy halálfélelmet. De hát mit lehet tenni ebben a lehetetlen helyzetben?

Jézus tanácsa szerint az első tennivaló az, hogy jól és elmélyülten gondolkozzunk el azon: az élet több, mint aggodalmaskodás. Nem válhat kizárólagos életfilozófiává „az együnk-igyünk, hisz holnap úgy is meghalunk”, hiszen „nem csak kenyérral él az ember” (Mt 4,4); több az élet, mint evés és ivás, és több a jövő, mint a holnap vagy holnapután, hiszen a jövő maga az Isten országa.

Az élet nem gondtalanság

Amikor Jézus óva int az aggodalmaskodástól, és emlékeztet Isten gondoskodására, akkor nem felelőtlen, léha életmódra buzdít. Nem gondatlanságra késztet, hanem gondtalanságra ösztönöz: „Minden gondotokat őreá vessétek, mert neki gondja van rátok!” (1Pt 5,7) Melanchton vallomása szerint: „A gond imádságra késztet, és imádság által űzöm el a gondot.” (SCHOLZ 1989, 519. o.)

Jézus nem arra buzdít, hogy tegyük ölbe a kezünket. A munka, a megőrzés, a gondoskodás még az Édenből sem hiányzott, és ez feladatként megmaradt az Édenen kívül is, csak hozzátapadt a fáradtság, a verejték, a kudarc, a hiábavalóság és örömtelenség.

Amikor Jézus példaként említi az ég madarait és a mező virágait, akkor az emberi munkavégzéssel hozza őket kapcsolatba. Isten gondoskodik az ég madarairól. A hollóról, a tisztátalan madárról is (PRÖHLE 1991, 210. o.). Az emberről úgy kíván gondot viselni, hogy az embertől elvárja a vetést és az aratást, a hűséges, odaadó munkavégzést.

Nem kerülhetjük meg a hűséges, áldozatos munkát, azonban a munka nem lehet a mindenünk.

Az élet nem gondatlanság, de a mennyei Atyába vetett hittel, szent gondtalansággal lehet megélni és eltölteni ezt a számos gondtól kísért és megpróbált életet.¹

Az élet mindent megelőzően az Isten országának és igazságának keresése

Élelem nélkül nem élet az élet, azonban Jézus szavaiból az is kitűnik, hogy az élet több, mint az élelem; és ezért arra kér, hogy az életet semmi esetre se cseréljük föl az élelemre.

Bizony szükség van a helyes értékrend kialakítására, a dolgok súlyozására, a fontossági sorrend meghatározására.

sára. Nehogy feláldozzuk az élelemért az életet, az időért az örökkévalóságot, a sikerért az áldást, a hervadóért a hervadhatatlant, az elmúlóért a múlhatatlant.

Az Isten országát keresni nem más, mint maradéktalanul engedelmeskedni Isten akaratának. Ez azonban nem megy csak úgy magától, ezért folyamatosan imádkozni kell: „Jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod!” És ahol teljesül Isten akarata, ott minden létfontosságú dolgot ráadás képpen megad Isten; ott megadja az Úr naponként a mindennapi kenyeret.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Ézs 54,7–10; Gal 4,21–31

Énekek

EÉ 360, 357, 365

Imádság

Urunk, irgalmas Istenünk!

Gyakran tekintünk vissza a múltba, és gyakran nézünk előre a jövő felé. A múlt terhel, és a jövő a maga bizonytalanságával, kiismerhetetlenségével nyomaszt és szorongással tölt el.

Urunk, szükségünk van bátorságra és bizalomra, hogy el merjük hinni: a dolgok nem csupán tőlünk függenek, sőt a nagy dolgok nem is igazán rajtunk múlnak. Ezért is könnyöngünk naponként országod jövetelért, akaratod teljesüléséért, mert ahol országod érvényre jut, és akaratodat engedelmesen követik, ott meglesz a mindennapi kenyér is. Add, hogy felelős bizalommal és szent gondtalansággal tudjuk kezeidbe ajánlani szeretteink és a magunk életét, mindazokat, akikért felelősséggel tartozunk. De kérünk, légy oltalmazója az éhezőknek, légy otthona a hajléktalanoknak, gyógyítója a betegeknek, vigasztalója a gyászolóknak.

Urunk, viselj gondot kegyelmesen az Igéd által teremtet világról és benne kezed alkotásáról, az emberről. Hallgasd meg kérésünket Jézusért, akiben és aki által gyermekeiddé fogadtál minket. Ámen.

Áldás

Isten áldjon erősen, hogy úgy élhess a földön, mintha örökké itt maradnál,
hogy úgy dolgozhass, mintha nem lenne szükséged pénzre,
hogy úgy szerethess, mintha nem fájna a csalódás,
hogy úgy nevetthess, mintha soha nem ismertél volna szomorúságot,
hogy úgy táncolhass, mintha senki se látna.

(Varga Gyöngyi: Áldáskönyv)

¹ <https://biblehub.com/commentaries/luke/12-22.htm>.

Ötlet a liturgiához

Amennyiben van keresztelezés az istentiszteleten, föl lehet használni a gyermekség állapotának példás, pozitív sajátosságát: a rejtettség érzetét, az ősbizalmat, a gyermekség kegyelmi állapotát, a szülői gondoskodásból fakadó nyugalmat.

Illusztráció

GONDOLATOK

„Az aggodalmaskodás ethosza olyan magatartásra vall, hogy az embernek mindent egy lapra kell feltennie: hogy biztosítsa magát, családját vagy közösségét hosszú távra is minden elgondolható veszedelemmel szemben. Az ilyen életvitelben a jövődőt túlnyomólag vagy kizárólag csak sötét veszedelemnek látják, s ezért megpróbálnak minden eszközzel ellene szegülni. Az ilyen magatartásnak természetesen van valamiféle emberi és társadalmi igazságmagva: az ember előrelátó teremtmény. Kell is, hogy ez legyen, s hogy függetlenségét biztosítsa a külvilággal szemben. Van valami jogosult tervezés a közösségi és a magánéletben, ami lényegileg hozzátartozik az emberi felelősséghez. Az aggodalmaskodás kétes etikája ott érvényesül, ahol a tervezésből túltervezés lesz, s egy önkényes önbiztosítás görcsös, sőt megkötöző magatartása: Jézus rámutat az emberi élet célkitűzéseire, és világossá teszi, hogy még a legfontosabb másodlagos dolgokból sem biztosíthat az ember igazi nyugalmat magának. Az emberi létezés több, mint a birtoklás. A birtoklás sohasem biztosíthatja a létezést. Az Istenre való hagyatkozás a negyedik parancsolat értelmében az isteni nyugalomra tekintettel biztosítja a valóságos szabadságot: megvált a görcsös aggodalomtól. Szabjunk hát határt ne csak a gyarapodásnak, hanem az aggodalomnak is, azoknak a távlatoknak, melyek nem a mi előrelátásunk termékei, hanem az Istenben való nyugalom gyümölcsei számunkra. A vasárnap ilyen ígéretnek a jele: a szabadság ünnepe az aggodalmaskodás világában.”

Jan Milič Lochman (1922–2004) cseh evangélikus teológus: *A szabadság útjelzői*

„Ne aggódjatok a holnapért! – Nem életbölcsességként vagy törvényként kell ezt felfognunk. Ebből az igéből csak a követő, aki megismerte Jézust, kapja meg Jézus Krisztus Atyja szeretetének ígéretét és a szabadságot minden egyéb dologtól. Nem a gondoskodás teszi gondtalanná a tanítványt, hanem a Jézus Krisztusba vetett hit. Mert tudja: egyáltalán nincs értelme az aggódásnak (27. vers). A következő nap, a következő óra teljesen elvéteztet tőlünk. Értelmetlen úgy tenni, mintha egyáltalán aggódhatnánk. A világ állapotán semmit sem változtathatunk. Egyedül az Isten gondoskodhat, mert ő kormányozza a világot. Mivel értelmetlen aggódnunk, mivel annyira tehetetlenek vagyunk, azért nem is kell aggódnunk. Az ag-

godalmaskodással joggatlanul akarjuk átvenni Istentől a kormányzást.”

Dietrich Bonhoeffer (1906–1945) német evangélikus lelkész, teológus: *Követés*

Hivatkozott művek

BALIKÓ Zoltán 1999. *Isten iskolájában*. Luther Rózsa Alapítvány, Pécs.

Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata. 1–2. köt. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1982.

PRÓHLE Károly 1991. *Lukács evangéliuma*. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest.

SCHOLZ László 1989. Így biztat Jézus. *Lelkipásztor*, 64. évf. 9. sz. 512–522. o.

Derencsényi István 2009. Szentháromság ünnepe után 15. vasárnap. *Igazság és élet*, 3. sz. 410–418. o.

■ JAKAB BÉLA

Böjt 5. vasárnapja (Judica)

▶ Mt 27,15–26

Igehirdetési előkészítő

Az Ártatlan

A vasárnap jellege

Az ötödik vasárnap a böjti időben a Judica nevet kapta a 43. zsoltár első verséről: „*Szolgáltass nekem igazságot, Istenem!*” JÁNOSSY Lajos azt írja a vasárnap jellegéről: „Ez a vasárnap [...], amelyet passióvasárnapnak vagy éppen fekete vasárnapnak is neveznek, újabb fordulatot jelent a húsvétra előkészítő nagyböjtben. Az egyház figyelme egyre jobban a keresztre irányul.” (2008, 27. o.) HAFENSCHER Károly pedig így ír: „Ettől az időtől kezdve az egyház a gyülekezet tagjainak látását befelé fordítja, hogy ne a szemükkel lássanak, hanem a dolgok mélyére a lélek és a hit szemével.” (2010, 355. o.)

Ezt a gondolatot érdemes újra és újra felidézni az istentiszteletre való készülésünk során. Hiszen milyen kegyetlennek tűnik az Űristen, amikor arra kéri Ábrahámot, hogy áldozza fel egyetlen fiát égőáldozatul, még akkor is, ha tudjuk, hogy végül egy kos lett az áldozat. A hit szemével azonban megláthatjuk az Isten irgalmát, hogy amit Ábrahámnak nem kellett átélnie: egyetlen fiának halálát, azt a mennyei Atya átélte értünk, amikor Jézus meghalt a kereszten. S milyen könnyen téved az emberi szem, amikor Pilátus előtt látja Barabbást és Jézust, a földi boldogulásért mindenáron küzdő zélótát, és a mennyek országát hirdető Krisztust.

Amit a textusról tudni kell

Jézust Pilátus előtt látjuk. A nagytanács már elítélte, halálos ítéletet azonban Júdeában csak a római procurator hozhatott. Pilátus székhelye egyébként a tengerparti Caesarea volt, de a zsidó ünnepekre mindig elment Jeruzsálembe katonai kíséretével, hogy helyben legyen, ha zavargások lépnének fel.

Noha más forrásokból nem tudunk róla, az evangéliumok megegyeznek abban, hogy érvényben volt az a szokás, hogy a helytartó ünnepeken szabadon bocsátott egy foglyot, akit a nép kívánt. Pilátus két lehetőséget ajánlott fel: Jézust vagy Barabbást. Máté evangélista csak annyit mond Barabbásról: ἐπίσημος, azaz megjelent, megbélyegzett; amely lehet pozitív értelmű: 'jeles, kiváló, kiemelkedő, kimagasló, nagyra becsült', vagy negatív értelmű: 'hírhedt'.¹ Márk evangélista így tudósít Barabbásról: „Barabbás is fogságban volt azokkal a lázadókkal együtt, akik a lázadás idején gyilkosságot követtek el.” (Mk 15,7) Lukács így ír: „Ez utóbbi a városban történt lázadásért és gyilkosságért volt börtönbe vetve.” (Lk 23,19) János pedig: „Ez a Barabbás pedig rabló volt.” (Jn 18,40b) Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy Barabbás nagy valószínűséggel zélóta volt. „A zélóták mint »partizánok« sokszor rablókként viselkedtek, ezért a »rabló« [...] megjelölés zélótákat is takarhat [...] A Pilátus által fogva tartott Barabbást [...] mint ilyen »partizánt« és »szabadságharcost« követelte vissza a nép.” (KARNER 1969, 301. o.)

Az ígéhirdetés szempontjából is érdekes információ lehet, hogy „Máté evangéliumának egyes régi kéziratai szerint Barabbás teljes neve Jézus Barabbás volt, amit a későbbi keresztény módosítás Barabbásra rövidített, hogy Jézusnak ne legyen azonos neve egy gyilkossal” (KARNER 1935, 185–186. o.). BOLYKI János pedig azt írja, hogy Barabbást „Máténál több kézirat Jézus-Barabbásnak nevezi, s mivel »Barabbás« valószínűleg annyit jelent, mint »az atya fia«, szokás volt arra rámutatni, hogy a nép és a vezetői a »két Jézus«, az »atya két fia« közül a rosszabbikat választották” (2001, 477. o.).

Pilátus átlátja a helyzetet. Jézus a római hatóság szempontjából ártatlan, aki népe vezetőinek irigysége miatt került eléje. Kétszer is megkérdezi a népet, hogy kit bocsásson szabadon, majd kétszer is világosan kifejezi, hogy Jézus nem méltó a halálra. Ezt a tényt erősíti meg Pilátus feleségének üzenete is az olvasó számára, amely majd visszacseng a helytartó önfelmentő szavaiban. A főpapok és a vének azonban ráveszik a népet, hogy Barabbás számára szabadságot, Jézusra pedig halált kérjenek. Hogy mi Jézus bűne, arra nem válaszolnak.

Pilátusnak lett volna hatalma arra, hogy megmentse Jézust, az evangéliumok és a rabbinsta hagyomány szerint is nehéz volt a zsidó vezetők dolga Pilátussal Jézus ügyében. Ám a helytartó egyszer már megtapasztalta, hogy a zsidó vezetők keze elér Rómáig, és korábbi pártfogója, Seianus császárellenes összeesküvése óta óvatosnak kellett lennie (KARNER 1969, 303. o.). A legfőbb feladata pedig most az volt, hogy megelőzzön egy újabb zavargást Júdeában, ezért engedett a nép követelésének. A felelősséget a népre hárította, ők pedig elvállalták azt.

Máténál a korbácsolás a keresztre feszítés tartozéka, amely a halálra ítélt legyengítését, haláltusájának lerövidítését szolgálja.

A perikópa megértése

Máté evangélista nem történeti tudósítást ad, hanem Jézus Krisztusról tesz tanúbizonyságot. „A történet egésze (11–26. v.) azt hangsúlyozza, hogy a római kormányzó nem azért engedte Jézust megfeszíteni, mert bűnös volt valamiben, hanem mert a főpapok által felbujtott tömeg erre kényszerítette.”² Jézus nem azért halt meg a kereszten, mert bűnös volt. Ez számunkra természetes, de az őskereszténység idején a legádázabb gonosztevők végezték kereszten. A tanúságtevők kulcsfontosságú feladata volt annak megértetése, hogyan is került Jézus a keresztre. Jézus kereszthalálának értelmét és célját pedig szépségesen tárja fel számunkra a vasárnap epistolája (Zsid 9,11–15).

A nép két lehetőség között választhatott: Barabbást vagy Jézust bocsássa Pilátus szabadon? Barabbás zélóta, a zsidóság felszabadulásáért s talán saját boldogulásáért is szélsőségesen harcoló partizán. Földi messiás, aki akár elhozhatná a vágyott szabadulást népének, ha most Pilátus futni hagyja. Jézus pedig tanító, gyógyító, csodatévő, aki azt (is) mondja: „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré...” (Mt 22,21) A nép, amely Pilátus előtt összegyülekezett, nagyrészt jeruzsálemiekből állhatott. Másként tekinthettek ők Jézusra, mint a Galileából érkezettek, akik néhány nappal korábban boldogan üdvözölték a fővárosba érkező Jézust.

Pilátus személyét is érdemes közelebbről szemlélnünk. Gyökössy Endre egészen közel hozza hozzánk Pilátus döntési helyzetét, írásából szemelvény olvasható a dolgozat végén (2002, 244–247. o.).

Végül nem mehetünk el egy igen megrendítő tény előtt. Textusunkban az Isten Fia áll az ember ítélőszéke előtt, s az ember elítéli őt. De eljön a nap, amikor az ember áll meg az Isten Fiának ítélőszéke előtt... (Még a Dosztojevszkij háborzongató Nagy Inkvizítorához hasonlók is.)

¹ <http://ujszov.hu/text?corpus=2&book=201&chapter=27&verse=15#120102701600050>; VARGA 1996.

² <http://mek.niif.hu/00100/00188/html/1mate.htm>.

Igehirdetési vázlat

Az igehirdetés felé

Már az óvodás hittanosok között is mindig van valaki, aki egyszer csak megkérdezi: „De miért halt meg Jézus? Miért feszítették keresztre?” Miért is? Minden ezen fordul meg. De jó lenne egyszer úgy elmondani a választ, hogy az is megértse, aki sosem hallotta, és az is meghallja, aki már ezerszer hallotta!

Minden év böjti idejében figyelem Jézust: hogyan is került ő föl a keresztre? Most ez a válaszom: a hallgatása vitte oda. Hallgatott az Atyára, de hallgatott az emberek előtt. Máté szerint a főpap két mondatot kapott tőle, Pilátus csupán két szót. Elképzelem a szokásos pereket, ahol az ügyvédek beszélnek, beszélnek, hogy mentseik védencük bőrét. Jézus meg hallgat. Hallgat az Atyára, de hallgat az emberek előtt.

Ki az ártatlan?

Pilátus ártatlanná nyilvánította magát. Mosta kezeit. Hányszor, de hányszor tesszük ezt mi is mindenféle ügyekben! Nem tehetek róla! Nem az én hibám! Semmi közöm hozzá! Bezzeg, aki tehetne valamit...! Valahogyan mindig oda lyukadunk ki, hogy mi ártatlanok vagyunk. Valójában inkább tehetetlenek. Méghozzá pontosan saját bűneink, (korábbi) botlásaink miatt. Ahogyan Pilátus is.

Jézus az egyetlen ártatlan. Szótlansága őrzi tisztaságát. Hamis érdekek, hamis vádak között nincs értelme szólnia. Nem megalkuvásból, elhallgatásból vagy gúnyból hallgat. A prófécia beteljesedéséért hallgat (Ézs 53,7). Értünk hallgat, hogy küldetését bevégezhesse.

Meggyőzve

„A főpapok és a vének azonban rávették a sokaságot, hogy Barabbást kérjék ki, Jézust pedig veszítsék el.” A nép vezetői, akik egyben vallási vezetők is voltak, az Isten szolgálói, meggyőzték a sokaságot, hogy végeztessék ki Jézust. Rávették őket az Isten Fiaának kivégzésére.

Ne gondoljuk, hogy mi nem vagyunk hasonlóan meggyőzhetőek. Csak tudnia kell a másik félnek, mi mozgat bennünket. Melyek a vágyaink, a félelmeink, amelyeknek segítségével kötélén rángathat minket.

Az Isten Szentlelke nem ilyen. Nem magának akar jót, hanem nekünk. Nem érdekből munkálkodik, hanem szeretetből. Győzzön meg minket a Szentlelke, hogy kövessük Jézust! Hogy benne bízunk, benne éljünk! Hogy Jézust kérjük, az Isten Messiását, ne pedig a földi, önjelölt messiásokat!

Ítélszékben

Pilátus élet és halál ura Júdeában. Az ő kezében van a *ius gladii*. Látszólag. Valójában azonban Jézus maga az Élet, és nála vannak a pokol és halál kulcsai. Egykor Jézus állt a

fájdalmasan tökéletlen emberi ítélőszék előtt, azon a napon majd mi állunk meg az ő tökéletes ítélőszéke előtt.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Zsid 9,11–15; 1Móz 22,1–4

Énekek

EÉ 199, 379, 378; ÚÉ 79

Illusztráció

VERS

Gyurkovics Tibor: *Próba*

Jézus próbakő.

Jézusra mindenkinek választ kell adnia.

Az üveges váróteremben állva erre felel az utazó, a pap, a bandita.

Jézus próbakő.

Nagy, csillogó teher,
amit elvisz az ember,
vagy nem visz el.

Megkettőzött bizonytalanság,
emberszabású ábra,
felirat a szeretetről,
s a zsidók királya.

Jézus olyan, amilyen.

Nincs vele senki,
de a randevún el kell hallgatni őt,
vagy az arcát meg kell figyelni.

Jézus olyan,

mint egy kereszt.
Két karja ki van tárva,
s átmettszi egy függőleges.

GONDOLAT

„Figyelemre méltó maga Pilátus alakja, aki típus, mégpedig örök emberi típus. Alig van ember, talán nincs is, akiben ne élne egy ici-pici Pilátus. [...] Ez a típus pedig az örökké taktikázó, a megalkuvó, az elvtelen: ha hatalma van, nagyot mutató, de belülről kicsi ember. A 20. század két szóval fejezi ki ezt, milyen különös, hogy éppen Pilátus nyelven: oppurtunista és karrierista. [...]

Olyanokkal van körülveve, olyanoktól függ, akik nem az igazság szerint döntenek, hanem pillanatnyi szeszélyük szerint. Így válhat valaki szinte kényszerűségből taktikázóvá, megalkuvóvá, elvtelenné, mai szóval oppurtunistává és karrieristává, hacsak nem dönt Jézus mellett. De ebben az esetben, ha Pilátus Jézus mellett dönt, maga ellen kellett volna döntenie. És holnapután már nem a császár barátja. Nos, itt van a vagy-vagy. És alig képzelhető el ma is emberi élet, hogy legalább egyszer az életben ne kerüljön ilyen vagy-vagy döntés elé.”

Gyököcssy Endre (1913–1997) református lelkész, pszichoterapeuta: János evangéliuma

Felhasznált irodalom

- BOLYKI JÁNOS 2001. „Igaz tanúvallomás”. *Kommentár János evangéliumához*. Osiris Kiadó, Budapest.
- GYÖKÖSSY Endre 2002. *János evangéliuma*. Örökségünk, Nyíregyháza.
- HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika*. Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke, Budapest.
- HARRINGTON, Daniel J. 1993. *Evangélium Szent Máté szerint*. Korda Kiadó, Kecskemét – Bencés Kiadó, Pannonhalma. (Szegei Bibliakommentár, Újszövetség 1.)
- JÁNOSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitas Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közossége, Veszprém.
- KARNER Károly 1969. *Hellenizmus, Róma, zsidóság*. Útitárs, Köln–Bécs.
- KARNER Károly 1935. *Máté evangéliuma*. Keresztyén Igazság, Sopron.
- VARGA Zsigmond 1996. *Újszövetségi görög–magyar szótár*. Kálvin Kiadó, Budapest.

■ LÁZÁRNÉ TÓTH SZILVIA

Böjt 6. vasárnapja (Palmarum)

► 2Móz 12,21–28

Igehirdetési előkészítő

Ha majd megkérdezik tőletek. . .

A vasárnap jellege

Virágvasárnap legfőbb jellemzője a felszabadult ünnepelés teljessége és szépsége. Olyan pillanat az ünnepi bevonulás Jeruzsálembe, amelyben benne rejlik már mindaz, ami majd történni fog. Ha pedig a textusra tekintünk, az egyiptomi kivonulást megelőző utolsó esemény a zsidóság narratívájának legtöbbször idézett története. A múlt és a jövő benne van. Van egy szilárd történelmi háttér, de az igazán izgalmas az, ami most kezd kibontakozni, amire mint páratlan és egyedi eseményre előre lehet néz-

ni. Olyan liturgiai szépséggel és ragyogással fénylik ez a nap ma is, amelyen átsugárzik a mennyei öröm és fény, minden akadály és sötétség ellenére. Egyszerűségében is megszólít embereket, akik érdeklődéssel indulnak neki az ünnepi hét útjának.

Előrenézés és jövő felé fordulás. Nem véletlen, hogy hihetetlen mennyiségű magyarországi rítus és népszokás is kötődik ehhez a naphoz. A régi és az új, az idősek és a fiatalok, a legfrissebb barkaág vagy a finom zsenge fűzfaszál hordozása és megáldása még a népszokások terén is a reménységet, a jövőt és a folytatást fejezi ki. A régiből kihajt az új. Ma is meg lehet csodálni újra az ősi, templomba menetelkor énekelt himnuszt a kicsinyek ajkán: „Dicsőség és dicséret neked, megváltó királyunk, kinek gyermeki szép sereg mond édeses éneket.” Ez a virágvasárnapi hangulat és érzés.

Ünnepel a tömeg Jeruzsálemhez közeledve, és Jézus velük együtt teszi meg a lépéseket, amelyek nélkül nagyon szegények lennénk. Kinyitja ez a nap az emberi szíveket és érzéseket. Felkészít minket testileg és lelkileg is a passió és húsvét ünnepi napjaira. Jézus nem távol van, hanem közöttünk. Nem idegenként, hanem társként vonul egyszerűségben és alázatban mellettünk. Mégis felemelő méltósággal. Az üdvtörténet legnagyobb eseményének előíze az evangéliumi szakasz ezen a napon. Mozgásra kész gyülekezet tudja ezt igazán ma is ünnepelni.

Virágvasárnapon is énekelhető szép énekünk pár mondata megtanítja nekünk, mi is lehet a mai ünnephez illő liturgikus alapállásunk: „Túl csillagtalán éjen / A hajnal közeleg. / Ne csüggedj, Segítséged / Ott áll ajtód előtt, / És megvigasztal téged, / Ha bebocsátod őt.” (EÉ 141,5) Énekünk folytatása azt is megmutatja, mekkora távlatban és milyen lélekkel illik ezt a napot ünnepelni: „A benne bízó nem fél, / Annak kegyelmet ad. / Kelj fel, szép Napunk, várunk! / Vigy országodba el, / Hol mindörökké áldunk / Új hálaénekekkel.” (EÉ 141,6) Elindulás, mozgás, éneklés és felszabadult hálaadás. Virágvasárnap érdemes különös gonddal aktívvá tenni és megmozdítani a gyülekezetet magán az istentiszteleten is. Segítsünk ünnepelni! Engedjünk ünnepelni! Siessünk ünnepelni! Gyerekek kórusa, a gyülekezet megmozgatása és énekünk felcsendülése fontos része a mai napnak.

Amit a textusról tudni kell

Nagyon fontos átismételni és végiggondolni 2Móz 12,21–28 megértéséhez a megelőző verseket (2Móz 12,1–20). Ebben van részletesen megmagyarázva a két ünnep – páska és a kovásztalan kenyerek – alapja. Mindegyik leírásban dominánsan jelenik meg, hogy ezeknek az ünnepeknek a jelentősége a megmaradás, a túlélés és az új nemzedékek öntudatának kialakítása és stabilizálása. A szabadulásnak ez a célja.

Az ünnepeknek történelmi alapjuk és konkrét narratívájuk van, de ennél fontosabb, hogy JHVH és a nép közötti feltétlen ragaszkodás és bizalom mindenkor aktuális kifejezésére és megélésére adnak új lehetőséget ma is. Nem maguknak tartják meg az ünnepet, hanem az Úrnak, kifejezve mindig azt, hogy ő felejtethetetlen tetteket hajtott végre rajtuk és értük. Ezt mindig elevenen kell tartani az emlékezetben.

Ezeknek a múltbeli és öntudatot fenntartó értékeknek, az emlékezetnek életerőt adó jelentőségük lesz a közösség jövője szempontjából. Szenvedésben és reménységben egyaránt. Bármi történik is, az ünneplés nem maradhat el. „Legyen ez emléknep a számotokra, és ünnepejlétek meg az Úrnak nemzedékről nemzedékre. Örök rendelkezés ez, hogy megünnepeljétek.” (2Móz 12,14)

Keresztény ünneplési kultúránk gyökereihez is hozzátartozik ez a hagyomány és gyakorlat. Az ünneplési rendelkezések és leírások olyanok, mintha most történnének a szemünk előtt, és szinte átelnénk élő résztvevőként az egykori eseményeket mi is. A felidézésben benne van az átélés és a beleézés is. Nem a sokszori felszólítás éri el ezt – „Tartsátok meg ezt az utasítást. Örökre szóló rendelkezés ez nektek és fiaitoknak” (2Móz 12,24) –, hanem a különleges és érzékletes felidézési mód és az aktuális élethez való őszinte kapcsolat. Nem idegen és távoli ez a történés tőlünk, hanem része az éltünknek és hitünknek. A történelmi események ereje a jelenben hihetetlen nagy befolyással rendelkezik. Jó napokban és rossz napokban is.

2Móz 12,21–28 egy váltás abban az értelemben, hogy eddig JHVH jelentette ki a rendelkezéseket és parancsokat Mózesnek és Áronnak, most pedig Mózes viszi tovább és mondja el azokat Izrael véneinek. Ebben a megismétlésben fontos szempont a taníthatóság. Csúcsra jut ez a katekétikai forma a 27. versben, amikor újra elmondja Mózes a páskaáldozat lényegét olyan tömörséggel, hogy azt minden utódnak ismernie kell szó szerint. Ez lesz majd a válasz évezredekken keresztül is, amikor a gyermekek megkérdezik az idősebbeket: mit jelent ez a szertartás? (2Móz 12,26) A kérdés fennmaradása legalább annyira fontos, mint a válaszá. Az érdeklődés a múlt irányában, a gyökök iránt. A generációk egészséges hagyományátvétele és annak aktuális megélési vágya mind beletartozik az ünnep funkciójába.

Az ünnep akkor lesz mai, és az ünneplés akkor élő, ha aktuális üzenete eléri és megszólítja a legfiatalabbakat is a közösségben, és bennük kialakul az öntudatosság és a ragaszkodás az örök értékekhez. Az idősebbek és a tanítók felelőssége, hogy meghallják a fiatalok kérdéseit, és megadják a válaszokat tisztán, őszintén és befogadható formában. Középpontba kerül a gyermekek kíváncsisága és az idősek ismerete, tapasztalata és vallomása. Ennek a két végletnek a találkozása újítja meg a hitet ma is. Ha ez megszakad, akkor nincs esély az értékek és életmentő élmények továbbadásá-

ra. Ez a kereszténység életére nézve is lényeges üzenet. Ezt intézmény nem oldja meg, csak a közösség élő dialógusa.

A perikópa megértése

Az igehirdetésre néző megközelítésnek két kifejezésre lehet koncentrálnia: az egyik JHVH cselekedete, a „kikerülés, kihagyás” (12,23), a másik a nép spontán reakciója az eseményekre: „Ekkor mélyen meghajolt a nép, és leborult” (12,27). Ez a tudomásulvétel, az elfogadás. A védelem és a vele megmaradó élet. A megmentő szuverén isteni cselekedet és ennek méltó fogadása a nép részéről. Így lesz méltó az emlékezés és az ünnep is, ha benne a „kikerülés” és a „meghajlás” motívumai megelevenednek. Az elfogadó és alázatos magatartás lesz a biztosítéka annak is, hogy kellő gyorsasággal, akár még aznap éjjel el tudnak indulni, mert készek rá. Ez a bizalom kifejezése is. Hittek a kapott feladatban!

Erre a két cselekvésre irányítja a figyelmünket Tóth Kálmán református professzor is a szakasz magyarázatában: „Kellő gonddal történő kiválasztás után az első (tavaszi) hónap 14-én, holdtölte éjszakáján vágtak le családonként egy bárányt, és annak a vérével megkenték az ajtófélfákat: ez volt a jele annak, hogy ott izraeliták laktak. Az így megjelölt házakat aztán az Úr kikerülte, »atugrotta« (ez a *peszah* szó értelme), amikor az elsőszülöttek megölésére indult (13. v.). Az ábrázolás talán naivnak tűnik: az Urat kellett jellel figyelmeztetni arra, hogy hol laknak az ő választottai. Az ilyenfajta ábrázolásoknak azonban inkább az ellenkező, emberi vonatkozására kell figyelemmel lennünk: Izraelnek kellett hittel (Zsid 11:28), hűségesen teljesítenie a kapott utasítást abban a tudatban, hogy így ők elkerülik a veszélyt. A megsütött bárány húsát családi közösségben fogyasztották el (az áldozat *communio* vonatkozása), és ahogyan ez az étkezés le van írva, az érzékeltetheti velünk, hogy a kultuszban mindig valamilyen esemény kerül dramatikus kiábrázolásra. Itt a teljes úti készületben, sietve történő étkezés arra utal, hogy nemsokára jön a kiutasító parancs, és az útra bármely percben készen kell lenni, sőt erőt kell gyűjteni, azért kell a húst lehetőleg az utolsó falatig elfogyasztani. Még a 8. v.-ben említett »keserű füvek« is kapcsolatba kerültek a késői hagyományban az egyiptomi környezettel: az elnyomatás keserűségére emlékeztek, amikor ették.” (TÓTH 1998)

A *New Interpreter's Bible* is a történet kétrétégűségére hívja fel a figyelmet. Az egyik, hogy a vérel történő megjelölés a védettség széles értelmét fejezi ki az elszabadult erőszakkal szemben. Az étkezés, a közös táplálkozás pedig azt teszi lehetővé, hogy abban a pillanatban, amikor lehetővé válik az elmenetel, akkor lesz ereje a népnak. Ez a kommentár felhívja arra is a figyelmet, hogy a hívő közösségnek fontos állapota az ünnepi nyugtalanság, amely a bármikor bekövetkező szabadulásra, távozásra való kész-

séget tartja fenn. A hit készenléti állapota ez. Nagy baj az, ha már nincs meg a közösségben a „sürgető távozás ünnepe”, mert akkor fennáll annak a veszélye, hogy vállalhatatlan módokon fogja otthon érezni magát abban a birodalomban, amely nem az otthona. Az ilyen áron megkapott jólét életveszélyes Isten népe számára (*New Interpreter's Bible*, 778–779. o.).

Tudomásul kell venni azt, hogy Isten ítélete valóságos. „Nem kísérletezünk itt az ésszerű magyarázgatással, hogy pl. milyen járvány üthette fel a fejét, de nem törekszünk arra sem, hogy az Úr »jó hírére« mentegessük, aki »saját maga« ölte meg az elsőszülötteket. Ítélettartás volt ez, amelyet megelőzött egyrészt Egyiptom részéről a fajirtás kísérlete, a kényszermunka embertelensége, másrészt pedig Istennek többrendbeli – hiába történt – figyelmeztetése a kisebb csapásokon keresztül. Az Úr ítéletet tartott Egyiptom népe és istenei fölött (12:12), beleértve az istenített fáraót is. Ha másként nem volt lehetséges, az ítéletben kellett megérteni, hogy rettenetes dolog az élő Isten kezébe esni.” (TÓTH 1998)

A megjelölt ajtók és a siető étkezés képébe belekerülnek a gyermekek is. A gyermek kérdése az ünnep kezdete. Nélkülük nincs folytatás. Részesedniük kell a hagyományban és a folytatásban. Akkor lesz egyedülálló identitásuk a világban, ha kíváncsiak, ismeretet szerezhetnek, kérdezősködhetnek, és elmondják nekik azt, hogy JHVH kifürkészhetetlen védelmező figyelmét birtokolják, szenvedésben és reményben egyaránt. Az egész élet valóságában. Nekik is készen kell lenniük a kivonulásra. A szenvedésre való emlékezés felébreszti a reményt egy új világ iránt. A gyermeki szívben elhelyezett alapoknak egész életre szóló súlya van. Nem kezeli ezt túl könnyedén a mai keresztény világ? (*New Interpreter's Bible*, 778–779. o.).

Igehirdetési vázlat

Jó kérdésre és jó kérdezőre nagy szükségünk van. Egy ünnep és egy istentisztelet attól lesz életerős és lendületes, ha a bennünk lévő aktuális kérdések kimondásra kerülnek, a feleletek pedig jól érthetően elhangzanak.

„Ezen az ünnepen a legkisebbek ébresztik a felnőtteket küldetésük betöltésére. A gyermek négy kérdést tesz fel, arra vonatkozólag, hogy miben különbözik ez az este az év többi estjétől: máskor ehetünk kovászosat és kovásztalant, ma csak kovásztalant? Máskor nem kell mártanunk, ma kétszer is mártunk? Máskor ehetünk minden zöldséget, ma csak keserűt? Máskor úgy ülünk, ahogy kedvünk tartja, ma este csak hátra támaszkodva? A kérdésekre egy egész elbeszéléssel válaszolunk. Ez a Hágádá. Rabszolgái voltunk a fáraónak Egyiptomban, de egy szép napon Istenünk kivezetett minket erős kézzel és kinyújtott karral. A négyes szám kiemelkedő ezen estén, mert: kive-

zetlek Egyiptom szolgátságából, megváltalak benneteket, népemmel teszek benneteket, megmentelek benneteket.” (DEUTSCH 2018)

Magával ragadó tömörség. Egyetlen felesleges szó sincs benne, csak a lényeg, ami döntő az ünneplés tisztasága szempontjából.

Isten nagy tetteiről csak lényegre törően szabad szólni. Jézus virágvasárnap bevonulásának ünnepén is meg kell keresnünk a leglényegesebb és legfontosabb mondatokat. Jó tudni, hogy abban a helyzetben szólalunk meg, amikor ma is kérdeznek gyermekeink, mint Mózes könyvében, és jól kell válaszolnunk: „*És ha majd megkérdezik tőletek a fiaitok, hogy mit jelent ez a szertartás, akkor így feleljétek.*” (12,26) A legjobb kérdés pedig megszólal az evangéliumban: Kicsoda ez? (Mt 21,10b)

Persze könnyebb, ha tényleg fel is hangzik a kérdés. Ma nehezebb a helyzetünk, mert csak érződik, a kimondatlanságba bújva léteznek, lappang csupán. Őrizgetjük. Nem merjük kimondani a jelenlévők miatt. Félünk a megítéléstől. Ebből kellene kilépni. Ettől lenne jó megszabadulni. Meghívni sokakat, és beszélgetésbe kerülni mindenkivel. Megszólítani és vonzani. Felébreszteni az érdeklődést és fenntartani a vágyakozást Isten szavai iránt. Ez az igazi küldetése a mai egyháznak és gyülekezetnek is. A kérdésével középen álló gyermek a leglényegesebbet fejezi ki. A legkisebbek legtömörebb kérdése el ne némuljon! A legkisebbek érdeklődése adja meg a folytatás esélyét. Ha ők nincsenek jelen, és nem jut nekik igazi szerep és feladat, akkor nagy a vég veszélye. A következő generáció pedig csak akkor talál otthonra mai gyülekezeteinkben, ha elmondhatják a kérdéseiket, és adunk rá jó válaszokat, ha ennek együtt tudunk örülni. Virágvasárnap jogosan kérdez a templomba érkező gyermek és fiatal. Halljuk meg a kérdéseiket! Engedjük megszólalni őket! Állítsuk az érdeklődés középpontjába a jelenlétüket!

Az izgalmas kérdés pedig az, hogy mennyire vagyunk felkészültek és frissek a válaszainkkal. Van-e stabil tudás és megfelelő válasz a fejünkben és a szívünkben. Mindkettő fontos. Értelem és érzelem együtt vallanak színt ma. Jó lenne megragadóan elmondani, mekkora kegyelem, hogy Jézus áldozata óta megszabadított emberek vagyunk. Nincs okunk félelemre és rettegésre vagy panaszkodásra és siránkozásra, csak öröme és hálaadásra. Jókor és jó időben kaptunk szavakat, társakat, kísérőket és segítőköt. A virágvasárnap tömegben most mi is társak lehetünk a kérdezők, az érdeklődők, a keresők számára. Ne hallgassunk az úton. Inkább halljuk meg a kérdéseket, és legyen őszinte feleletünk. A virágvasárnap új dialógusban zajló és interaktív közlekedés. Nem meditatív zárandoklás kanyargós ösvényeken és hegyeken, hanem céltudatos együtt járás a közösségben, hogy legyen folytatás és legyen jövő az egyházban. Mozgás ez az utánpótlásért, mozgás a körülöttünk élőkért és mozgás a közösségünk növekedéséért.

Nem titkosan, hanem nyíltan. Felbecsülhetetlen ajándék a nyílt fellépés lehetősége, ha azokra gondolunk, akiket ma is üldöznek és támadnak Krisztust követő életük miatt.

Higgyük el, hogy nekünk is van lehetőségünk lemondani sok-sok öncélról és önakaratról akkor, amikor Jézus mellénk áll az úton, hogy együtt induljunk a virágvasárnapi processzión. A legnagyobb készség az aktivitásra, ha képesek vagyunk meghajolni, mint az indulni készülők egykor: „Ekkor mélyen meghajolt a nép, és leborult.” (2Móz 12,27)

Illusztráció

TÖRTÉNET

A régi vallásos zsidók rendkívüli aprólékossággal ügyeltek a peszah ünnep törvényeinek betartására. Erről szól a következő történet.

Az 1809-ben elhunyt híres hászid rabbi, a berdicsevi Lévi Jichák egyszer, az ünnep előtti nap reggelén kísétált a piacra. Megállított egy orosz csempész:

– Van-e selymed?

– Hogyne, uram, amennyit csak kívánsz, a legjobb minőségben!

Aztán egy zsidót szólított meg:

– Van-e nálad kovászos étel?

A zsidó elszörnyedt.

– Hogy gondold, rabbi, hiszen este beköszönt a peszah?!

Lévi Jichák felnézett a magasba, és így szólt:

– Látod, Uram Isten, a cárnak hatalmas hadserege van, számtalan határőre és csendőre, mégis nyíltan árulják a csempészárut. Te pedig háromezer éve leírtál egy törvényt a Tórában, s az ünnep csak ma este kezdődik, ám a te néped mégis híven őrködik felette. S mindez évezredek át, rendőrök és katonák nélkül...

Forrás: <http://www.zsido.hu/vallas/peszah.htm>

VERS

Reményik Sándor: *Processio 1916*

„Valami ködös oltárkép felé
Örök ideleenn a zarándokút,

Hiába kérjük, hogy mivégre, meddig
A régi zsoltár elhal, de újak újra kezdik,
Örök ideleenn a zarándokút.”

GONDOLAT

„Higgyük el, Testvérek, hogy minden földrészen számolatlan sok keresztény ember jutott el a lelki érettség arra a fokára – Ázsiától, Afrikától, Amerikától Európáig –, hogy leteszi akarátát, látva azt a teljesen megrontott világhelyzetet, egyet tudnak mondani: Ne az én akaratom, ne a miénk, ne a keleti vagy nyugati, északi vagy déli, hanem a te akarod legyen meg. Ezt az az ember tudja szívből imádkozni, aki tudja már, hogy egyedül az Ő akarata jó. Minden időben jó!”

Balikó Zoltán

Felhasznált és ajánlott irodalom

ALBERTZ, Rainer 2012. *Exodus*. 1. köt. *Ex 1–18*. Theologischer Verlag, Zürich. (Zürcher Bibelkommentare AT 2/1.)

BÁLINT Sándor 1989. *Karácsony, húsvét, pünkösd*. Szent István Kiadó, Budapest.

Calvin's Commentaries. 3. köt. *Harmony of the Law*. I. rész. Ford. John King. [1847–1850]. <http://www.sacred-texts.com/chr/calvin/cc03/cc03015.htm>. (Megtekintés: 2019. január 23.)

DEUTSCH Gábor 2018. *Pészach, a zsidó húsvét*. Országos Rabbi-képző – Zsidó Egyetem, <https://www.or-zse.hu/hit/pesza-hzsid2011.htm>. (Megtekintés: 2019. január 23.)

DURHAM, John I. 1987. *Exodus*. Thomas Nelson. (Word Biblical Commentary 3.)

New Interpreter's Bible. Abingdon, Nashville, 1994.

NOTH, Martin 1973. *Das zweite Buch Mose*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

RAJ Tamás é. n. A peszah ünnepéről. *Zsido.hu*, <http://www.zsido.hu/vallas/peszah.htm>. (Megtekintés: 2019. január 23.)

TÓTH Kálmán 1998. Mózes öt könyvének magyarázata. In: *Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata*. 1. köt. Kálvin Kiadó, Budapest. Web: http://palheidfogel.gportal.hu/portal/palheidfogel/upload/438951_1489230378_03666.pdf. 135–276. o. (Letöltés: 2019. január 23.)

UTZSCHNEIDER, Helmut – OSWALD, Wolfgang 2012. *Exodus 1–15*. Kohlhammer, Stuttgart. (International Exegetical Commentary on the Old Testament.)

■ SZABÓ LAJOS

TARTALOM Mécses a te igéd

MOLNÁR LILLA: *Hozzá való ragaszkodással* 81

Tanulmányok

FABINY TAMÁS: *Az egyházak szolgálata a mai Európában* 82

OROSZ GÁBOR VIKTOR: *A kognitív enhancement és az ember szakralitása* 86

SEBEN GLÓRIA: *A Jóisten, a „rossz” Isten és az ördög. Luther Márton istenképe* 94

Figyelő

LISKA ENDRE: *A Német memorandum (1940) és fogadtatása. Ahogy a beadvány szerkesztője látta 1992-ben* 98

Könyvajánló

SZABÓNÉ MÁTRAI MARIANNA: *„Merre jártál, püspök testvér?”* 101

GAZDAG ZSUZSANNA: *Szembenézés a gyásszal* 103

Krisztusban mindnyájan életre kelnek

PÁNGYÁNSZKY ÁGNES: *Emlékezés Keveházi Lászlóné Czégényi Klára evangélikus lelkész szolgálatára (1930–2019)* 104

PÁNGYÁNSZKY ÁGNES: *Igehirdetés Keveházi Lászlóné Czégényi Klára temetésén (Ézs 40,31)* 105

Az igehirdető műhelye

SZTOJANOVICS ANDRÁS: *Böjt 2. vasárnapja (Reminiscere) (Mk 12,1–12)* 107

STEINDL-PAPP JUDIT: *Böjt 3. vasárnapja (Oculi) (Mt 10,38–39)* 109

JAKAB BÉLA: *Böjt 4. vasárnapja (Laetare) (Lk 12,22–31)* 112

LÁZÁRNÉ TÓTH SZILVIA: *Böjt 5. vasárnapja (Judica) (Mt 27,15–26)* 114

SZABÓ LAJOS: *Böjt 6. vasárnapja (Palmarum) (2Móz 12,21–28)* 117

